

TEMA BROJA

DECA @RTVE

Zaštita dece od trgovine ljudima – izgradnja sistema <i>Dr Nevenka @egarac</i>	3
Istraživanje o zlostavljanju dece u Litvaniji i njegova važnost za sprečavanje maloletničke delinkvencije <i>Dr Rokas Uscila</i>	11
Obeležavanje vršnjačkog nasilja u školama <i>Sandra Sinobad</i>	19
Istraživanje trgovine djecom u Bosni i Hercegovini <i>UNICEF BiH, Save the Children Norway</i>	25

NAU^NI SKUPOVI I STRU^NI SASTANCI

19. konferencija i godišnja skupština Evropskog foruma službi za žrtve <i>Mr Sanja Jopi}, Jasmina Nikoli}</i>	37
Međunarodna konferencija o istini, pomirenju i ljudskim pravima <i>Mr Olivera Simi}</i>	40

PRIKAZI KNJIGA

Lynne Jones Then they started shooting: Growing up in wartime Bosnia <i>Mr Olivera Simi}</i>	43
Nensi Adler Preživeli iz Gulaga, S one strane sovjetskog sistema <i>Dalibor Savi-i}</i>	46

DR NEVENKA @EGARAC*

Zaštita dece od trgovine ljudima – izgradnja sistema

Trgovina decom predstavlja posebno grub oblik zloupotrebe i povrede prava deteta, dok bezbednost i dobrobit dece koja su izlo`ena trgovini predstavljaju obaveze dr`avnih organa, slu`bi i organizacija civilnog dru{tva. Sistem za{tite i pomo}i deci `rtvama trgovine treba da sadr`i kriterijume za odgovaraju}u identifikaciju deteta `rtve trgovine, mehanizme za neodlo`no upu}ivanje deteta specijalizovanim slu`bama, procedure za imenovanje staratelja koji }e obezbediti postupanja i odluke u skladu sa najboljim interesima deteta, mere za regulisanje rezidencijalnog statusa, pomo} pri repatrijaciji i reintegraciji, kao i mere za za{titu dece svedoka i `rtava trgovine i odgovaraju}i pristup pravdi. U radu su formulisane preporuke za unapre|enje sistema identifikacije, odgovaraju}u procenu potreba i planiranje potrebnih usluga i mera za{tite, kao i mera i aktivnosti koje treba da obezbede dugoro-no re{enje u skladu sa pravima deteta i sa njenim/njegovim najboljim interesima.

Klju-ne re-i: trgovina decom, sistem za{tite dece, me|usektorski pristup.

Koncipiranje sistema za{tite: pouke istra`ivanja

Jedan od najve}ih i naj-e{}e pominjanih nedostataka nacionalnog mehanizma za upu}ivanje u Srbiji je nedovoljno definisan podsistem za upu}ivanje, pomo} i za{titu dece `rtava trgovine ljudima.¹ Dinami-ni razvoj sistema za{tite `rtava

* Docent na Fakultetu politi-kih nauka, Odeljenje za socijalni rad i socijalnu politiku, E-mail: nzeagarac@eunet.yu

1 Simeunovi}-Pati}, B. (2005) "Za{tita, pomo} i podr{k}a `rtvama trgovine ljudima: aktuelni odgovori", u: Bjerkan, L. (ur.) *Samo moj `ivot - Rehabilitacija `rtava trgovine ljudima u cilju seksualne eksploatacije*, Beograd: Viktimolo{ko dru{tvo Srbije, str. 23-78.

trgovine u Srbiji i Crnoj Gori, tokom poslednje `etiri godine, ustanovio je op{ti okvir za koordinaciju i saradnju me|u uklju-enim organima i slu`bama, koji treba da omogu}i odgovaraju}e prepoznavanje `rtava trgovine i obezbe|ivanje potrebne pomo}i. Slu`ba za koordinaciju za{tite `rtava trgovine ljudima, koja je od 2004. godine uspostavljena kao vladina agencija, aktuelno predstavlja centralnu sponu sistema za{tite `rtava trgovine u Srbiji. Napori u reformi nacionalnog mehanizma za upu}ivanje Crne Gore tako|e idu u pravcu uspostavljanja uspe{nije koordinacije u pru`anju pomo}i `rtvama trgovine. Me|utim, ni u Srbiji ni u Crnoj Gori nije razvijan podsistem za upu}ivanje, pomo}, podr{k}u i za{titu dece `rtava trgovine ljudima, {to predstavlja svakako najve}u prazninu u nacionalnom mehanizmu u Srbiji i jednu od zna-ajnih oblasti za promene u Crnoj Gori.

U ovom radu }emo poku{ati da pokrenemo neka zna-ajna pitanja u vezi koncipiranja sistema za{tite dece od trgovine ljudima: prvenstveno, da li podsistem za{tite dece od trgovine ljudima treba razvijati u okviru sistema za{tite `rtava trgovine ljudima, ili on predstavlja integralan deo za{tite dece od zloupotrebe i nasilja? Zna-ajno je razmotriti i koji su konstitutivni elementi sistema za{tite dece od trgovine, polja preklapanja sa sistemima krivi-noppravne, porodi-noppravne i socijalne za{tite dece i ta-ke zagu{enja u sistemu koje ometaju blagovremenu i celovitu za{titu maloletnih `rtava trgovine.

Preporuke koje su formulisane u radu se zasnivaju na nalazima istra`ivanja² u kome su analizirani aktuelni sistem za{tite, pokazatelji obima razli-itih oblika trgovine decom i njihove karakteristike i profil dece koja su bila `rtve trgovine. Karakteristike dece

2 @egarac, N., Baucal, A., Gvozden, U. (2005) *Ni-ija deca –Trgovina decom u Srbiji i Crnoj Gori*, Beograd: Save the Children UK.

i njihovih porodica, obrasci namamljivanja, transporta i eksploatacije, mere zaštite i oblici pružene pomoći posmatrani su na osnovu podataka o više od čezdesetoro dece koja su u periodu od 2001. do 2005. godine identifikovana kao `rtve trgovine u SCG. Ukratko, sumirani nalazi istraživanja ukazuju da su u prvoj polovini posmatranog perioda identifikovane `rtve uglavnom deca-strani dravljanima kojima se trgovalo radi komercijalne seksualne eksploatacije. Od 2004. godine, kada je ustanovljen nacionalni mehanizam za upućivanje u Srbiji, identifikovan je veći broj dece domaćih dravljanina koja su bila, uglavnom, uključena u unutrašnju ili unutar-regionalnu trgovinu radi prosjačenja, radne i seksualne eksploatacije. Deca potiču iz siromašnih porodica koje su u velikoj meri opterećene nasiljem, zlostavljanjem i zanemarivanjem.

Uvid u karakteristike dece-identifikovanih `rtava trgovine ukazuje da su u najvećem riziku adolescentkinje starosti između 16 i 18 godina, koje su uključene u trgovinu radi komercijalne seksualne eksploatacije. Deca kojom se trgovalo radi prosjačenja najčešće su romska deca, neformalno mlade uzrasta (11 do 16 godina), koja su se bavila prosjačenjem i ranije u okviru svoje porodice. Jedan deo dece se regrutuje za prosjačenje preko udaje, gde se običajno sklapanja braka na ranom uzrastu koriste kao sredstvo za uključivanje dece u drugu porodicu koja se bavi prosjačenjem. Veliki broj dece je bez škole ili je prekinuo obrazovanje posle osnovne škole, a u trgovinu su namamljena –esto u neposrednom okruženju, posredstvom poznatih osoba ili članova porodice obejnih o zaposlenju.

Dosadašnji rad organa, službi i organizacija za zaštitu `rtava trgovine ljudima nije u dovoljnoj meri prilagođen uputstvima koja su sadržana u UNICEF-ovim "Smernicama za zaštitu prava dece `rtava trgovine ljudima u jugoistočnoj Evropi".³ Deca `rtve trgovine, bilo da su strani ili domaći dravljanici, –esto su smeštena u prihvatilišta sa odraslim ženama, obezbeđena im je gotovo istovetna pomoć i podrška i pristup identičnim programima reintegracije. Uprkos zakonskim mogućnostima, imenovanje posebnog staratelja za decu `rtve trgovine veoma se retko koristi u Srbiji, a u Crnoj Gori ni u jednom slučaju nije primenjeno. Saradnja sa centrima sa socijalni rad je sporadna i nedovoljna, a u mnogim slučajevima nepostojeća, što je oblast koja zahteva hitne i temeljne izmene. Poseban problem predstavlja nedostatak institucionalizovane saradnje između organa i službi dve republike, uprkos činjenici da značajan broj identi-

fikovanih i potencijalnih `rtava trgovine među decom u Crnoj Gori dolazi iz Srbije.

Nalazi ukazuju na to da nedostaju jasne definicije i razvijeni indikatori koji se odnose na decu `rtve različitih oblika trgovine, i da postoji konfuzija u razlikovanju različitih stanja koja su ugrožavajuća po decu, tako da mnoga deca nisu adekvatno prepoznata. Postojeće vrste pomoći i podrške, posebno mehanizmi pravne zaštite koji su na raspolaganju `rtvama trgovine ljudima, ne odgovaraju u dovoljnoj meri posebnim potrebama dece jer su kreirani prema potrebama odraslih `rtava trgovine, prvenstveno za potrebe žena koje su bile uključene u trgovinu radi komercijalne seksualne eksploatacije.

Izgradnja podsistema za zaštitu dece `rtava trgovine

Shodno smernicama razvijenim od strane Misije OEBS-a u okviru radne grupe za zaštitu i pomoć `rtava trgovine ljudima,⁴ nacionalni mehanizmi za upućivanje u Srbiji i Crnoj Gori treba da razviju podsistem za decu `rtve trgovine na osnovu *Smernica UNICEF-a za zaštitu prava dece –rtava trgovine u jugoistočnoj Evropi*. Smatramo da izgradnja odgovarajućeg podsistema za decu `rtve trgovine podrazumeva da nacionalni timovi aktivnije grade priključke i kanale saradnje sa organima i službama socijalne i porodično-pravne zaštite, kako bi se integrisali u celovit sistem zaštite dece. Tek celovit sistem zaštite dece može da obezbedi da sva deca i mlade osobe, domaći ili strani dravljanici, `rtve trgovine ili bilo kog drugog oblika nasilja, zlostavljanja, zanemarivanja ili eksploatacije, uključujući i decu bez pratnje i odgovarajućih dokumenata, dobiju efikasnu zaštitu i pomoć.

Zaštita dece predstavlja jedinstven proces u kome nužno uestvuju različiti društveni sistemi sa svojim specifičnim mandatima i praktičnim dometima. U ovom pogledu značajni su koraci za promenu prakse organa, službi i organizacija u zaštiti dece od zlostavljanja uobličeni u okviru "Opšteg protokola za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja".⁵ Protokolom se reguliše postupanje i međusobna saradnja socijalnih, pravosudnih, policijskih, zdravstvenih i obrazovnih organa, službi i nevladinih organizacija u zaštiti dece od

4 Radna grupa za zaštitu i pomoć `rtava trgovine ljudima (2004) *Memorandum o sporazumevanju* (Nact).

5 Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja je usvojen od strane Vlade republike Srbije avgusta 2005. (Panovi, V., Srna, J., Laki, A., @egarac, N., Vujovi, R., Lajovi, B. i Stevanovi, I. (2004). *Opšti protokol o zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja*, Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike Republike Srbije, <http://www.minrzs.sr.gov.yu/>

3 UNICEF (2003) Smernice za zaštitu prava dece `rtava trgovine decom u jugoistočnoj Evropi.

raznovrsnih oblika zloupotrebe. Tako je, protokol treba da doprinese i razvoju i {irenju mre`e multidisciplinarnih i interesorskih timova za za{titu dece u lokalnoj zajednici. Skora{nje inicijative vlade Republike Srbije za izradu *Nacionalne strategije protiv nasilja*⁶ tako je predstavljaju zna-ajan korak u izgradnji celovitog sistema za{tite dece i odraslih `rtava nasilja, zloupotrebe i eksploatacije.

Aktuelni me|unarodni standardi i dosada{nja prakti-na iskustva nacionalnih timova organa i slu`bi u Srbiji i Crnoj Gori stvaraju osnovu za razvoj sistema za{tite i pomo}i deci - `rtvama trgovine koji u najmanju ruku treba da sadr`i:

- kriterijume za odgovaraju}u identifikaciju deteta `rtve trgovine,
- mehanizme za neodlo`no upu}ivanje deteta specijalizovanoj slu`bi, odnosno slu`bama koje obezbe|uju sme{taj, zdravstvenu, psiholo{ku, socijalnu i pravnu pomo} i podr{ku,
- imenovanje staratelja koji }e obezbediti pristup potrebnim uslugama, zastupanje deteta u pravnim i administrativnim procedurama, dono{enje odluka koje se ti-u deteta i nala`enje trajnog re{enja u skladu sa najboljim interesima deteta,
- regulisanje rezidencijalnog statusa,
- pomo} pri repatrijaciji i reintegraciji, odnosno intregraciji u novu zajednicu u skladu sa individualnim planom integracije i
- mere za za{titu dece, svedoka i `rtava trgovine, i odgovaraju}i pristup pravdi.

Kao oblik zloupotrebe dece, trgovina podrazumeva situacije preuzimanja kontrole nad detetom, od osobe koja nije roditelj ili zakonski staratelj, radi eksploatacije za pribavljanje materijalnih sredstava ili zadovoljavanje drugih potreba i interesa na ra-un potreba, interesa i li-nosti deteta. Raznovrsne forme zloupotrebe i ugro`avanja dobrobiti dece, kao {to su eksploatacija, zlostavljanje i zanemarivanje, jednim delom se preklapaju sa poljem koje svojim pojavnim oblicima obuhvata trgovina decom. Trgovina uklju-uje situacije u kojima je dete raznovrsnim sredstvima ili okolnostima izdvojeno iz svog neposrednog okru`enja, naj-e{e radi eksploatacije rada, raspolaganja detetom kao vlasni{tvom, zloupotrebe vlasti ili stanja ranjivosti, sa ili bez upotrebe sredstava kontrole i prinude.⁷

6 *Polazni okvir Nacionalne strategije protiv nasilja* – radni tekst, Ministarstvo rada, zapo{ljavanja i socijalne politike Republike Srbije, oktobar, 2005.

7 Protokol Ujedinjenih nacija o spre-avanju, suzbijanju i ka`njavanju trgovine ljudima, posebno `enama i decom, koji dopunjava Konvenciju UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, *Slu`beni list SRJ* – Me|unarodni ugovori, br. 6 od 27. juna 2001.

Osmi{ljavanje odgovaraju}e politike i programa za borbu protiv trgovine ljudima podrazumeva posebne mere za{tite dece kako bi njihove specifi-ne potrebe bile adekvatno prepoznate. Deca - `rtve trgovine posebno su ranjiva usled neizgra|enih sposobnosti za procenu rizi-nih situacija i postupaka i nemogu}nosti da nedvosmisleno iska`u svoje potrebe i zabrinutost.

Dosada{nji uvidi u praksu nadle`nih organa i slu`bi i potrebe dece koja su u riziku od trgovine ljudima i dece `rtava upu}uju na potrebu razvoja celovitog sistema prevencije i za{tite dece. To obuhvata razvoj preventivnih programa i mehanizama, organizovanje mre`e za identifikovanje i pru`anje pomo}i, razvoj procedura za imenovanje staratelja i vo|enje slu-aja, kao i mere za za{titu dece, svedoka i `rtava trgovine, i pristup pravdi. Razvijen sistem za{tite zahteva i mehanizme uspostavljanja, unapre|enja i kontrole kvaliteta usluga, {to uklju-uje i potrebu za edukacijom stru-njaka, izgradnjom kapaciteta i osmi{ljen analiti-ko-istra`iva-ki rad u oblasti koji na adekvatan na-in informi{e praksu.

Prevenција

Programi za prevenciju trgovine decom treba da postanu sastavni deo ukupnih nastojanja dru{tva za pobolj{anje polo`aja dece u pravcu ja-anja faktora za{tite u okru`enju deteta. Neophodno je razviti raznovrsne mere i aktivnosti koje se na razli-itim nivoima prevencije usmeravaju na: stavove, obi-aje i praksu odgoja dece; unapre|enje obrazovanja, znanja, `ivotnih ve{tina i u-e{e}e dece u dru{tvu, i ja-anje kapaciteta slu`bi i profesionalaca i drugih dru{tvenih aktera koji pru`aju usluge deci u zajednici.

Preventivne aktivnosti uklju-uju i mere za senzibilizaciju i edukaciju javnosti u pogledu prava dece, rizika kojima su deca izlo`ena u zajednici, razli-itim oblicima zloupotrebe, na-inima identifikacije i potrebne pomo}i. Ukoliko su na odgovaraju}i na-in vo|ene, ove aktivnosti oja-avaju polo`aj dece u dru{tvu i podsti-u javnost na saradnju sa organima i slu`bama koje se bave za{titom i pru`anjem pomo}i deci. Poseban izazov predstavlja razvoj programa za prevenciju trgovine, koji je usmeren na rizi-ne grupe dece. Ovi programi treba da budu usmereni na olak{an pristup obrazovanju, sticanje `ivotnih ve{tina i informisanje dece o postoje}im rizicima. Programi koji su usmereni na pobolj{anje op{teg dru{tvenog polo`aja Roma u ovom pogledu predstavljaju dobru podlogu za prevenciju trgovine decom, jer su orijentisani na informisanje, ekonom-

sko osnaživanje, registraciju dece, obrazovanje i poboljšanje osnovnih uslova života.

Pristup pravima deteta u borbi protiv trgovine decom podrazumeva osiguranje adekvatnog nivoa zaštite u zajednici za svu decu u društvu. Deca se razvijaju u podršavajumej okruženju kada je mreža podrške, pomoći i zaštite:

- usmerena na dete u smislu prepoznavanja i uvažavanja individualnih i razvojnih potreba,
- fokusirana na porodicu u pogledu pomoći i osnaživanja njenih potencijala za staranje o deci,
- integrisana u zajednicu posredstvom koordinacije društvenih aktera, pristupačnosti i kulturne kompetentnosti usluga i službi.

Deca i mlade osobe koja se suoavaju sa razvojnim, bezbednosnim i drugim rizicima, uključujući i decu kod koje postoje rizici od trgovine, mogu da budu adekvatno prepoznata, osnažena i podržana ukoliko na svim nivoima društva postoji funkcionalna mreža zaštite.

Organizovanje mreže

Inicijative za formiranje mobilnih timova koji bi obezbedili koordinaciju i saradnju socijalnih, zdravstvenih i obrazovnih službi, organizacija civilnog društva i pravosuđa i policije podrazumevaju fleksibilan model koji se visoko prilagođava lokalnim prilikama i u najvećoj mogućoj meri koristi lokalne kapacitete. U ovom pogledu potrebno je:

- izgraditi lokalne resurse za implementaciju preventivnih programa i organizovanje sistema upravljanja i pomoći deci žrtvama trgovine,
- obezbediti adekvatne procedure za postupanje i međusobno informisanje,
- organizovati adekvatnu obuku za stručnjake u javnim službama i organima vlasti, i obuku saradnika nevladinih organizacija.

Iskustva Službe za koordinaciju pomoći žrtvama trgovine ljudima u ovom pogledu su izvanredno značajna zbog dobre umreženosti, fleksibilnog reagovanja i aranžiranja pristupa postojećoj mreži usluga. Međusobno informisanje i saradnja na lokalnom nivou su osnova organizovanja efikasnog sistema zaštite i pomoći. Neophodno je proširiti postojeće kapacitete SOS telefona za pomoć žrtvama različitih oblika nasilja i eksploatacije, ali i postojecu skromnu mrežu prihvatilišta i hraniteljskih porodica koje su osposobljene za urgentan smeštaj dece.

Imenovanje staratelja i vođenja slučaja

Neophodno je razviti procedure za imenovanje staratelja u skladu sa odredbama važećih porodičnih zakona. Shodno zakonskim obavezama i Smernicama za zaštitu prava dece žrtava trgovine ljudima odgovornosti staratelja su da:

- vodi računa da sve odluke budu donesene u skladu sa najboljim interesima deteta;
- omogućiti da dete ima odgovarajuću pomoć i podršku, pristup zakonskom i drugom zastupanju;
- konsultuje dete, savetuje i obaveštava ga o pravima;
- doprinese pronalaganju trajnog rešenja za dete;
- pomaže detetu u pronalaganju njegove porodice;
- učestvuje u sastavljanju individualnog plana zaštite i integracije za dete.

Osnovne dužnosti staratelja odnose se na obezbeđenje pristupa potrebnim uslugama, zastupanje deteta u pravnim i administrativnim procedurama, donošenje odluka koje se tiču deteta ili mlade osobe i nalaženje trajnog rešenja u skladu sa najboljim interesima deteta. Olakšavanje pristupa uslugama deci žrtvama trgovine i eksploatacije može da se obezbedi značajnijim ulaganjem u centara za socijalni rad u pružanju pomoći i organizovanju zaštite, shodno zadacima koje ova služba socijalne i porodično-pravne zaštite ima u Srbiji i Crnoj Gori. Prema nacrtu Strategije za reformu sistema socijalne zaštite⁸, organizacija rada u centrima treba da do kraja 2005. godine obezbedi 24-satovan pristup za usluge neodložne intervencije, u kakve se ubrajaju situacije identifikovanja deteta za koje postoji sumnja da je žrtva trgovine ili eksploatacije. Poželjno je da procesom zaštite deteta rukovodi jedna osoba koja ima ulogu voditelja slučaja. Voditelj slučaja može da bude i imenovani staratelj deteta, ali je poželjno razdvojiti situacije pravne reprezentacije deteta i organizovanja procesa pružanja pomoći. Voditelja slučaja i imenovanog staratelja deteta treba da obezbedi nadležni centar za socijalni rad.

Neke od zadataka u procesu vođenja slučaja moguće je raspodeliti između centra za socijalni rad, Službe za koordinaciju pomoći žrtvama i nevladinih organizacija koje obezbeđuju pomoć i podršku žrtvama. U takvom slučaju, privremeni staratelj deteta preuzima ulogu koordinacije rada

⁸ *Strategija reforme sistema socijalne zaštite u Republici Srbiji*, nacrt teksta, Vlada Republike Srbije, Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike, april 2005.

na služaju, Služba za koordinaciju zajedno sa centrom organizuje pristup deteta uslugama, dok se druge lokalne službe socijalne zaštite, uključujući i nevladine organizacije, angažuju u pružanju neposrednih usluga detetu. Nezavisno od modela organizacije pomoći koji je najpogodniji shodno lokalnim prilikama, svakom detetu za koje postoji sumnja da je moguće žrtva trgovine ljudima i eksploatacije, bilo da je u pitanju strani ili domaći državljanin, treba obezbediti:

- odgovarajući postupak identifikacije na osnovu jasnih kriterijuma,
- stručnu procenu potreba, i to neodložnih i dugoročnih potreba deteta,
- poseban plan usluga koji treba da obezbedi hitno zbrinjavanje – smeštaj, ishranu, neophodnu odeždu i obuću, zdravstvenu, psihološku i drugu potrebnu pomoć,
- plan rehabilitacije i integracije u skladu sa najboljim interesima deteta, koji sadrži definisane ciljeve, očekivane ishode, zadatke i korake, i predviđene mere za praćenje napretka deteta.

Voditelj služaja, zajedno sa starateljem i drugim stručnjacima koji pružaju usluge detetu, ima zadatak da:

- organizuje i vodi procenu potreba i planiranje potrebnih usluga za dete - žrtvu trgovine;
- uspostavi i održava veze između deteta i službi i pojedinaca koji obezbeđuju usluge socijalne, psihološke, zdravstvene, pravne i druge pomoći;
- obezbedi podršku i ohrabrenje detetu - žrtvi u njegovoj porodici kada je to adekvatno;
- prati kako dete koristi usluge i obezbeđuje periodičan ponovni pregled plana usluga;
- dokumentuje značajne informacije i promene nastale tokom rada sa detetom i kontakta sa drugim značajnim osobama i institucijama;
- obezbeđuje redovne izveštaje i daje mišljenja sudu u vezi statusa i potreba deteta;
- identifikuje ili razvija oblike formalne i neformalne podrške i intervencije na osnovu rezultata procene i ciljeva rada, koje su u vezi sa potrebama deteta i porodice ukoliko je relevantno;
- uređuje korišćenje usluga prevoza, korišćenje prevodioca i sl. kako bi se podržao pristup potrebnim uslugama i službama;
- obezbeđuje informacije službama koje pružaju usluge detetu (uzimajući u obzir poverljivost podataka) o porodici, potrebama i problemima deteta i porodice i ciljevima intervencija;

- prati napredak, učinke i saradnju deteta sa službom koja obezbeđuje usluge;
- komunicira sa svim stranama koje učestvuju u pružanju usluga detetu radi kontinuirane razmene informacija i dalje procene potreba deteta, prilagođavanja plana usluga i usmeravanja napretka ka utvrđenim ciljevima rada.

Procena potreba

Procena potreba deteta ili mlade osobe žrtve trgovine za socijalnim, psihološkim i zdravstvenim uslugama jeste osnova za organizovanje procesa zaštite i predstavlja osnovu za izradu plana rehabilitacije i integracije. Procena potreba podrazumeva proceduru koja se sprovodi nakon identifikacije deteta koje je žrtva trgovine i eksploatacije. Procena je usmerena ka utvrđivanju potreba za neodložnom (urgentnom) zaštitom, a potom i ka proceni potreba deteta za dugoročnim oblicima zaštite i daljim uslugama. Ona podrazumeva postupak koji uključuje stručnjake različitih disciplina koji timski razmatraju nalaze i dolaze do odgovarajućeg zaključka. Pored procene potreba, značajno je sprovesti odgovarajuće procedure za:

- procenu uzrasta,
- procenu intelektualnog i emocionalnog razvoja deteta, i
- omogućavanje detetu da na odgovarajući način saopšti svoje viđenije situacije u kojoj se nalazi, kao i želje i planove za budućnost.

Na osnovu prikupljenih podataka i rezultata procene sačinjava se plan usluga koji se odnosi na potrebne mere i usluge socijalne, psihološke, zdravstvene, obrazovne pomoći, kao i mere porodice i krivično-pravne zaštite deteta žrtve trgovine.

Razvijanje i implementiranje plana rehabilitacije i integracije

Zavisno od specifičnih potreba deteta koje je identifikovano kao žrtva trgovine i eksploatacije, razvija se individualni plan tretmana, shodno potrebama i željama deteta, pristupačnim resursima i okolnostima. Plan tretmana treba da bude u najvećoj mogućoj meri individualizovan i orijentisan na ciljeve koji su utvrđeni u skladu sa najboljim interesima deteta.

Detetu ili mladoj osobi koje je žrtva trgovine ljudima treba u najkraćem mogućem roku obezbediti siguran smeštaj u odgovarajućem prihvatilištu ili hraniteljskoj porodici. Roditeljska ili srodnička porodica imaju prednost u izboru dugoročnih oblika zaštite

deteta. U najvećem broju slučajeva, neposredno po identifikaciji deteta žrtve, potrebno je uspostaviti odgovarajući kontakt i proceniti okolnosti života porodice deteta kako bi se utvrdilo da li povratak roditeljima i srodnicima jeste ili nije u interesu deteta i koje mere je potrebno preduzeti da bi se on podržao. Smeđtaj deteta žrtve treba da obezbedi zadovoljavanje osnovnih potreba (ishrana, stanovanje, odeća) i sigurno, emocionalno podržavajuće okruženje. Nestabilne i nepouzadane životne okolnosti i osobe sa kojima su se deca žrtve trgovine suočavala zahtevaju da novo okruženje i osobe koje rade u njemu osiguraju bezbednost, rutinu u dnevnim aktivnostima i otkivanjima, poverljivost i pouzdanost.

Organizacija usluga u velikoj meri zavisi od toga da li je dete smeđteno u ustanovu rezidencijalnog tipa (prihvatilište, dom), hraniteljsku ili biološku porodicu. Nezavisno od oblika smeđtaja, holistički pristup tretmanu deteta žrtve trgovine obuhvata usluge:

- zdravstvene pomoći (dijagnostika i tretman bolesti, stanja i povreda) i edukacije u pogledu lične higijene, ishrane, seksualnog obrazovanja, zloupotrebe alkohola i droga, HIV-a i drugih seksualno prenosivih bolesti;
- psihološke pomoći, što obuhvata individualno i grupno savetovanje i terapiju da bi se sanirale psihološke posledice eksploatacije i zloupotrebe;
- učenja socijalnih veština, uključujući veštine komunikacije, pregovaranja, procene opasnosti i odavanja lične bezbednosti;
- obrazovanja i radnog osposobljavanja, što podrazumeva uključivanje u obrazovne programe koji treba da obezbede osnove pismenosti i baratanja brojevima za decu koja nisu pohađala školu, pripremu za povratak u školu ili osposobljavanje za rad koji treba da omogući zaposlenost i sticanje prihoda;
- pravne pomoći i zaštite u pogledu obezbeđenja ličnih dokumenata, pravnog savetovanja, zastupanja, podrške tokom učešća u postupcima pred istranim organima i sudom.

Shodno raspoloživim resursima i organizaciji rada službi, za decu i mlade osobe koje su bile izlozene trgovini jednostavnije je organizovati obezbeđenje odgovarajućih usluga u institucionalnom okruženju. Ovakav pristup sobom nosi, međutim, rizike institucionalizacije i daljeg odlaganja uključivanja dece žrtava trgovine u zajednicu. U izboru oblika smeđtaja prednost uvek treba da ima porodično okruženje, prvenstveno srodničke i hraniteljske porodice. Ipak, ukoliko izostane odgovarajuća podrška u procesu oporavka i ponovnog

uključivanja u zajednicu, dete je i nadalje izlozeno rizicima. Sa stanovišta prevencije i zaštite, praćenje i podrška deteta i porodice jeste ključni deo obezbeđenja odgovarajuće zaštite detetu. Periodičan ponovni pregled usluga zasniiva se na adekvatnom praćenju jer se potrebe deteta i porodice menjaju tokom vremena. U ovom pogledu značajno je definisati jasne ciljeve tretmana i otkivane ishode, kao i sredstva za praćenje i evaluaciju.

Kada su u pitanju deca strani državljanima koja su identifikovana u Srbiji i Crnoj Gori, neophodno je osigurati da odgovarajućim međunarodnim sporazumima o repatrijaciji definišu načine za utvrđivanje i implementaciju trajnog rešenja, kako bi se osiguralo da ono bude u skladu sa najboljim interesima deteta.

Kvalitet usluga

Tokom dosadašnjeg razvoja usluga i službi za pomoć i podršku žrtvama trgovine ljudima, u izvesnoj meri su uvedene procedure koje obezbeđuju potrebnu saradnju međuključanim akterima i utvrđuju sadržaj usluga socijalne, psihološke, zdravstvene i pravne pomoći. Sadržaj i kvalitet usluga u ovim oblastima nije prilagođen specifičnim potrebama dece, te je u ovom pogledu potrebno razviti niz procedura za identifikaciju, procenu i planiranje potreba i odgovarajuće standarde usluga.

U okviru posebne multidisciplinarnе ekspertske grupe potrebno je razviti, primeniti i pratiti implementaciju standarda dobre prakse i standarda minimalnih usluga za decu žrtve trgovine, domaće i strane državljanе. Standardi usluga treba da zadovolje kriterijume blagovremenosti, delotvornosti, transparentnosti i kontinuiteta zaštite kako bi pruženi oblici pomoći u najvećoj mogućoj meri odgovorili na složene potrebe ove dece.

Dalji razvoj protokola o međusobnom informisanju i saradnji između državnih organa, nadležnih socijalnih i drugih službi i nevladinih organizacija koje su angažovane u pružanju usluga deci žrtvama trgovine jeste neophodan uslov za uspostavljanje integralnog sistema zaštite. Međusobno razumevanje i razmena podrazumeva jasno razgraničavanje obaveza i odgovornosti, definisane rokove, oblike i sadržaje saradnje u formi pisanog dokumenta.

Mere za zaštitu dece - svedoka i žrtava trgovine i pristup pravdi

Kako je iskaz deteta žrtve o okolnostima namamljivanja i eksploatacije u velikom broju slučajeva ključni dokaz u istranim i sudskim pos-

tupcima, efikasno otkrivanje i kažnjavanje osoba uključениh u trgovinu decom nije moguće bez razvoja odgovarajućih mera za zaštitu dece, svedoka i žrtava trgovine. U ovom pogledu neophodno je razviti minimalne standarde koje je potrebno zadovoljiti da bi se obezbedilo da dete žrtva obezbedi iskaze i svedoženje u krivičnom postupku.

Deteta treba da bude u potpunosti obavesteno o pitanjima bezbednosti, proceduri i implikacijama krivičnog postupka pre nego što odluči da li će ili neće svedočiti u postupku protiv osoba osumnjičenih za trgovinu decom. Takođe, neophodno je da deteta dobije nezavisno pravno savetovanje, odgovarajućeg zakonskog zastupnika i podršku tokom procesa. Već dugo vremena najavljujane izmene zakona o krivičnom postupku u ovom pogledu treba da obezbede obaveznu snimanja detetovog svedoženja na video traku i prikazivanje snimljenog svedoženja kao sluzbenog dokaza na sudu u slušajevima kada se deteta pojavljuje kao žrtva. Neophodni minimum mera zaštitu uključuje i onemogućavanje kontakta i suočavanja deteta žrtve i osumnjičenog, mere za zaštitu identiteta deteta žrtve od javnosti i mere za osiguranje bezbednosti deteta svedoka, a u slušajevima kada je to neophodno i članova porodice. Dalji razvoj pravnih mehanizama zaštitu treba da obezbedi adekvatan pristup pravdi, restituciju i kompenzaciju u okviru građanskog postupka koji štiti prava oštećene žrtve.

Edukacija i izgradnja kapaciteta

Trgovina ljudskim bićima, posebno decom, jeste kompleksan fenomen koji zahteva specijalistička znanja i međusektorsku saradnju, kako bi se na delotvoran način predupredili rizici i zaštitile žrtve. Neophodne su opšte i specijalizovane edukacije o pravima, potrebama i mehanizmima zaštitu dece – žrtava trgovine i eksploatacije, koje su usmerene ka stručnjacima u policiji, pravosuđu, zdravstvu, socijalnoj zaštiti i obrazovanju. Na uvodnom nivou, edukacije treba da budu usmerene ka senzibilizaciji stručnjaka za prepoznavanje trgovine decom kao posebnog oblika kriminaliteta i zloupotrebe dece. Specijalizovane među-agencijske edukacije usmerene su ka uspostavljanju saradnje u identifikaciji i pružanju pomoćnici deci, bilo da su u pitanju deca u riziku ili deca žrtve trgovine, i one se, uglavnom, usmeravaju ka policiji, službama socijalne zaštite i odgovarajućim nevladinim organizacijama. Obuka i specijalizacija policije i pravosuđa za rad na slušajevima kada je deteta žrtva bilo kog oblika zloupotrebe, što uključuje nasilje u porodici, zlostavljanje, zanemarivanje, eksploataciju i trgovinu decom,

neophodan je uslov za uspostavljanje efikasnog sistema zaštite. Neophodno je propisati minimalne standarde za obuku profesionalaca koji su uključeni u pružanje pomoćnici i pravnu zaštitu dece.

Istraživanje i analiza

Da bi se stvorili adekvatni mehanizmi za prevenciju i zaštitu dece od svih oblika zloupotrebe, neophodna su sistematska istraživanja i praćenje pojave koja će omogućiti dublje razumevanje fenomena trgovine i eksploatacije dece. Istraživanja treba da se usmere na razmatranje ekonomskih, socijalnih i faktora kulture koji stvaraju pogodno okruženje za različite oblike zloupotrebe dece. Jedna od ključnih oblasti jeste i istraživanje prepreka sa kojima se suočavaju profesionalci i drugi angažovani u prevenciji i zaštiti dece – žrtava trgovine i drugih oblika zloupotrebe. Ova istraživanja mogu da pomognu u prevazilaženju postojećih praznina u sistemu zaštite i razvijanju praktičnih preporuka za postupanje u ovim slušajevima. Takođe, neophodno je uvesti mehanizme za redovno praćenje i godišnje izveštavanje o pojavi trgovine decom u okviru izveštaja nacionalnih koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima, na osnovu unapred utvrđenih indikatora.

U pogledu razvoja preventivnih mera i aktivnosti, korisno je osmišljavanje i regularno sprovođenje istraživanja koja bi pratila i analizirala otvorenost adolescenata na uzrastu od 15 do 18 godina prema prilikama i ponudama za rad u inostranstvu, u pogledu njihovih stavova i informisanosti o potencijalnim opasnostima i rizicima koje nose takve ponude, kao i o razlozima da im takve ponude budu primamljive. Na osnovu rezultata ovih istraživanja mogu se osmisлити programi usmereni ka podizanju otpornosti mladih prema takvim ponudama i opcijama.

Osmišljavanje i implementiranje preventivnih strategija i programa zahteva i potpuniji uvid u potrebe i rizike kojima su izložena romska deca. Dostupne analize i podaci nisu dovoljni za kreiranje delotvornih i dugoročnih mera i usluga. Potrebno je organizovati istraživanja koja se zasnivaju prvenstveno na participativnom i akcionom istraživačkom pristupu, budući da one obezbeđuju potrebnu saradnju i uvodi konkretne promene u zajednicu, koje mogu da doprinesu stvaranju protektivnog okruženja za decu.

Zaključak

Deca i mlade osobe imaju neotuđiva prava da im država i društvo obezbede uslove za razvoj i da budu zaštićena od svih oblika zloupotrebe,

eksploatacije i nasilja. Mere za prevenciju i suzbijanje trgovine ljudima treba da prepoznaju posebne potrebe i ranjivost dece `rtava trgovine i da ugrade posebne mehanizme za prevenciju, prepoznavanje, pru`anje pomo`i i podr`ke deci radi njihovog oporavka i uklju-ivanja u zajednicu.

Sude`i po dosada`njim uvidima u obezbe`en nivo zaštite dece `rtava trgovine, podru-ije koje zahteva najurgentnije izmene se odnosi na razvoj procedura za imenovanje staratelja u skladu sa novim Porodi-nim zakonom u Republici Srbiji i aktuelnim Porodi-nim zakonom u Republici Crnoj Gori. Jedan od zna-ajnih zadataka jeste i razvoj specifi-nih kriterijuma za identifikaciju dece `rtava trgovine, s obzirom na potrebu da se preciziraju kriterijumi kod posebnih pojava oblika trgovine decom i oblika eksploatacije i zloupotrebe sa kojom se deca suo-avaju. Po-etna procena potreba deteta tako`e mora da se standardizuje u pogledu sadr`aja, trajanja i procedure kako bi se obezbedila adekvatna podloga za razvijanje po-etnog plana usluga i zaštite deteta i omogu`io holisti-ki pogled na raznovrsne razvojne, zdravstvene, socijalne, psiholo`ke i obrazovne potrebe u skladu sa rizicima i snagama deteta i njegove neposredne okoline. Tek ovakav pristup omogu`ava osnove za dono`enje odluka koje uva`avaju najbolje interese deteta, kako bi se razvio individualizovani plan tretmana i integracije.

Posebni mehanizmi za zaštitu prava deteta u gra`anskim i krivi-nim postupcima su neophodan deo sistema zaštite dece, te je u skladu sa Konvencijom UN o pravima deteta i drugim dokumentima koji uvode standarde i principe dobre prakse u zaštitu dece potrebno razviti mere i meha-

nizme koji `e obezbediti zaštitu prava deteta u istrazi, sudskom i drugim pravnim postupcima. To uklju-uje posebne mere starateljske zaštite, nezavisno zastupanje, kao i posebne istra`ne i sudske postupke koji su prilago`eni razvoju i potrebama dece `rtava.

Nevenka @egarac, PhD

Child protection from trafficking in humans

Trafficking in children is particularly severe form of exploitation and breach of the children rights, while security and welfare of children that are exposed to trafficking are obligations of state authorities, services and organizations of civil society. System of protection and support to children victims of trafficking should contain following: criteria for proper identification of child-victim of trafficking, mechanisms for immediate referring of a child to specialized services, procedures for appointing a guardian who will secure that procedures and decisions are in accordance with the best interest of child, measures for regulating of residential status, assistance with reparation and reintegration as well as measures for protection of children witnesses and victims of trafficking. Finally, it should include a proper access to justice. In the article, recommendations are proposed for improvement of identification system, proper evaluation of needs and planning services and protection measures as well as measures and activities which should secure long term solutions in accordance with rights of the child and her/his best interests.

DR ROKAS USCILA*

Istra`ivanje o zlostavljanju dece u Litvaniji i njegova va`nost za spre`avanje maloletni~ke delinkvencije

Glavni cilj ovog rada je da da op{ti pregled situacije u kojoj se deca `rtve nalaze u Litvaniji, i da poka`e mogu}e oblike i efekte inverzije uloge deteta kao `rtve i izvr{ioca krivi-nog dela. ^lanak predstavlja analizu zvani-ne statistike Litvanije iz 2004. godine o viktimizaciji dece i oslanja se na podatke iz nekoliko odabranih istra`ivanja koja su ura|ena u ovoj oblasti. On obja{njava koncept inverzije uloga `rtve i izvr{ioca, i predstavlja odre|ene oblike, tipove i klasifikacije te inverzije. U tekstu je data analiza akumulativne i cikli-ne inverzije deteta - `rtve i izvr{ioca, a iz perspektive viktimologije.

Autor predstavlja preobra}anje deteta-`rtve u prestupnika, i obratno, kao dinami-an fenomen i kao rezultat interakcije procesa kriminalizacije i viktimizacije.¹ Viktimologija, kao nauka koja za predmet svojih istra`ivanja ima `rtve, analizira fenomen inverzije jednog ili vi{e u-esnika viktimiziraju}eg doga|aja. Iako je njegovo prou`avanje veoma bitno, procesu inverzije nije dat odgovaraju}i zna-aj u pravu niti u drugim dru{tvenim naukama.

Klju-ne re-i: nasilje nad decom, maloletni-ka delinkvencija, inverzija uloga `rtve i izvr{ioca, viktimologija, Litvanija.

* Doktor pravnih nauka, predava- na Mykolas Romeris University, Katedra za kriminologiju, koordinator programa "Dru{tvena i zakonska za{tita `rtava kriminaliteta" u Centru za prevenciju kriminala u Litvaniji. Istra`ivanja i sfere interesovanja: interakcija `rtve kriminaliteta i prestupnika, inverzija, dru{tvena i zakonska za{tita `rtava kriminaliteta, viktimologija, medijacija izme|u `rtve i prestupnika. E-mail: ruscila@yahoo.com

1 Viktimizacija je dru{tveni proces u kojem nastaje `rtva i stvaraju se i razvijaju negativne posledice po nju.

Uvod

Postoji {iroko rasprostranjena i o-igledna inverzija² stavova prema vrednostima u Litvaniji, koja ukazuje na dru{tvenu deformaciju javnosti. Zahvaljuju}i nestabilnom dru{tvenom okru`enju, stalnom opadanju sistema vrednosti, pove}ava se i stepen dru{tvenih devijacija, a time dolazi i do zna-ajnog pove}anja broja slu-ajeva inverzije `rtve i prestupnika u samom dru{tvu.

U kriminologiji i viktimologiji, pojedini savremeni istra`iva-i su dokazali da ne postoji uro|eni zlo-inac, kao {to ne postoji ni uro|ena `rtva kriminaliteta. O-igledno je da je na makro planu proces kriminalizacije i viktimizacije neminovan. Na drugoj strani, na mikro nivou bi u odre|enim slu-ajevima mo`da bilo mogu}e izbe}i proces viktimizacije. Stoga je veoma bitno da se po-etak razvoja inverzije `rtva-prestupnik otkrije blagovremeno, te da se na taj na-in spre-i, ili da se barem njegove negativne posledice umanje.

Koncept i vrste inverzije uloga `rtve i izvr{ioca

Inverzija uloga `rtve i izvr{ioca je proces u kojem se uloga ili pozicija pojedinca (invertera) menja, tj. obr}e. Inverzija (rezultiraju}a situacija ili proces) podrazumeva dve strane, `rtvu i izvr{ioca u kriminolo{kom smislu, odnosno nezavisno od njihovih uloga u sudskom postupku.

Inverzija `rtve i izvr{ioca je viktimolo{ki termin koji defini}e mnogo {iri kontekst u kojem `rtva postaje izvr{ilac ili izvr{ilac postaje `rtva, nego {to se to podrazumeva u pozitivnom pravu.

2 Inverzija (lat. Inversio) – obrtanje, transpozicija, obrnut redosled. Lapytė, A., [urkus, J. (1996) *Short dictionary of psychiatric terms*, Vilnius, str. 40.

Klasifikacija inverzivnih procesa je definisana na sledeći način:³

1. U pogledu smenjivanja promenljivih uloga definisane su sledeće vrste: a) `rtva → izvr{ilac, b) izvr{ilac → `rtva c) `rtva → izvr{ilac → `rtva, d) izvr{ilac → `rtva → izvr{ilac.
2. U pogledu broja u-esnika u interakciji postoje sledeće grupe:
 - a. *monoinverzija* – slu-ajevi u kojima pojedinac može organski da usvoji obe uloge, i `rtve i izvr{ioca;
 - b. *interaktivna* inverzija – slu-ajevi u kojima nekoliko pojedinaca učestvuje u procesu inverzije, u-esnici imaju odnos po{tovanja, veze ili uobičajeni fizički kontakt. U ovom slu-aju važnost je data ne sadržini odnosa, nego činjenici da se inverzija javlja među u-esnicima, stranama interakcije, a ne u samom pojedincu.
3. U pogledu okolnosti u kojima se inverzija pojavljuje: a) *ne`eljena* – *slu-ajna* – oni slu-ajevi, u kojima pojedinac zahvaljujući svojim lakoumnim radnjama sam nastrada ili prouzrokuje negativne posledice po svoju okolinu i njene članove, b) *doborovoljna a ne slu-ajna* – oni slu-ajevi u kojima je pojedinac svestan svojih akcija.

Pored toga, pojedine vrste inverzije takođe mogu biti definisane (tipologije): Akumulirana inverzija `rtve i izvr{ioca; inverzija u slu-ajevima nužne odbrane i preko njenih granica; ciklična, ponavljajuća inverzija; situaciona inverzija `rtve i izvr{ioca, itd.

Definisanje različitih formi inverzije je relativnog karaktera, zbog toga što se pojedini oblici razmene ili premetanja uloga `rtve i izvr{ioca, sama viktimizirajuća situacija, kao i pojedine okolnosti mogu promeniti, transformisati, i skupa stvoriti novi inverzivni proces ili novu formu sastavljenu od njihovih izmećanih svojstava.

Uparedo sa analizom inverzije deteta - `rtve i izvr{ioca zločina, pozabavićemo se detaljnije uvidom u nekoliko različitih vrsta inverzije, odnosno u akumuliranu i cikličnu inverziju deteta - `rtve i izvr{ioca.

Akumulirana inverzija deteta - `rtve i prestupnika

Akumulirana inverzija obuhvata slu-ajeve inverzije uloga `rtve i izvr{ioca, u kojima je razmena uloga obimna i akumulirana. ^esto je to i dugotrajan proces, koji ima različite nivoe razvoja. U vik-

timološkoj literaturi ^esto analiziramo slu-ajeve u kojima su deca zlostavljana od strane svojih roditelja ili staratelja, i kasnije, kako to istraživanja pokazuju, i sami postaju izvr{ioci.

Kada je dete podizano u desocijalizirajućem okruženju, i viktimizirano (npr. zanemarivanje, eksploatacija, {ikaniranje, seksualno zlostavljanje), pod kriminalizirajućim uticajima (preuzimanje veština i prakse izvr{ilaca krivičnih dela, u-enje pojedinih modela kriminalnih radnji), on/a stiče iskrivljenu sliku o dru{tvu, i u skladu sa njom stavlja prema međusobnim odnosima i vezama, prema u-enju i profesionalnim aktivnostima, itd. Inverzivna promena uloga se obično javlja kada dete prepoznaje pojavljivanje pogodne situacije, kada je steklo dovoljno iskustva i kada se može fizički odupreti svom napadaču. Kako praksa sprovođenja zakona pokazuje, u vreme promene uloga, intenzitet i mogućnost zlostavljanja je značajno velik, jer dolazi do izliva ukupnog nagomilanog unutrašnjeg besa. Pored toga, aktivirano dete – muškarac nastoji da osigura da nikad više ne poprimi ulogu `rtve.

Za dete, nasilje postaje forma komunikacije, koja može biti manifestovana u njegovoj porodici, porodici njegovih rođaka, poznanika, ili čak slučajnih pojedinaca. Značajno je pomenuti da su iste pojave primećene, kad god su mere "kai{a" ili drugih sredstava "edukacije" (lenjiri, motke) primenjivane u obrazovnim institucijama. Ovo je dokazano podacima i nalazima naučnih istraživanja. Podaci dobijeni istraživanjem od strane C. S. Widom, pokazuju da viktimizacija u ranom detinjstvu i adolescenciji ima direktne uzročne veze sa kriminalom, izvr{anim kasnije od strane tog pojedinca. Pored toga, ova pojava je uobičajenija među muškarcima nego među ženama⁴. Ovo je takođe dokazano od strane S. N. Abeltsev koji je kroz svoje istraživanje otkrio da 70% pojedinaca, koji su u svom detinjstvu ili adolescenciji iskusili nasilje, kasnije počinili krivična dela, a procenat osoba, koje su postale prestupnici a da nisu bili i sami zlostavljani je samo 19%. U slu-ajevima ubistva – čak 36% ubica je bilo prethodno `rtva različitih krivičnih dela (krađa, iznuđivanje, prebijanje, etc.).⁵ [taviće, R. Hartogs je dokazao da je 92% ljudi, koji su počinili seksualne presteupe, prethodno bilo zlostavljano na različite načine, u najvećem broju od strane njihovih roditelja.⁶ Pored

3 Uscila, R. (2003) Victim-Offender Inversion: Victimological Analysis // Vilnius, *Jurisprudencija*, T. 47(39), str. 38–49.

4 Widom, C. S. (1989) "Child Abuse, Neglect, and Violent Offender Behavior", *Kriminologija*, Vol. 27 (2) str. 251–271.

5 Абельцев, С. Н. (2000) "Личность преступника и проблемы криминального насилия", Москва, *Закон и прав.*, Т 4, str. 170.

6 Hartogs, R. (1951) Discipline in the Early Life of Sex – Delinquents and Sex – offenders. *Nervous Child*, str. 167–173.

toga, studije urađene od strane S. I. Singer pokazuju da je 64% odraslih, koji su prethodno bili zlostavljani tj. bili i sami žrtve, postalo zlostavljači kao odrasli. Među prestupnicima koji su učestvovali u ovom istraživanju, samo 22% nisu bili prethodno žrtve kriminala.⁷ Druga istraživanja pokazuju da je 10% prestupnika koristilo iste mere ili radnje (kao što su, udaranje žrtve u glavu, korišćenje pištolja, itd.), koje su i sami iskusili prilikom sopstvene viktimizacije. Pored toga, posmatrano iz muške perspektive, primećeno je da u nekim slučajevima zamena uloga žrtve i prestupnika i prestupnika i žrtve se nije desila samo jednom⁸. Takođe, trebali bismo pomenuti istraživanje rađeno od strane P. Greven, u kojem je otkrio da je nametanje fizičkih, bolnih i represivnih kazni deci direktno vezano za njihovo agresivno ponašanje, koje se kasnije ispoljava u formi krivičnog dela. Fizičke kazne provociraju i uzrokuju bes, odražavaju i povećavaju ga, te on postaje stalni generator i izvor razdražljivosti. Provala nasilja može biti usmerena ne samo protiv drugih pojedinaca, nego i protiv samog sebe. Prakticovanje ozbiljnih fizičkih kazni potiskuje razvoj osećanja i simpatije, posebno kod muškaraca.⁹

1998. godine Organizacija za zaštitu dece u Litvaniji "Poštedite dete" i Centar za istraživanje javnog mnjenja "Vilmorus" su sproveli istraživanje kroz anketu pod nazivom "Zlostavljena deca", u kojoj je 1002 odraslih Litvanaca dobilo da popuni upitnike. Uesnici su bili upitani da odgovore na nekoliko pitanja o fizičkim kaznama za decu. Viktimološko istraživanje je pokazalo da bi skoro polovina ispitanika tukla svoju decu, odnosno 48,3% bi to činila ponekad, dok 3,4% to čine često. Pored toga, podaci iz istraživanja pokazuju da ispitanici primenjuju fizičke kazne u istim situacijama u kojima su i sami bili izloženi fizičkom kažnjavanju u detinjstvu, odnosno za neposlušnost – 83,7%, za laganje – 31,5%, za slabe rezultate u školi – 9,8%.¹⁰

7 Thornberry, T. P., Singer S. I. (1979) "Opfer und Tater: Zur Ubereinstimmung zweier Populationen", in: Kirchoff, G. F., Sessar, K. Das Verbrechen Opfer, Bochum: Studienverlag Brockmeyer, str. 321–335.

8 Singer, S. I. (1981) "Homogeneous Victim-offender Populations: A Review and Some Research Implications", *The Journal of Criminal Law and Criminology*, Vol. 72 (2), str. 779–788.

9 Greven, P. (1991) *Spare the Child: The Religious Roots of Punishment and the Psychological Impact of Physical Abuse*, New York, str. 197.

10 "Abused children" - Istraživanje urađeno od strane Organizacije za zaštitu dečjih prava u Litvaniji "Poštedite dete" i Centra za javno mnjenje "Vilmorus" (N=1002) – Vilnius.

U 2004. Centar za dečji razvoj u okviru državne bolnice Univerziteta u Vilnusu je sproveo istraživanje pod nazivom "Odnos tinejdžera prema seksualnosti i seksualnom zlostavljanju" koje pokazuje da je 31% litvanskih dece priznalo da je doživelo seksualno zlostavljanje u detinjstvu ili adolescenciji. Mladi su rekli da su doživeli pipanje/diranje (56%), seksualni odnos (39%), oralni seks (13%), analni seks (5%) ili namerno gledanje nekog da masturbira ili da su morali da masturbiraju nekog (4%). [Takođe, istraživanje je pokazalo da je seksualno zlostavljanje doživljeno od strane adolescenata koji žive u selima. 47% ispitanika je reklo da su izvršili muškarci, 35% je izjavilo da je to bila osoba poznata žrtvi, ali ne član porodice, a četvrtina da je izvršilac bio pod uticajem droge ili alkohola. Pored toga, 12% dece litvanskog uzrasta, koji su učestvovali u istraživanju su i sami podsticali ili primoravali nekog na seksualni odnos.¹¹

Nema dovoljno viktimoloških istraživanja koja bi imala za cilj da otkriju stopu žarenja inverzivnog procesa deteta – žrtve i prestupnika. U daljem tekstu ćemo predstaviti zvanične statističke podatke¹² iz perspektive dece – žrtava krivičnih dela, koji ne ukazuju direktno na prisustvo slučajeva inverzije, ali ukazuju na neke faktore, koji su veoma bitni za razvoj inverzivnog procesa, kao što su godine dece – žrtava, odnos između deteta – žrtve i izvršioaca, okolnosti viktimizacije, prirodu krivičnog dela i posledice koje iz njega proističu.

Situacija dece – žrtava u Litvaniji

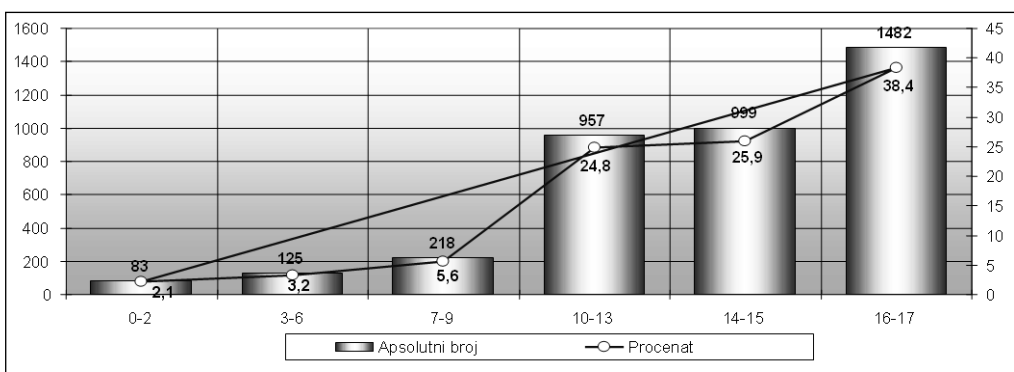
Podaci, prikazani na Grafikonu 1., pokazuju da je u 2004. godini broj prijavljenih slučajeva zlostavljanja dečaka u Litvaniji bio oko 2 puta veći od broja prijavljenih slučajeva zlostavljanja devojica (dečaci – 2614/67,7% i devojice 1249/32,3%). Viktimizacija dečaka je veoma važan faktor za fenomen inverzije, zbog toga što su, prema teoriji inverzije – žrtva–izvršilac, dečaci mnogo više skloni da preuzmu ulogu prestupnika te nasilje postaje način njihove komunikacije ili taktika za rešavanje problema. [to se tiče reda kojim se uloge menjaju, to je inverzija – žrtva → prestupnik. U slučaju devojica, postoji obrnuta tendencija – u većini slučajeva one preuzimaju

11 "Teenagers attitude towards sexuality and sexual abuse". (2004), Center for Child Development under State Hospital of Vilnius University – Vilnius.

12 Takođe je primećeno da je u Litvaniji prikupljanje statističkih podataka o osobama koje su doživle krivična dela ili prekršaje započelo tek 1. maja 2003. Očigledno da dugo vremena nije bilo prikupljanja, sistematizacije, analize i generalizacije tako važnih podataka iz viktimološke i kriminološke perspektive.

ulogu žrtve, odnosno često doživljavaju fizičko ili seksualno nasilje u porodici ili domaćinstvu, "biraju" nasilnog muža, partnera.

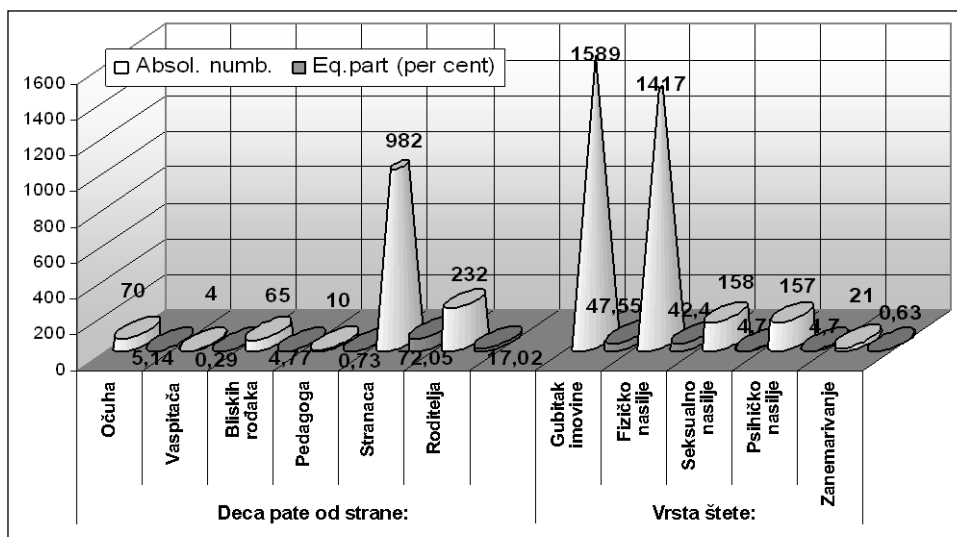
Grafikon 1. Analiza žrtava kriminala – dece po starosnim grupama u 2004. godini u Litvaniji (apsolutni broj/procent)¹³

Statistički podaci pokazuju da se čak u 89,1 % prijavljenih slučajeva o zlostavljanju dece radi o deci između 10 i 17 godina starosti. Treba naglasiti da ozbiljna negativna iskustva doživljena u ovim godinama ostavljaju posebno štetne posledice (intelektualne, moralne). Vrlo često se radi o post-traumatskom sindromu kod dece ili o drugim negativnim posledicama. S druge strane, to su zapravo godine u kojima je rizik da dođe do inverzije žrtva-izvršilac veliki. Žrtva postaje fizički sposobna da se suprostavi napadaču, odnosno da se osveti za doživljeno nasilje ili drugu vrstu zlostavljanja.

Grafikon 2. Interakcija između zlostavljanog deteta i izvršioaca. [žrtva pričinjena deci u Litvaniji u 2004. godini (apsolutni broj/procent)¹⁴

Analiza statističkih podataka pokazuje da više od ¼ žrtava – dece pati od osoba, koje su odgovorne za njihovo podizanje, vaspitanje, obrazovanje i sigurnost. Treba nagl-

¹³ Form F 50 N – (2004). Podaci o zlostavljanju tinejdžerima prikupljeni tokom 2004. godine u policijskim stanicama u Litvaniji. Odsek za informacije i komunikacije u Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Litvanije.

¹⁴ Ibidem.

asiti da je čak 17,02 % dece viktimizirano od strane svojih roditelja. Ovo su jako opasni slučajevi viktimizacije, koji mogu često rezultirati visoko destruktivnim posledicama, odnosno postoji velika verovatnoća da dođe do inverzivnog procesa.

Trauma doživljena od strane deteta može da utiče na pojavu inverzije. Podaci prikazani na Grafi-

konu 2., pokazuju da više od 2/5 zlostavljane dece doživi fizičko zlostavljanje, odnosno različite telesne povrede, torture, bol. Tokom 2004, 158 dece je doživelo seksualno zlostavljanje. Viktimološke studije su

pokazale da je proces inverzije čest u slučajevima seksualnog zlostavljanja.

Takođe je bitno napomenuti da je tokom 2004. godine, zbog krivičnih dela, 46 dece izgubilo živote, 81 je doživelo ozbiljne a 347 lakše povrede. Pored toga, ako se uporede povrede nanete krivičnim delima odraslim licima i adolescentima vidi se da je nasilje zastupljenije prema adolescentima. Kada su adolescenti u pitanju, nešto više od polovine pomenutih dela bilo je prouzročeno nasiljem, tokom kojeg je dete doživelo fizičko, emocionalno ili psihičko zlostavljanje. U slučajevima odraslih, procenat ovih dela je jedva 8%.

Statistički podaci pokazuju da se registrovani slučajevi iznuda najčešće vrše prema deci. Iznude u krivičnom smislu potpadaju pod imovinski kriminalitet, iako u viktimološkom smislu, u ispiti-

vanju viktimizacije dece – žrtva, ove akte treba podvesti pod kriminalitet nasilja. Praksa institucija koje sprovode zakon pokazuje da u ovim slučajevima nasilje, doživljeno od strane dece i stečena "nevidljiva" povreda (moralna, psihološka) nije naglašena, odnosno ona je izvan njihovog fokusa. Doživljena "vidljiva" povreda (na primer, gubitak mobilnog telefona ili nekoliko dinara) je manje značajna u poređenju sa psihološkom traumom, doživljenom od strane deteta, a koja može da postane razlog za inverziju, preduzimanjem osвете organizovanjem lin-a među vršnjacima itd.

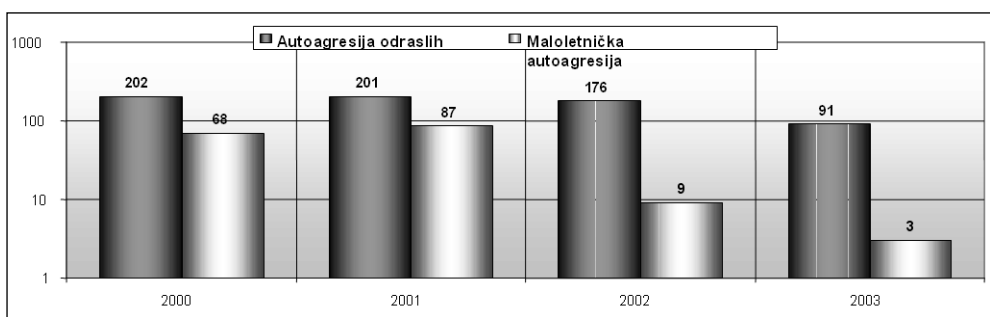
Cikli-na inverzija

Cikli-na (ponavljaju)a inverzija obuhvata vrlo komplikovane slu-ajeve inverzije koji se ponavljaju. U ovim slučajevima "prelomni događaji" se dešavaju tokom određenog vremenskog perioda. Inverzija se identifikuje posmatranjem sa određene distance, jer se na taj način omogućava definisanje uzročne veze među faktorima koji utiču na stvaranje izvriloca i žrtve. U viktimološkoj terminologiji postoji pojam "krug nasilja", koji obuhvata sledeće oblike inverzije: "žrtva → izvrilac → žrtva" ili "izvrilac → žrtva → izvrilac".

Inverzija "žrtva → izvrilac → žrtva" je zatvorena, ciklična je prirode (u smislu interakcije), u poređenju sa inverzijom "izvrilac → žrtva → izvrilac". U prvom slučaju žrtva postaje izvrilac u odbrambenoj, zaštitnoj reakciji, usmerenoj prema primarnom izvrilocu i učesnici interakcije ostaju "stabilni". U većini slučajeva to se dešava kada su učesnici interakcije vezani odnosom partnerstva, rodbinskog srodstva, u kojem dete postaje žrtva porodičnog nasilja.

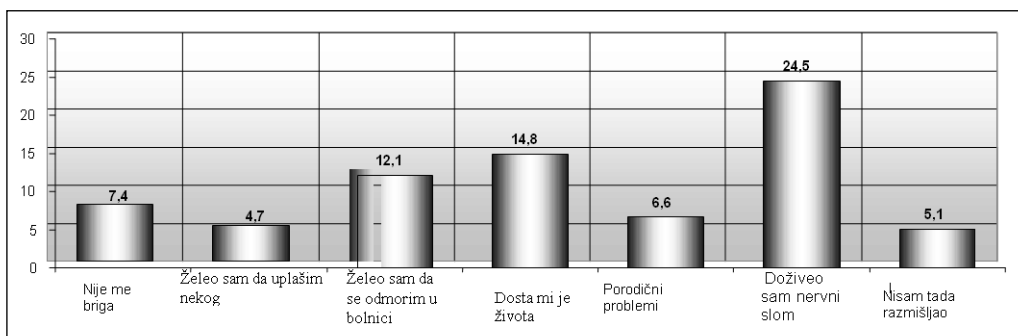
Interakcija izvrilac → žrtva → izvrilac je rečena, iako ovakvi slučajevi sve više privlače pažnju. Statistički podaci i analize prakse u zatvorima pokazuju da je deo zatvorenika bio zlostavljan odnosno izložen određenim vrstama trauma, ubistavima ili samoubistvima. Slučajevi autoagresije su posebno učestali među adolescentnim zatvorenicima. Bitno je pomenuti da se podaci predstavljeni na grafikonima 3. i 4. odnose na slu-ajeve autoagresije u kojima je bila neophodna hospitalizacija - život im je bio ugrožen i vršeni su operativni zahvati nad njima.

Grafikon 3. Slučajevi odraslih zatvorenika i adolescenata koji su pribegli autoagresiji i bili hospitalizovani, 2000 – 2003 (apsolutni broj).¹⁵

Iako statistički podaci pokazuju da poslednjih godina dolazi do opadanja broja slučajeva u kojima zatvorenici pribegavaju autoagresiji, to je više povezano sa njihovom nepravilnom registracijom i procedurama tretmana nego sa stvarnim redukovanjem slučajeva autoagresije. Naime, sada je zabranjeno pružiti medicinsku negu adolescentima zajedno sa odraslim zatvorenicima, odnosno oni više ne dobijaju medicinski tretman u zatvorskim bolnicama.

Istraživanje, vršeno tokom istrage, pokazuje da 28% (70) adolescenata ima učestaliju da umre, 37,7% (94) ispitanika je izjavilo da su imali takve misli samo ponekad a samo 31% (78) je poricalo da je ikad imalo takve misli. Rezultati istraživanja

Grafikon 4. Razlozi zbog kojih adolescenti pribegavaju samopovredama. Zašto si pokušao da se povrediš (u procentima)?

15 Statistički podaci iz bolnica i zatvora, 2000 – 2003.

pokazuju da je 54,1% mladih mu{karaca priznalo da je poku{alo da se povredi, dok su u 38,5% slu-ajeva takve radnje poku{ane od strane mladih devojaka.¹⁶

Mo`e se zapaziti da je analizirani inverzioni proces izvr{ilac → `rtva kontinuiran i da se ponavlja. Subkultura, koja postoji u zatvorima, stvara odre|enu kategoriju "marginalizovanih" zatvorenika. Komparativna analiza statisti-kih podataka je pokazala da je procenat "marginalizovanih" 14% od ukupnog broja zatvorenika i da raste svake godine. U 1999. godini je bilo 2070 takvih pojedinaca, odnosno –

14,36% svih zatvorenika, u 2000 – 1373 / 14,42%, u 2001 – 1763 / 15,24%¹⁷.

Ipak, prikazani statisti-ki podaci ne pokazuju procenat adolescenata u okvi-

ru grupe "marginalizovanih". Takvi podaci nisu odvojeno prikazani.

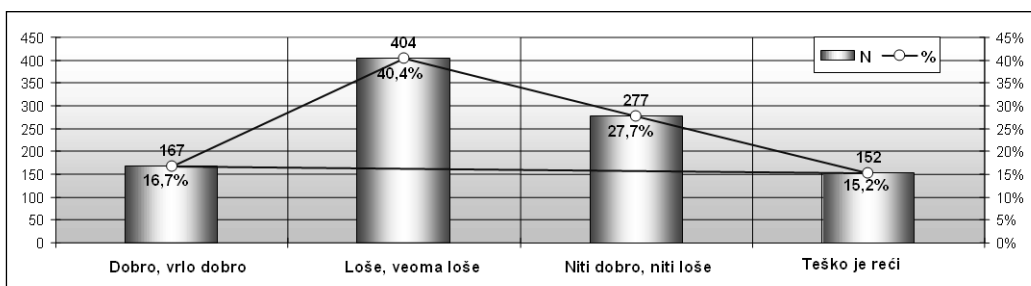
Me|utim, prema stru-njacima koji rade u institucijama za sprovo|enje zakona, i koji imaju iskustvo u praksi, uticaji koje ima stigma, odnosno pritisak koji adolescenti zatvorenici vr{e na "marginalizovane", je veoma intenzivan, i mnogo brutalniji i -e{ }i nego me|u odraslim zatvorenici. Pona{anje zatvorenih adolescenta se tuma-i kao ekstreman fenomen subkulture koji je te{ko objasniti, tako da osoba koja se tek pojavila u zatvoru odjednom poprima obele`je "marginalizovanog", i do`ivljava fizi-ko (-esto – seksualno) ili psihi-ko zlostavljanje.

Ukoliko dalje analiziramo slu-ajeve inverzije izvr{ilac → `rtva → izvr{ilac vredno je pomena da ove osobe nailaze na odre|ene negativne, viktimiziraju}e i kriminaliziraju}e faktore i nakon napu{tanja zatvora. Neki od tih faktora se odnose na odbacivanje od strane -lanova zajednice, u-estalu stigmatizaciju, te{ko}e pri zapo{l}javanju i druge dru{tvne probleme. Te okolnosti ih teraju da se ponovo bave "uobi-ajenim", dobro poznatim aktivnostima, i da, tako, u|u u dalji proces inverzije.

Evaluacija podr{ke i pomo}i pru`ene zlostavljanoj deci u Litvaniji

Rezultati istra`ivanja pokazuju da vi{e od 2/5 ispitanika ocenjuje situaciju u Litvaniji kao lo{u ili veoma lo{u kada je u pitanju kr{enje prava deteta da bude za{ti}eno od nasilja ili zlostavljanja¹⁸ (vidi Grafikon 5.).

Grafikon 5. Procena prava deteta da ne iskusi nasilje ili zlostavljanje u Litvaniji, 2004. (apsolutan broj /procenat).

Prevlaju}e je mi{ljenje da veliki broj ljudi (27%) ne zna kome da se obrati za pomo}u u slu-aju suo-avanja sa problemom zlostavljanja deteta. Mada su infrastruktura podr{ke i pomo}i formalno tamo gde treba da budu, uz veliki broj nevladinih organizacija koje pru`aju usluge deci`rtvama, trenutno se suo-avamo sa velikim nedostatkom preventivnih programa i direktnog, nebirokratskog rada sa decom.

U proceni infrastrukture podr{ke i pomo}i deci`rtvama trebalo bi naglasiti da najbolje rezultate daje rad nevladinih organizacija, mada je njihova pomo} periodi-na, zasnovana na projektima, a pru`anje pomo}i je centralizovano oko najve}ih urbanih podru-ja u Litvaniji. Kritikuje se rad vladinih organizacija koje re{avaju pitanja pravne i socijalne za{tite deteta`rtve.

Litvanija je ratifikovala sve zna-ajne me|unarodne akte za za{titu prava dece. Zato se smatra da su prava dece zakonski za{ti}ena. Osnovane su institucije za sprovo|enje akata, npr. slu`be za{tite prava dece uvezane u mre`u {irom zemlje i ombudsman za za{titu prava deteta. Ipak, mehanizam za spre-avanje zlostavljanja je daleko od efikasnog. Ovu oblast ljudskih prava karakteri}e nedostatak jedinstvene strategije za za{titu prava dece, nedostatak saradnje izme|u institucija,

16 Vileikienė, E., Ge-ėienė, S. (1999) *Impact of criminal justice upon juvenile delinquents' personality and their behaviour*, Vilnius, str. 36.

17 Odsek za zatvore pri Ministarstvu pravde. Statisti-ki podaci o postignutom obrazovanju na institucijama tokom 1999–2002.

18 Situacija o ljudskim pravima i procena sistema za{tite ljudskih prava. Reprezentativno javno istra`ivanje (N = 1000) od 11 – 14. 11. 2004. Program JTVP "Podr{ka za implementaciju Nacionalnog plana akcije za ljudska prava."

nejasna podela odgovornosti izme|u institucija koje deluju u ovoj oblasti i pojava apatije i/ili nestru-nosti koje se javljaju u mre`i za{tite prava dece.¹⁹

[tavi{e, akcenat bi trebalo staviti na nestru-an rad institucija za sprovo|enje zakona, neprofesionalizam zaposlenih, nespремnost da se radi sa zlostavljenim detetom ili sa izvr{iocem. Policajci -esto neefikasno koriste razli-ita sredstva odre|ena zakonima, kako bi za{titili dete od nasilnika, odnosno da bi ih odvojili tokom istrage koja prethodi su|enju. Postoje slu-ajevi da se dete vrati zlostavlja-u, -ime se zlostavljanje nastavlja.

Treba naglasiti da su programi, -iji je cilj podr{ka i pomo} deci-`rtvama u Litvaniji, -e{e} deklaratornog karaktera nego {to su primenjivi u praksi. Nadamo se da }e dr`avna strategija za pru`anje socijalne pomo}i detetu i mere primene ove strategije, koje je Vlada usvojila za period od 2005. do 2012. godine, biti implementirane. Va`no je odr`ati obe`anje – usredsrediti se na pobolj{anje za{tite deteta od svih oblika zlostavljanja i iskori}avanja, stalnu kontrolu socijalne pomo}i koja se pru`a detetu i pobolj{anje kvalifikacija specijalista koji rade u oblasti de-je socijalne pomo}i.

Zaklju-ak

Sprovedena viktimolo{ka analiza inverzije dete-`rtva i izvr{ilac, pokazuje da inverzija, kao odvojeni predmet istra`ivanja, -ini deo predmeta prou-avanja viktimologije. Viktimolo{ka analiza otkriva problemat-na podru-ja u kojima je potrebno izvr{iti detaljno i slo`eno istra`ivanje, iz perspektive razli-itih pravnih i drugih dru{tvenih nauka, npr. pedagogije, socijalne pedagogije, psihologije.

^lanak defini{e odre|ene vrste inverzije klasifikovane na slede}i na-in:

1. uzastopna zamena uloga slede}e vrste: a) `rtva → izvr{ilac, b) izvr{ilac → `rtva, c) `rtva → izvr{ilac → `rtva, d) izvr{ilac → `rtva → izvr{ilac;
2. s obzirom na broj u-esnika interakcije, definisane su slede}e vrste inverzije: a) mono inverzija, b) interaktivna inverzija;
3. okolnosti javljanja inverzije: a) "nevoljna-slu-ajna", b) "dobrovoljna-namerna".

Viktimolo{ka analiza pokazuje da na inverziju `rtva-izvr{ilac direktno uti-e fizi-ko, seksualno ili mentalno zlostavljanje, koje dete iskusi u ranom (tako|e-kasnijem-sekundarnom) stadijumu socijal-

izacije (naro-ito od strane ro|aka, roditelja, nastavnika), i proces(i) viktimizacije u {irem smislu. Analiza statisti-kih i odabranih viktimolo{kih istra`iva-kih podataka, pokazala je da u Litvaniji postoji odre|eni broj viktimogenih faktora, koji su izuzetno povoljni za razvoj procesa inverzije dete-`rtva i izvr{ilac. Postoji potreba za novim (kvalitetnijim) i kompleksnijim pristupom u odnosu na u-esnike interakcije, i njihove uloge u procesu viktimizacije i kriminalizacije, pri analiziranju postoje}eg konflikta. Potrebno je {to pre prona}i normu, pojedina-ne ili grupne mere, -iji je cilj da osiguraju rano otkrivanje i spre-avanje zlostavljanja i vr{enja krivi-nih dela.

Studije inverzije dete-`rtva i izvr{ilac, trebalo bi da postanu sastavni deo op{tih, socijalnih i specijalno pedago{kih obrazovnih programa. Trebalo bi naglasiti va`nost interdisciplinarnog u-enja i unaprediti ve{tinu pravovremene identifikacije slu-ajeva inverzije. Tako|e je potrebno preduzeti pravovremene preventivne mere i mere pomo}i.

*Prevod sa engleskog jezika
Mr Olivera Simi}*

Rokas Uscila, PhD

Research on children abuse in Lithuania and its importance for prevention of juvenile crime

The main goal of this paper is to present an overview of children victims' situation in Lithuania and to reveal possible forms and effects of inversion of victim – child and offender. The article presents an analysis of official statistic of 2004 on children victimization in Lithuania and invokes data of several selective researches in the area. It defines the conception of inversion of victim and offender, presents certain kinds, types and classifications of inversion. An analysis of accumulative and cyclical inversion of victim – child and offender from the perspective of victimology is introduced.

The author presents the inversion of victim – child and offender as a dynamic phenomenon, as a result of interaction between the processes of criminalization and victimization. Victimology, having a unique target of research, analyses the phenomenon of the inversion of participants or participant of victimic event, which has not been given adequate focus in law or other social sciences, although it is very important in organizing educational process.

¹⁹ Human Rights in Lithuania 2004, Overview (2005) Vilnius, str. 46.

SANDRA SINOBAD*

Obele`ja vr{nja-kog nasilja u {kolama

Uradu se analiziraju vrste i osnovne karakteristike vr{nja-kog nasilja u {kolama i oblici njihovog ispoljavanja. Analiza se odnosi na podatke o rasprostranjenosti vr{nja-kog nasilja u {kolama u Srbiji, a posebno su analizirani oblici ispoljavanja vr{nja-kog nasilja, kod nas i u svetu. Deo teksta se odnosi na karakteristike nasilnika i njihovih `rtava, kao i na posledice koje nastaju zbog trajnije izlo`enosti nasilju. Najzad, u radu je ukazano na zna-aj uvo|enja intervencijskih programa u {kolama, -ijom bi se primenom nasilje me|u vr{njacima zna-ajnije smanjilo.

Klju-ne re-i: fizi-ko nasilje, psiholo{ko nasilje, seksualno nasilje, vr{nja-ko zlostavljanje, nasilnici, `rtve nasilni{tva.

Uvod

Pod uticajem ratnih godina, te{ke ekonomske situacije i socijalne krize, u dru{tvu u kome `ivimo nasilje je veoma rasprostranjeno, {to je naro-ito vidljivo u {kolama, koje uz porast prisutnosti alkoholizma i narkomanije, bele`e i porast nasilja.

Tokom 1994. i 1995. godine u Srbiji je zabele`en nagli rast maloletni-ke delinkvencije – svake godine registrovano je 50 odsto novih maloletnih delinkvenata. U tim godinama ratova, sankcija i nema{tine, maloletnici su prevashodno vr{ili delikte protiv imovine (razbojni{tva, kra|e, skidanje jakni, patika). Kako se ekonomska situacija sre|ivala, opadao je broj ovih dela, ali je rastao broj delikata protiv `ivota i tela. Statistika ka`e da je tokom 1995. godine od ukupnog broja delikata koje su po-inili maloletnici 5,4 odsto bilo protiv `ivota i tela; 2002. to u-e{e se popelo na 9,5 odsto, a

2003. je iznosilo ak 12,7¹ odsto. Prema podacima MUP-a, od januara do septembra 2004. godine, podneto je preko 650 krivi-nih prijava u vezi agresivnosti mladih, {to je dvostruko vi{e nego u 2003. godini.²

Mladi koji su odrastali tokom devedesetih, po-eli su da sazrevaju u dana{nje vreme velike nestabilnosti, kriminalizacije dru{tva, anomalnih dru{tvenih i moralnih vrednosti, raspada porodice, neanga`ovanja roditelja i nastavnika u vaspitanju i prisutnosti nasilja na svim nivoima. Mladima se kroz mnoge politi-ke doga|aje i javnu popularizaciju sveta kriminala i kriminalaca, {alje poruka da se nasilje i agresivnost „isplate“ i da predstavljaju „normalan“ na-in re{avanja konflikata izme|u ljudi. Tako|e i politi-ari, svojom verbalnom agresijom poru-uju mladima da je to po`eljan model pona{anja i da su uspe{niji oni koji su glasnjiji i agresivniji. Verbalno nasilje {alje indirektnu poruku da treba biti nasilan, a ona je, zato {to je skrivena, i najopasnija.³

Nasilje u {kolama u svetu i kod nas, poprimilo je razli-ite vidove: ima ga i u osnovnim i u srednjim {kolama, u urbanim i ruralnim sredinama, a `rtve su, pored u-enika, sve -e{e i nastavnici. Nasilnici se, uglavnom, nalaze u samoj {koli, i mogu biti i u-enici i nastavnici, ali ih ima i izvan nje. Vr{nja-ko nasilje -esto ima elemente i fizi-kog i psiholo{kog nasilja, pa je samim tim te{ko da se pojedini oblici ispoljavanja vr{nja-kog nasilja u {kolama izri-ito klasifikuju u -isto fizi-ko ili psiholo{ko nasilje. Stoga se u ovom radu bavim prikazom razli-itih vrsta nasilja, oblika njihovog ispoljavanja i karakteristika, ali ne i njegovom klasifikacijom.

* Studentkinja zavr{ne godine prevencije i resocijalizacije lica sa poreme}ajem u dru{tvenom pona{anju na Defektolo{kom fakultetu u Beogradu. Zaposlena u Narodnoj kancelariji predsednika Republike. E-mail: sandra.sinobad@narodnakancelarija.srbija.yu

1 Podaci izneti u *Nedeljni telegraf*, 23.mart 2005, u: "Teror u {kolskom dvori{tu", str. 28-30.

2 Podaci izneti u *Revija 92*, 29. mart 2005, u: "Crni bilans mladala-ke agresije", str. 9.

3 *Nedeljni telegraf*, 23.mart 2005, u: "Teror u {kolskom dvori{tu", str. 28-30.

Vr{nja~ko nasilje u {koli: vrste i osnovne karakteristike

Fizi~ko nasilje

Fizi~ko nasilje je najrasprostranjeniji vid vr{nja-kog nasilja u {kolama i javlja se u razli~itim oblicima – od pojave ~istog fizi~kog nasilja, do pojave fizi~kog nasilja u kombinaciji sa psiholo{kim.⁴

Fizi~ko nasilje postoji kada je prisutan direktni fizi~ki napad na `rtvu, odnosno, kada neko zadaje ili nastoji zadati povredu ili neugodnost drugome, kada neko udara rukama ili nogama, {tipa ili sputava drugoga telesnim dodirrom.

Fizi~ko nasilje se mo`e javljati sporadi~no, ali mo`e biti i u~estalije i trajnije, i samim tim mo`e da sa sobom nosi i trajnije i ozbiljnije posledice. O posledicama koje nastaju zbog trajnije izlo`enosti fizi~kom nasilju, bi}e vi{e re~i u pasusu *Masakri u {kolama*.

De~aci su vi{e izlo`eni fizi~kom nasilju od devoj~ica, a njihovi nasilnici su uglavnom drugi de~aci.

Psiholo{kko nasilje

Psiholo{kko nasilje se vr{i verbalnim i neverbalnim napadom, kao i namernim isklju~ivanjem i zapostavljanjem od strane vr{njacka. Verbalni napadi mogu biti – pretnje, rujanje, zadirivanje, vre|anje. Neverbalni napadi su krevljenje, nepristojni pokreti, namerno isklju~ivanje nekoga iz dru{tva ili odbijanje da se udovolji `eljama druge osobe.

Posledice psiholo{kog nasilja su gubitak samopouzdanja, demoralisanost, stresno stanje, zdravstveni problemi i ~esto odsustvovanje iz {kole, usled psihosomatskih ispoljavanja (npr. Bol u stomaku).

@rtva psiholo{kog nasilja mo`e biti svako ko se mo`e okarakterisati kao druga~iji od ostalih. Devoj~ice su mnogo ~e{e `rtve psiholo{kog, nego fizi~kog nasilja me|u vr{njacima, kao {to ~e{e i sprovode psiholo{kko nasilje nad drugima. Devoj~ice koriste suptilne na~ine zlostavljanja, kao {to su klevetanje, {irenje glasina i manipulacije prijateljskim odnosima (otimanje najbolje prijateljice). Broj de~aka izlo`enih psiholo{kom nasilju je pribli`no jednak broju zlostavljanih devoj~ica, a ve}ina zlostavljanih de~aka je ujedno `rtva i fizi~kog i psiholo{kog nasilja.⁵

Seksualno nasilje

Seksualno nasilje-uznemiravanje je svaka situacija u kojoj je pojedinac, naj~e{e devoj~ica, a re|e de~ak, predmet pona{anja sa o~iglednom seksualnom konotacijom. @rtve se tretiraju kao seksualni objekti. Seksualno nasilje podrazumeva fizi~ki kontakt, kao {to je direktno dodirivanje intimnih delova tela, priljubljanje tela uz telo, podizanje suknji devoj~icama. Seksualno uznemiravanje obuhvata verbalne i neverbalne seksualne insinucije, „skidanje pogledom“, postavljanje neugodnih pitanja, izlaganje `rtve pornografskom sadr`aju, egzibicionizmu i voajerizmu.⁶

Oblici ispoljavanja vr{nja~kog nasilja u {kolama

Sporadi~no fizi~ko nasilje

Ustaljeno je pogre{no shvatanje da sporadi~ne tu~e ne predstavljaju ozbiljan problem i da u~enici kroz to odrastaju. Me|utim, ako je u me|usobnim tu~ama prisutno oru`je, nesrazmera snaga, odnosno brojnosti, i bizarni povodi, sporadi~no fizi~ko nasilje izlazi iz okvira odrastanja i „normalne“ {kolske svakodnevice i postaje ozbiljan dru{tveni problem. Nedavna serija incidenata u na{im {kolama i oko njih, ukazuje na pove}anje nasilja me|u mladima, odnosno njihovo nezadovoljstvo koje ra|a napetost, koju mladi, ne razmi{ljavaju i o posledicama, ispoljavaju agresivnim ispadima i nasiljem radi nasilja. U vremenu u kojem se kriminal i ubistva ne sankcioni{u na odgovaraju}i na~in, mladi se, umesto poistove}ivanja sa pozitivnim herojima, pona{aju kao „heroji“ sa asfalta – kriminalci i ubice.

U martu 2005. u {kolama u Beogradu i Srbiji, ~etiri u~enika su povre|ena, a jedan ubijen.⁷ Podaci, izno{eni u medijima povodom ovih doga|anja, ka`u da sve vi{e u~enika u {kolu nosi pi{tolj, no` ili neko drugo oru`je, kao i da je manje tu~a „jedan na jedan“ (tzv. ferke), a sve vi{e masovnih tu~a u {koli i organizovanih obra~una izme|u suparni~kih {kola. Povod tu~a je naj~e{e bezna~ajna prepirka, kulminacija sva|e, ljubomora zbog devojke, pripadnost drugoj {koli, „kraju“, netrpeljivost navija~a suparni~kih timova, povod ~esto bude i provokacija „bezobraznim pogledom“ ili

4 Olweus, D. (1998) *Nasilje me|u djecom u {koli – {to znamo i {to mo`emo u~initi*, Zagreb: [kolska knjiga.

5 Olweus, D. (1998) *Nasilje me|u djecom u {koli – {to znamo i {to mo`emo u~initi*, Zagreb: [kolska knjiga.

6 \uri}, Z. (1998) *Uloga {kole u borbi protiv nasilja i droge*, Beograd: Ministarstvo prosvete, sektor za istra`ivanje i razvoj.

7 *Nedeljni telegraf*, 30. mart 2005, u: "Naoru`ani i osnovci", str. 22-23.

slu-ajno sudaranje u gu`vi. Povodi postaju sve bezna-ajni, nivo tolerancije sve ni`i, a posledice nikad ve`e.

Vr{nja-ko zlostavljanje (*bullying*)

Olweus⁸ pod terminom vr{nja-ko zlostavljanje podrazumeva pojavu kada je u-enik iznova i trajno izlo`en negativnim postupcima od strane jednoga ili vi{e u-enika. Pod vr{nja-kim zlostavljanjem se, dakle, ne podrazumevaju ne-iji povremeni bezna-ajni napadi usmereni protiv jednog u-enika u neko vreme, a drugog u drugo. Pojam vr{nja-ko zlostavljanje se koristi kada postoji nesrazmer snaga, odnosno kada se u-enik ili u-enica, koja je izlo`ena napadima, s te{ko}om brani i donekle je bespomo}an-a u odnosu prema u-eniku koji ga/je zlostavlja. Farington vr{nja-ko zlostavljanje defini`e kao „bilo koji oblik fizi-kog ili psihi-kog u-estalog nano{enja {tete od strane mo}nijeg i sna`nijeg u-enika (ili grupe u-enika) prema slabijem u-eniku.“⁹ Pojam vr{nja-ko zlostavljanje se ne upotrebljava u slu-aju kada se dva u-enika pribli`no jednake snage (telesne ili du{evne) tuku ili prepiru. Olweusovo bergensko istra`ivanje iz 1983. godine ukazuje da je oko 15-20% u-enika ume{ano u vr{nja-ko zlostavljanje – bilo kao `rtve ili kao nasilnici.¹⁰

Vr{nja-ko zlostavljanje mo`e -initi pojedinac – nasilnik ili grupa. Meta nasilja mo`e tako|e biti pojedinac – `rtva ili grupa. U kontekstu nasilni{tva u {koli, meta je obi-no pojedina-ni u-enik. Podaci iz Olweusovog istra`ivanja pokazuju da u 60-65% slu-ajeva `rtvu zlostavlja grupa od dva ili tri u-enika, a nad 35-40% zlostavljanih u-enika vr{nja-ko zlostavljanje sprovodi pojedinac. U ovoj studiji se do{lo i do podataka da na pojavu nasilni{tva ne uti-e veli-ina {kole i razreda, niti da li je u pitanju {kola u gradu, periferiji ili selu.

@rtve nasilni{tva

Olweus razlikuje pasivnu ili podlo`nu `rtvu i provokativnu `rtvu.¹¹ Tipi-ne `rtve nasilja su pasivne ili podlo`ne, i one su pla{ljevije i nesigurnije u odnosu na ostale u-enike. Pasivne `rtve su oprezne, osetljive i tihe, a kad ih napadaju ostali u-enici,

odreaguju plakanjem i odstupanjem. @rtve imaju manjak samopo{tovanja i negativan stav prema sebi i svom polo`aju, a o sebi misle da su proma{eni, glupi i neprivla-ni. @rtve su u {koli usamljene i napu{tene, nemaju prijatelje i fizi-ki su slabije od ostalih de-aka (kada su u pitanju de-aci `rtve). Pasivne `rtve se mogu opisati kao osobe kojima je svojstven pla{ljev ili podlo`an obrazac reakcija spojen sa telesnom slabo{u, koji je pokazatelj drugima da je re- o nesigurnom i bezvrednim pojedincima koji ne}e uzvratiti budu li napadnuti.

Manju grupu `rtava -ine provokativne `rtve, koje imaju spoj pla{ljivih i agresivnih obrazaca reakcije na nasilje. Provokativne `rtve su hiperaktivne i svojim pona{anjem izazivaju druge u-enike u razredu, uzrokuju}i negativne reakcije dela ili -itavog razreda.

Nasilnici

Olweus i nasilnike deli na dve grupe: na tipi-ne nasilnike i na pasivne nasilnike ili pratioc/sledbenike.¹² [to se ti-e tipi-nih nasilnika u {koli, njihova glavna osobina jeste agresivnost prema vr{njacima (-esto su agresivni i prema odraslima – roditeljima i nastavnicima) i imaju pozitivne stavove prema nasilju i kori{enju nasilnih sredstava. Nasilnike karakteri`e naglost, sna`na potreba da vladaju drugima, odsustvo krivice u odnosu na `rtvu i (ako su u pitanju de-aci) fizi-ka nadmo} u odnosu na druge de-ake. Imaju razvijeno odre|eno nezadovoljstvo prema okolini i taj ose}aj ih navodi da u`ivaju nanose}i zlo i patnju ostalim pojedincima. Na kraju, postoji i koristoljubiva komponenta njihovog pona{anja, jer -esto prisiljavaju svoje `rtve da im nabavljaju novac, cigarete i druge vredne stvari. Uzroci nasilnog pona{anja mogu biti nedostatak topline i pa`nje u najranijoj dobi, preterana popustljivost roditelja i dopu{tanje nasilni-kog pona{anja ili telesno ka`njavanje i nasilni emocionalni izlivi od strane roditelja.

Pasivni nasilnici ili pratioci/sledbenici u-estvuju u nasilni{tvu, ali ne preduzimaju inicijativu. Me|u njima ima i nesigurnih i pla{ljivih u-enika, koji se pridru`uju zlostavljanju da bi za{titili svoj polo`aj i spre-ili da i sami postanu meta napada.

Nasilje nad vr{njacima – pripadnicima marginalizovanih dru{tvenih grupa

Nasilje nad vr{njacima – pripadnicima marginalizovanih dru{tvenih grupa obuhvata nasilje ili uznemiravanje na rasnoj, nacionalnoj i verskoj osnovi,

8 Olweus, D. (1998) *Nasilje me|u djecom u {koli – {to znamo i {to mo`emo u-initi*, Zagreb: [kolska knjiga, str 19.

9 Baldry, A. (2003) "Bullying in schools and exposure to domestic violence", *Child Abuse & Neglect*, 27: 714.

10 Olweus, op.cit, Zagreb: [kolska knjiga.

11 Ibid, str. 39-42.

12 Ibid, str. 42-44.

hendikepiranih lica i homoseksulaca, a mo`e biti fizi-ko, verbalno i neverbalno. Najozbiljniji vid je fizi-ko zlostavljanje, -ije su karakteristike ranije navedene. Verbalno nasilje podrazumeva uvredljive insinacije, neukusne {ale, ismejavanje, stereotipne komentare, generalizacije, davanje pogrdnih imena, postavljanje neugodnih pitanja i izno{enje uvredljivih, nedoli-nih pretpostavki, ogovaranja.

Neverbalno nasilje podrazumeva isklju-ivanje iz teku}ih aktivnosti, konverzacije ili dru{tvenih doga|aja, ignorisanje ili isklju-ivanje u-enika, kao i izlaganje i distribuciju uvredljivih materijala.

Kod nas se de{ava da romska deca, u strahu od skinhedsa, odustaju od nastavka {kolovanja, nakon zavr{etka osnovne {kole.

Nasilje bandi

Ve}ina istra`ivanja o nasilju koje sprovode grupe mladih organizovanih u bande, izvr{ena su u SAD, ali ova pojava je sve rasprostranjenija i u drugim zemljama. Bande su proizvod poreme}aja do kojih dolazi u urbanim sredinama: pad standarda, siroma{tvo, diskriminacija, raspadanje porodice, kulturne razlike, nezadovoljstvo odre|enih dru{tvenih klasa. Me|utim, problem bandi ne predstavlja vi{e isklju-ivo problem velikih gradova, ve} se on sve -e{e} javlja i u prigradskim {kolama i dru{tvenim zajednicama na periferiji gradova.¹³

Aktivno{u koju je Uprava policije Gradskog sekretarijata unutra{njih poslova Beograd, preduzela po-etkom 2004. godine, utvr|eno je da u beogradskim {kolama nema organizovanih kriminalnih grupa – bandi.¹⁴ Me|utim, nije isklju-ena mogu}nost pojave ovakvih grupa, usled postojanja svih gore navedenih poreme}aja i problema u dru{tvu, kao i usled imitacije i pra}enja globalnih/svetskih trendova.

Masakr u {kolama

Noviji i na sre}u, jo{ ne toliko rasprostranjen vid fizi-kog nasilja je masakr u {kolama (eng. *school massacre* ili *school shootings*). To je oblik masovnog ubistva, povre|ivanja i ugro`avanja `ivota ve}eg broja ljudi, koji se de{ava u samoj {koli, a ubice su naj-e{e} sada{nji u-enici, a re|e biv{i u-enici ili u-enici koji su izba-eni iz {kole. Najmla|i masovni ubica imao je 11 godina.¹⁵ Za razliku od klasi-nog

nasilja u {koli, ne postoji odre|ena `rtva, ve} je cilj ubiti {to vi{e osoba.

Ova pojava je najprisutnija u SAD i za razliku od pucnjava i ubistava vezanih za nasilje bandi, koji se de{avaju u velikim gradovima, masakri se po pravilu de{avaju u predgra|ima. Oni se de{avaju re|e, veoma su traumati-ni, ali predstavljaju i model koji kasnije opona{aju drugi u-enici, koji se poistove}uju sa u-iniocima.¹⁶ Devedesetih godina epidemija masakara u {kolama je zahvatila SAD, a danas preti Kini i Japanu, sa novinom – u Kini i Japanu u upotrebi su no`evi kao oru`je kojim se vr{i masakr.¹⁷ Iza svakog masakra u {koli nalaze se sli-ne pri-e: dete - `rtva siled`ijskog pona{anja, `rtva psiholo{kog i fizi-kog nasilja i izop{tenosti iz dru{tva; deca koja su zbog svog na-ina obla-enja, siroma{tva, fizi-ke slabosti ili bilo koje druge karakteristike koja ih malo izdvaja iz op{te {kolske populacije, bila izlo`ena svakodnevnoj izolaciji, torturi i poni`enju u {koli.

Ovakva deca, iz straha, besa i bespomo}nosti, lako nabavljaju oru`je, i kre}u u {kolu sa samo jednom mi{lju – da se osvete mu-iteljima. Mu-itelji su za njih u-enici koji su vr{i ili direktno fizi-ko nasilje nad njima, kao i u-enici koji su ih ignorisanjem, izbegavanjem i podsmevanjem socijalno izolovali. Zbog svoje nezrele li-nosti, sklonosti imitaciji i `elji da i oni budu popularni i poznati, odlu-uju se za najdrasti-niji vid samoodbrane – ubistvo, ta-nije masovna ubistva.

Posle jednog masakra u SAD jedan u-enik je izjavio: "Niko nije prime}ivao {esnaestogodi{njaka, dok nije uzeo pi{tolj i po-eo da puca."¹⁸ Kada nakon stravi-nog epiloga, njihova lica prekriju sve naslov-ne strane novina, budu u udarnim vestima na svim televizijama, oni postaju idoli stotinama hiljada u-enika, koji su, tako|e, `rtve fizi-kog nasilja i izolacije.

Ubica je -esto i dete sa mentalnim poreme}ajem, -esto neprepoznatim, koje ima istoriju delikventnog pona{anja, mu-enja `ivotinja, bra}e, sestara, roditelja, podmetanja po`ara, koje koristi drogu i alkohol, sa lo{im uspehom u {koli. Takvo dete -esto jasno signalizira okolini da ima problem: otvorenom fascinacijom nasilnim igricama, filmovima, satanisti-kim ritualima, nacistima; crtanjem

15 www.crimelibrary.com/serial_killers/weird/kids1/index_1.html / datum: 12.04.2005.

16 Smith, H. (2000) *The Scarred Heart – Understanding and Identifying Kids Who Kill*, Callisto Publishing, USA, (<http://www.violentkids.com/> datum 12.04.2005.)

17 www.crimelibrary.com/serial_killers/weird/kids1/index_1.html / datum: 12. 04. 2005.

18 Smith, H. (2000) *The Scarred Heart – Understanding and Identifying Kids Who Kill*, Callisto Publishing, USA, (<http://www.violentkids.com/> datum 12.04.2005.)

13 Flowers, B. (2002) *Kids Who Commit Adult Crimes – Serious Criminality by Juvenile Offenders*, The Hanworth Press, USA.

14 *Nedeljni telegraf*, 30.mart 2005, u: "Naoru`ani i osnovci", str. 22-23.

mrtva-kih glava, krvi, grobova, ili otvorenim pretnjama smr}u drugim u-enicima i nastavnicima. Ovakvi znaci, -esto, ostaju neprepoznati ili kada su prepoznati, nisu preduzete adekvatne mere da se detetu pomogne. Prepu{teno samome sebi, takvo dete za svoje frustracije i o-aj iznalazi najtragi-nije mogu}e re{enje.

Zavr{ni osvrt

Uprava policije Gradskog sekretarijata unutra{njih poslova Beograd, sa-inila je izve{taj o bezbednosti u beogradskim {kolama. Najugro`enija je bezbednost u-enika u 30 od ukupno 194 osnovnih {kola i 36 od ukupno 85 srednjih {kola, a 55 beogradskih policajaca je zadu`eno da, od jutra do ve-eri, brine o bezbednosti u-enika 66 osnovnih i srednjih {kola u prestonici. U prva tri meseca 2005. godine, u ovim {kolama je bilo vi{e incidenata nego u prethodne dve godine. Registrovano je 30 tu-a, povre|eno je 6 u-enika i prona|eno je 7 no`eva. Najugro`enije su zemunske obrazovne ustanove, zatim {kole na Vra-aru, u Rakovici i Lazarevcu.¹⁹ Povodom nedavnih incidenata u {kolama, u kojima je zabele`ena jedna smrt i brojne povrede, javnost se uzburkala: brojni pedagozi, psiholozi, sociolozi, psihijatri, nastavnici, roditelji, politi-ari – u medijima su odgovornost za to ko je kriv za toliku agresivnost mladih i ko je i gde zatajio, svaljivali jedni na druge. Niko od njih nije priznao da im je promakao o-igledan znak nefunkcionisanja porodi-ne kontrole i odsustva {kolskog autoriteta, kada je samo godinu dana ranije, povodom nasilja na Kosovu, ulicama gradova u Srbiji divljalo hiljade u-enika, u-estvovalo u podmetanju po`ara, vandalizmu, tu-i sa policajcima, koriste}i priliku da oslobode nagomilanu napetost.

Javnost se smirila obe}anjima nadle`nih i odgovornih da }e se pobolj{ati bezbednost u {kolama uvo|enjem kamera i {kolskih policajaca, a da }e zabranama nasilje u potpunosti iskoreniti. O uvo|enju bilo kojeg intervencijskog programa, pa i onog koji je Olveus sproveo i koji je, za dve godine primene, nasilje me|u vr{njacima smanjio za 50% u Norve{koj, odnosno 46% u [efildu²⁰, nije bilo pomena.²¹

Omladinska grupa Beogradskog centra za ljudska prava, na slede}i na-in odgovara na planirane represivne mere uperene prema mladima:

19 *Nedeljni telegraf*, 30.mart 2005, u: "Naoru`ani i osnovci", str. 22-23.

20 Byrne, G. (1998) „Pro-aktivan vaspitni program za delovanje protiv siled`ijskog pona{anja“, *Temida*, br.1., str. 33-37.

21 Olweus, D. (1998) *Nasilje me|u djecom u {koli – {to znamo i {to mo`emo u-initi*, Zagreb: [kolska knjiga.

Da, po-inioci moraju biti ka`njeni.

Da, po-inioci jesu mlade osobe.

Ali, koji to logi-ki mehanizam dovodi do zaklju-ka da su mladi Srbije ti koje treba kazniti?

U zemlji u kojoj je ukorenjenost nasilja dovela do toga da se premijer smenjuje snajperom, odgovornost je najmanje na njima; jer, oni su do{li na gotovo. Oni `anju ono {to su mnogi na{i, navodno odrasli i razumni sugra|ani tako revnosno sejali proteklih petnaest godina - {to po na{im, {to po kom{ijskim njivama.

Ipak, upravo je ka`njavanje mladih ono {to predla`e ministar prosvete i sporta u Vladi Republike Srbije. Stop izlascima! Stop zabavi! Stop dru`enju! Stop svim tim -udnim aktivnostima koje se doga|aju u mraku klubova, kafi}a i koncertnih prostora, stop muzici koju ne slu{ate, garderobi koja vam je sme{na, frizurama i min|u{ama koje su vam preterane, stop svim tim re-ima koje ne razumete, `eljama koje su druga-ije od va{ih, idejama koje vi niste smeli da imate, stop energiji koju ste davno potro{ili, pa ne volite da vas neko na nju podse}a...

Stop mladima.²²

Odgovor mladih planiranim merama – u vidu bunta i prkosa, samo }e pove}ati otu|enost u-enika od roditelja i nastavnika. Postojanje nasilja u {kolama dru{tvo treba da prizna, prepozna i shvati da je potrebno boriti se protiv njega, a da u tom procesu slo`ene i dugotrajne borbe protiv nasilja moraju u-estvovati svi: i {kola – nastavnici, rukovodstvo i obrazovne vlasti, i roditelji – bilo da su im deca `rtve ili nasilnici, zatim sami u-enici, mediji i ostali -lanovi dru{tvene zajednice.

Sandra Sinobad

Characteristics of peer violence in schools

In this paper the author analyses types and main characteristics of peer violence in schools as well as forms of their manifestation. The analysis refers to data about the prevalence of peer violence in schools in Serbia, and in particular to forms of peer violence within our country as well as in the world. The part of the text refers to characteristics of perpetrators and their victims as well as on consequences that spring up from long term exposure to violence. Finally, the article has been pointed out an importance of introducing intervention programs in schools, by which use peer violence could be significantly decreased.

22 <http://www.upravusi.org/mag/info/20050324-stopmladima.php/>

UNICEF BiH
Save the Children Norway*

Istra`ivanje trgovine djecom u Bosni i Hercegovini

Osnovne informacije

Kod metodolo{kih pristupa ovom istra`iva-kom projektu kombinirani su instrumenti i pretpostavke kako iz "brze procjene" tako i iz "akcionog istra`ivanja u zajednici". Brza procjena (*Rapid Assessment - RA*) je metod istra`ivanja koji su zajedni-ki razvili ILO i UNICEF u cilju prikupljanja opisnih informacija o skrivenim ili nezakonitim oblicima rada djece na odre|enom geografskom podru-ju.¹ Ovaj metod `esto se koristi na po-etku aktivnosti planiranja programa, kako bi se napravila brza skica problematike. Jedinica za statistiku i monitoring ILO-vog Me|unarodnog programa za eliminaciju zloupotrebe djece u radu RA metod opisuje kao "iako vi{e kvalitativan...u pristupu nego ankete zasnovane na doma}instvima...znatno lak{i, manje skup i br{i za provedbu. Ovaj metod pokazao se vrlo korisnim za detaljno upoznavanje s radnim uslovima i uslovima u kojima `ive djeca koja su

`rtve najgorih oblika zloupotrebe djece u radu".² RA metodologija nije dizajnirana za proizvodnju numerikih podataka koji se mogu uop{titi nego za prikupljanje opisnih pojedinosti specifi-nih za anketirane osobe s kojima se obavljaju razgovori.

Akciono istra`ivanje u zajednici (*Community-Based Action Research - CBAR*) dijeli sa RA interes za prikupljanje informacija koje }e biti direktno korisne za koncipiranje i planiranje programa. Kod obje metodologije aktivno se uklju-uje u-e{e grupa i pojedinaca koji }e biti uklju-eni u odgovor na odre|eni problem, a u mnogim slu-ajevima ovi metodi uklju-uju i one koji su utvr|eni kao *dio* "problema" (npr. djeca koja rade na ulici). Me|utim, kod CBAR-a se na osnovu pouka iz RA ide i korak dalje. Kao pristup koji se `esto primjenjuje u situacijama zna-ajnog konflikta u zajednici i/ili tamo gdje se `ini da su problemi naro-ito otporni na promjene, CBAR se ponekad naziva "ispitivanjem zasnovanom na koncenzusu". Drugim rje-ima, iako se CBAR ti-e prikupljanja -injeni-nih informacija, on prvenstveno predstavlja instrument za uklju-ivanje {to je mogu}e vi{e ljudi u iznala`enje rje{enja za odre|eni problem u zajednici.

Nakonon {to su UNICEF i Save the Children Norway postigli sporazum o partnerstvu u provo|enju ove studije, pozivi na saradnju upu}eni su na adresu oko dvadeset vladinih i nevladinih agencija u BiH.³ Trideset{est predstavnika iz 13 od ovih agencija (u daljem tekstu "zainteresirane strane") odabrani su kao istra`iva-i i za obuku od strane konsultanata za metodologiju koja }e biti

* Izvje{taj o istra`ivanju je napisala ekipa me|unarodnih i doma}ih konsultanata –Dr. AnnJanette Rosga, D`enana Husremovi}, Steve Powell i Nermin `apo (proMENTE), Sevima Sali-Terzi} i Diana [ehi} (Me|unaradna pravna grupa za ljudska prava), kao i osoblje UNICEFa BiH i SC Norway uklju-uju}i Jens Matthes, Amiru Lekij-Kre{evljakovi}, Oliveru Simi} i Ruth Feuk.Zahvaljujemo se kancelariji UNICEF-a u Sarajevu na dozvoli da objavimo deo ovog izve{taja u *Temidi* i tako podatke ovog zna-ajnog istra`ivanja pribli`imo nau-noj i stru-noj javnosti u Srbiji. Istra`iva-ki izve{taj u celini se na zahtev mo`e dobiti u elektronskoj formi od Viktimolo{kog dru{tva Srbije (vds@EUnet.yu).

1 International Programme on the Elimination of Child Labour (January 2000). *Investigating Child Labour: Guidelines for Rapid Assessment (A Field Manual)*. International Labour Organization, <http://www.ilo.org/public/english/standards/ipecc/simpoc/guides/rapass.htm>. Tako|e vidjeti: Elsie Wong, UNICEF and Canadian International Development Agency (2002), *Rapid Assessment and Response on Especially Vulnerable Young People in South Eastern Europe*. (Belgrade: UNICEF Area Office for the Balkans).

2 Statistical Information and Monitoring Programme on Child Labour (SIMPOC). <http://www.ilo.org/public/english/standards/ipecc/simpoc/about.htm>

3 Pozvani su odabrani na osnovu jednog jedinog kriterija: treba postojati vjerovatno}a da je data agencija imala direktne kontakte s jednom ili obje ciljne grupe istra`ivanja (djeca koja su prisiljena na rad ili seksualno iskori{tavana a koja su se mo`da putem trgovine na{la u toj situaciji).

primjenjena u studiji. Od ostalih predstavnika tra`eno je da formiraju Savjetodavni odbor kako bi nadgledali istra`ivanje i istra`iva-ima olak{ali pristup informacijama u regijama u kojima rade.

Zainteresirane strane su utvrdile lokacije za istra`ivanje na osnovu tri kriterija:

- Poznato postojanje velikog broja "no}nih barova" za koje se sumnjalo ili je potvr`eno da su u njima prisutne `rtve trgovine radi seksualnog iskori{tavanja, uklju-uju}i lokale u blizini glavnih transportnih ruta i dr`avnih/entitetskih granica;
- Poznato postojanje velikog broja djece koja rade na ulici;
- Lokacije i kapaciteti lokalnih NVO u zemlji koje imaju kontakte sa ciljnim populacijama.

Odabrano je osam lokacija, svaku od njih je istra`ivao tim sastavljen od 3-6 istra`iva-a i regionalnog koordinatora. Me|u lokacijama za istra`ivanje bile su slijede}e regije: Mostar, Biha}, Modri-a-Doboj, Sarajevo-Zenica, Banjaluka-Prijedor, Vi{egrad, Tuzla i Bijeljina-Zvornik. Ove regije obuhvatile su pomenute gradove i okolne gradove/op{tine. Zainteresirane strane su u-estvovala u izradi pitanja za istra`ivanje i sara|ivali u razradi instrumenata za prikupljanje podataka koje su koncipirali konsultanti.

Pitanja i metode istra`ivanja

Koncept ovog istra`iva-kog projekta u velikoj mjeri su odredile odabrane ciljne grupe i izazovi koje je situacija u kojoj se one nalaze postavljala pred bilo kakvu studiju u oblasti dru{tvenih nauka.⁴ Prvo, nezakonitost aktivnosti koje su istra`ivane podrazumijevala je da }e pojedinci uklju-eni u trgovinu ljudima automatski imati stimulanse da negiraju u-e{e}e u problemu i poreknu saznanje o njegovom postojanju. Drugo, ve} je utvr`eno da u BiH dolazi do trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskori{tavanja, te da ona -esto uklju-uje mre`e organizovanog kriminala, povremeno uz aktivni ili pasivni dogovor sa zvani-nicima sistema krivi-nog pravosu|a. Tako su pitanja sigurnosti istra`iva-a i eti-ki faktori vezani za istra`ivanje s djecom bili naro-ito zna-ajni u koncipiranju metoda istra`ivanja.

Napomena o kori{tenju jezika

Metode i instrumente istra`ivanja zajedno su koncipirale dvije konsultantice za istra`ivanje,

⁴ Nekoliko drugih faktora je, me|utim, uticalo na koncipiranje instrumenata za prikupljanje podataka i davanje prednosti kvalitativnim u odnosu na kvantitativne metode.

jedna bosanska dr`avljanica, a druga ameri-ka dr`avljanica nastanjena u BiH. Kao rezultat takvog rada, instrumenti su istovremeno razvijani na BSH (Bosanski-Srpski-Hrvatski) i engleskom jeziku. Obuka i seminari za istra`iva-e iz BiH tako|e su provedeni na oba jezika, uz prevodioca za bosanski jezik da bi se olak{alo u-e{e}e govornika engleskog jezika. Na taj na-in su u pripremi instrumenata za prikupljanje podataka minimizirane pote{ko}e bazi-nog prevo|enja. Me|utim, dvije rije-i u BSH nije jednostavno prevesti ekvivalentnim rije-ima u engleskom: trgovina i nacija. Vidjeti okvire u daljem tekstu radi informacija o ovim terminima.

U svjetlu ovih izazova, konsultanti za metodologiju utvrdili su da }e studija u kojoj bi bilo kori{teno vi{e metoda (multi-method study) dati najvalidnije i najpouzdanije rezultate. Utvr`ene su tri oblasti (za svaku ciljnu grupu) za istra`ivanje u sklopu studije: priroda i obim, odgovori, te svijest/stavovi. Na pitanja vezana za prirodu, obim i odgovor prvenstveno su dobijeni odgovori putem anketa me|u pripadnicima organa za provo|enje zakona i pru`alaca usluga za koje se mo`e o-ekivati da imaju direktan kontakt s bilo kojom od dvije ciljne grupe. Tamo gdje je to bilo mogu}e, obavljani su i naknadni razgovori s ovim anketiranim osobama kako bi se pojasnile i razradile informacije do kojih se do{lo u anketama.

Trgovina

Trgovina je termin koji govornici BSH-a obi-no koriste kada prevode termin "trafficking" sa engleskog jezika. Me|utim, obrnuto prevo|enje (tehnika pomo}u koje se mo`e provjeriti ta-nost zna-enja odre|ene prevedene rije-i) rije-i trgovina na engleski mo`e proizvesti takve termine kao {to su "store" ili "shop" (prodavnica) i "market economy" (tr`i{na privreda). Iz tog razloga nije neuobi-ajeno da izvorni govornici BSH-a koji rade na polju borbe protiv trgovine ljudima koriste englesku rije- "trafficking" -ak i kada govore BSH.

Smatralo se da su podaci prikupljeni pomo}u ovih metoda dovoljni za ciljnu grupu vezanu za seksualno iskori{tavanje pa su kori{teni i za prikupljanje podataka o ciljnoj grupi djece koja rade na ulici. Me|utim, o ovoj grupi su organi za provo|enje zakona i pru`aoci usluga pru`ili mnogo manje sekundarnih informacija. Stoga su kori{teni i metodi prikupljanja primarnih podataka, konkretno direktno, vo|eno posmatranje djece koja rade na ulici, te razgovori s djecom koja su bila spremna da razgovaraju s istra`iva-ima.

Konsultanti i istraživači su uvidjeli da uzroci i posljedice problema trgovine ljudima, naročito djecom i omladinom, prelaze okvire zvaničnih institucija kao što su organi za provođenje zakona i pružaoци usluga i zahvataju društvo u cjelini. Informisanost javnosti i stavovi prema problemu trgovine ljudima u najmanju ruku utiču kako na potrebu za određenim edukativnim kampanjama tako i na spremnost javnosti da traži ili podrži različite aktivnosti na polju sprječavanja i odgovora. Stoga se u studiji također nastojalo prikupiti informacije o stepenu informisanosti i stavovima o pitanjima vezanim za trgovinu djecom. Konkretno podgrupe građana identificirane su kao izvori informacija za svaku od ciljnih grupa u studiji.

Trgovina ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja

Na svakoj lokaciji gdje je vršeno anketiranje, okupljene su grupe djevojaka adolescentske dobi kako bi procijenile ugroženost djevojaka u BiH⁵ u pogledu trgovine, te identificirale djelotvorne strategije za preventivne javne edukativne kampanje. Grupe odraslih muškaraca starijih od 18 i 44 godine pozvane su na svakoj lokaciji da odgovore na pitanja kojima se procjenjuje nivo njihove informisanosti i percepcija o trgovini radi seksualnog iskorištavanja, te o prostituciji uopšte. Ovdje je bio cilj da se ustanove stavovi muškaraca u BiH prema seksualnoj industriji kao način utvrđivanja "tržišnih uslova" za mreže trgovine ljudima. Drugo, u ovim fokus-grupama pokušalo se utvrditi vjerovatnoća da li bi muškarci prijavili dokaze o trgovini radi seksualnog iskorištavanja kada bi naišli na njih. Kao i podaci prikupljeni o stavovima i percepcijama djevojaka adolescentske dobi, ovi podaci mogu koristiti u osmišljavanju djelotvornih kampanja za informisanje o trgovini ljudima i njeno sprječavanje. Ove fokus-grupe uključene su u studiju jer su istraživači i konsultanti smatrali da bi se usmjeravanjem edukacije, kako na potencijalne klijente tako i na potencijalne rtrve, tretirale i strana ponude i strana potražnje kod trgovine radi seksualnog iskorištavanja.

⁵ Iako postoje dokazi o mladima koji su predmet trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja u nekim zemljama, djevojke su daleko rjeđe predmet ovog oblika iskorištavanja, a postoji malo podataka koji potvrđuju da mladi rade u seksualnoj industriji u BiH. Otud su fokus-grupe bile ograničene na djevojke.

Deca koja rade na ulici

Grupe odraslih iz BiH, odabrane po slučajnom uzorku, okupljene su na svakoj lokaciji za koju se znalo da djeca tu rade/prose na ulici. Od ovih grupa traženo je da razgovaraju o svojim percepcijama i informisanosti o djeci koja rade na ulici. Dizajnirana su pitanja kako bi se utvrdilo da li su stanovnici BiH svjesni mogućnosti da djeca budu prisiljena da rade ili prose na ulici; kako gledaju na takvo ponašanje i kako ga objašnjavaju; te šta oni misle da bi trebalo uraditi u vezi s tim problemom. Preliminarno istraživanje koje su proveli konsultanti pokazalo je da široko rasprostranjena diskriminacija Roma, te percepcija da su većina djece koja rade na ulici Romi, može uticati na spremnost stanovnika BiH da podrže programe pomoći takvoj djeci. U ovim fokus-grupama pokušalo se provjeriti tačnost preliminarnih rezultata i naučiti više o razumijevanju i stavovima stanovništva prema djeci koja rade/prose na ulici.

Istraživači su nastojali da odgovore na sljedeća pitanja:⁶

Priroda i obim

1. [Šta nam agencije, za koje je najvjerovatnije da će doći u kontakt s maloljetnim rtrvama trgovine, mogu reći o prirodi i obimu trgovine maloljetnicima u BiH?
 - a) [Šta je poznato o prirodi i obimu uključenosti maloljetnika u ovaj problem trgovine rtenama radi seksualnog iskorištavanja u Bosni i Hercegovini (BiH)?
 - b) U kojoj mjeri, i na koji način, djeca koja rade i/ili prose na ulici to rade zbog toga što su bila predmet trgovine? U kojoj mjeri, i na koji način, odrasli organizuju i prisiljavaju/prinudjavaju na rad djecu koja rade i prose na ulici?

Odgovori

2. Kakve slušbe postoje za pomoć djeci koja rade na ulici i rtrvama trgovine radi seksualnog iskorištavanja? Koje su dobre strane, nedostaci i praznine u uslugama za svaku od grupa na nivou zemlje i na regionalnom nivou?
3. Tamo gdje postoje slušbe, da li postoje i posebne mjere zaštite za djecu usmjerene na procjenu najboljih interesa djeteta i primjenu tih oblika podrške? Ukoliko postoje, koje su to mjere?

⁶ Kompletni spiskovi pitanja iz ankete, razgovora i fokus-grupa mogu se dobiti na zahtjev.

Nacionalnost

Nacija se –esto pogrešno prevodi na engleski kao “ethnicity” ili “nation”. Niti jedna od ove dvije riječi ne prenosi puno značenje ove riječi na BSH. Nacija kombinira u sebi elemente teritorijalne geografije, nacionalnog identiteta, porijekla s obje strane, te vjerskog/kulturnog nasljeđa i tradicija.

Kod termina Bošnjak pravi se razlika između bosanskih Muslimana i bosanskih Srba i bosanskih Hrvata. Riječ Bošnjak bi se koristena u narednim poglavljima ovog izvještaja da bi se označili Bosanci za koje se zna da su Muslimani. Opšti termin Bosanci bi se koristio kada je nacija pojedinaca ili grupa o kojima se govori nepoznata ili irelevantna za datu temu. To jest, “Bosanci” je označavati pojedince bilo koje nacije koji žive unutar državne granice zemlje Bosne i Hercegovine.

Informisanost/stavovi

4. Za svaku ciljnu grupu (djeca koja rade/prose na ulici; djevojke/ene koje rade u noćnim barovima), od anketiranih je u fokus-grupama traženo da govore o tome šta znaju o prirodi i obimu trgovine djecom. Oni su pozvani da kažu svoje mišljenje o uzrocima trgovine ljudima i o tome šta treba uraditi da se problem spriječi, ili da se odgovori na njega.

Ograničenja kvantitativnih podataka

Anketirani, koje smo konsultovali za ovo istraživanje, imali su različit odnos prema problemu trgovine ljudima. Mandat određene institucije može datoj instituciji skrenuti pažnju na određene vrste trgovine ljudima, ali ne i na neke druge vrste. Na primjer, lokalnoj policiji na području kakva je pijaca Arizona⁷ bilo bi poznato krivično djelo prodavanja žena radi prostitucije, ali oni možda nisu uveli dosljednu praksu za procjenu godišta kako bi utvrdili da li poznati slučajevi prodaje uključuju maloljetnice. Druge institucije, kao što su Centri za socijalni rad, možda imaju kontakte s djecom koja rade na ulici, ali nemaju kontakte s maloljetnicima koji su predmet trgovine u svrhu komercijalnog seksualnog iskorištavanja. Ova činjenica dovela je do nekih varijacija u radnim definicijama “trgovine ljudima” koje su ponudili anketirani, naročito što se tiče djece i omladine.

7 Pijaca Arizona u blizini Brčkog bila je u godinama koje pokriva ova studija otvorena kao lokacija na kojoj su vlasnici barova mogli kupiti žene da za njih rade kao prostitutke.

Ogromne razlike (i u smislu kvaliteta i u smislu organizacije) postojale su kod mnogih sistema evidentiranja koji su bili na raspolaganju anketiranim istraživačima. U mnogim slučajevima relevantne informacije nisu konzistentno evidentirane s obje strane geografskih ili institucionalnih granica. U drugim su pak slučajevima podaci postojali samo u nestrukturiranim formatima (npr. gomile pojedinačnih listova papira).

Posljedica toga je što su istraživači –esto nailazili na neprecizno uklapanje njihovih pitanja i raspoloživih odgovora. U slučajevima gdje su se pojavile značajne nekonzistentnosti u saopštenim rezultatima, ili tamo gdje je bilo jasno da je anketirani anketna pitanja protumačio netačno u svrhu ove studije, dati podaci su tumačeni konzervativno ili su potpuno isključivani.⁸ Ostala ograničenja specifična za svaku ciljnu grupu razmatraju se na kraju Poglavlja 3 i 4, te u Zaključku.

Trgovina djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja

Obim istraživanja i vrste anketiranih

Ovo poglavlje prvenstveno se bavi trgovinom djecom prema Bosni i Hercegovini i unutar⁹ Bosne i Hercegovine u svrhu seksualnog iskorištavanja. Definicija trgovine djecom usvojena u ovom izvještaju jeste “vrbovanje, transport, transfer, sklanjanje i prijem djeteta [...] u svrhu iskorištavanja.”¹⁰ Anketirani su podijeljeni na agencije, davaoce usluga i agencije za provođenje zakona.

- Informacije o davaocima (pružiocima) usluga date u ovom poglavlju fokusiraju se na podatke koje je dostavilo pet organizacija koje su eksplicitno rekle da pružaju usluge za djecu koja su predmetom trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja. Pojednostiti se

8 Na primjer, neki anketirani iz Centara za socijalni rad izvijestili su o slučajevima trgovine djecom radi seksualnog iskorištavanja tamo gdje su druge pouzdane informacije sugerisale da oni nisu imali kontakata s ovom ciljnom grupom. Naknadnim upitima utvrženo je da su neki anketirani iz Centara za socijalni rad pitanja iz istraživanja protumačili tako da ona uključuju djecu rtrve seksualnog iskorištavanja. Pošto resursi nisu dozvoljavali naknadne razgovore sa svakom anketiranom osobom iz Centara za socijalni rad da bi se provjerila validnost podataka, isključeni su svi izvještaji Centara za socijalni rad o trgovini djecom radi komercijalnog seksualnog iskorištavanja.

9 Ovo znači da trgovina ljudima kod koje je Bosna i Hercegovina izvorična zemlja eksplicitno nije uključena.

10 Član 3., podstav c iz Konvencija iz Palerma, što je relevantni stav za djecu.

- mogu dobiti na zahtjev. Među ovih pet anketiranih organizacija su tri od ukupno pet skloništa koja postoje u Bosni i Hercegovini;¹¹
- Kontaktiran je i IOM-ov centar u Sarajevu kao poseban davalac usluga, koji nije NVO (radi se o međuvladinoj organizaciji);
 - Međutim, podaci koje su oni dostavili, dajući pojedinosti o velikom broju djece `rtava trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja, ovdje se tretiraju zasebno, jer su ti podaci vrlo dobro poznati: ti isti podaci koji pokrivaju iste slu-ajeve } su navođeni u drugim izvještajima;
 - Nismo se obrađali Centrima za socijalni rad, jer oni nisu bili uključeni u ovu vrstu slu-ajeva;
 - Podaci su prikupljeni od 50 policijskih stanica i uprava. Podatke su dali predstavnici svake policijske stanice;
 - Podaci su prikupljeni i od Dr`avne grani- ne slu`be.

Priroda i obim: Trgovina djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja u BiH

Te`ište istra`ivanja

Policijskim stanicama, davaocima usluga i Dr`avnoj grani- noj slu`bi u osam područja pokrivenih ovim istra`ivanjem postavljena su pitanja o slu-ajevima djece `rtava trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja od početka 1999. godine.

Glavni nalazi

Prema odgovorima Policije, NVO-a i IOM-a, između 110 i 160 djece¹² identificirano je kao predmet trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja u periodu između 1999. i 2003. godine. Policija je izvijestila da ima 70 slu-ajeva (56 lokalnih, 14 stranaca), DGS 7 slu-ajeva (sve stanci), NVO-i da imaju oko 31 (21 lokalna, 10 stranaca), a IOM oko 52 slu-aja (sve stranci) u tom istom periodu.

11 Regional Clearing Point, First Annual Report on Victims of Trafficking in South Eastern Europe, International Organization for Migration, Stability Pact for South Eastern Europe Task Force on Trafficking in Human Beings & International Catholic Migration Commission, str. 121. (Prvi godišnji izvještaj o `rtvama trgovine u jugoisto- noj Evropi).

12 Ne mo`e se utvrditi da li se brojke koje su dali razli- iti izvori odnose na istu ili razli- itu djecu. Pribli`ni minimalni broj uzet je iz odgovaraju}eg najve}eg broja datoga za djecu `rtve strane dr`avljane i djecu s lokalnog područ- ja (ukupno 108 - 56 lokalnih slu-ajeva o kojima je izvijestila Policija i 52 slu-aja stranih dr`avljana o kojima je izvijestio IOM); pribli`ni maksimalni broj predstavlja kumulativni zbir svih slu-ajeva iz sva tri izvora (ukupno 160 - 77 lokalnih i 83 stranih).

Prema podacima koje su pru`ili Policija i NVO-i, najmanje jedna polovina od ukupnog broja identificirane djece `rtava trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja su iz BiH. Mo`e se `initi da je ovo u konfliktu sa drugim izvještajima (u kojima su kombinirani podaci za odrasle `ene i djevojke) za slian vremenski period. Međutim, do ove razlike je mo`da došlo zbog toga što je ovo istra`ivanje obuhvatilo vi}e pru`ioca usuga i uključilo sve prijavljene slu-aje trgovine djecom. Tako`e, neki od anketiranih su mo`da slu-ajeve seksualnog iskorištavanja prijavili kao slu-ajeve trgovine djecom.

Brojke Policije i NVO-a potkrepljuju zaključak da je većina djece stranaca koji su predmet trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja porijeklom iz Rumunije, što potvrđuje podatke IOM-a.

Većina `rtava starija je od 14 godina; nekolicina njih ima tek 10 godina.

Gotovo sve izjave anketiranih govore su o djevoj-icama, a ne o dje- acima.

Zaključci

Nalazi potvrđuju da je u protekle tri godine u BiH zna-ajan broj djece bio predmet trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja. Ukupan broj od ovdje identificiranih 110 do 160 slu-ajeva je zna-ajan, ali on mo`e biti samo indikacija toga koliko je djece bilo predmet trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja koji je i}ao prema BiH ili se odvijao unutar BiH u periodu između 1999. i početka 2003. godine.

Mo`e se pretpostaviti da je stvarni broj još ve}i. U ovom istra`ivanju oslanjali smo se na postoje}e sekundarne izvore i nismo poku}avali doći do skrivenih informacija u bilo kakvom "tajnom" obliku. Pa ipak, trgovina djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja jeste skriveno krivi- no djelo, te je, kao i kod svih sli- nih krivi- nih djela, prisutno tamno područ- je o kojem se mo`e samo nagađati. Skrivena priroda trgovine ljudima i komercijalnog seksualnog iskorištavanja, neadekvatne tehnike identifikacije `rtava primjenjivanih u pro- losti i -injenice da skoro sva djeca iz inostranstva koja su `rtve trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja imaju falsifikovane li- ne dokumente, upu}uje na to da vjerovatno zna-ajan broj djece `rtava trgovine ostane neidentifikovano. Tako`e, u statistikama se samo bilje`e djeca `rtve trgovine koja imaju manje od 18 godina u trenutku kada su otkriveni. Ako je `rtva trgovana dok je dijete, a otkrivena u dobi kad ve} ima preko 18 godina, takva `rtva trgovine ne ulazi u statisti- ke pokazatelje o trgovini djecom.

Od naročito značajna je nalaz da je najmanje jedna polovina od ukupnog broja dokumentovanih slučajeva trgovine djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja u ovom istraživanju iz BiH. Nije uvijek jasno, a istraživanjem se ne može utvrditi, do koje mjere je ispravna klasifikacija, od strane policije i NVO-a, slučajeva koji su prijavljeni kao lokalna trgovina ljudima – neki slučajevi se mogu u stvari odnositi na seksualno iskorištavanje djece iz BiH koji nisu interna trgovina. Međutim, ovaj nalaz pokazuje da komercijalno seksualno iskorištavanje djece se tiče djece iz BiH koliko i djece iz trećih zemalja. On se ustvari može još više po-etiti djece iz BiH kada uspiju nastojanja da se suzbije prekogranična trgovina, pošto je trgovcima ljudima tada bitno lakše da rade u zemlji. Do sada, BiH je preteno smatrana zemljom destinacije za trgovane žene i djevojke, a primarna pažnja fokusirana je na prekograničnu trgovinu i žena i djece iz drugih zemalja.

U ovom istraživanju nije se došlo do konkretnih dokaza o postojanju tržišta za komercijalno seksualno iskorištavanje i prostituciju koje uključuje djecu predpubertetskog uzrasta u BiH. Međutim, postoje neki izvještaji o mladićima u rtrvama, sve do uzrasta od 10 godina, tako da se ta mogućnost ne može isključiti.

Obim: Koliko ima slučajeva trgovine djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja?

Oko 30% anketiranih policijskih stanica izvijestilo je o slučajevima djece rtrava trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja. Ukupan broj djece rtrava registrovanih u ovim stanicama od 1999. godine je 70, od kojih se 14 odnosi na strane dravljanke a 56 na djevojke iz BiH, mlade od 18 godina. Sedam slučajeva koji se odnose na strane dravljanke su prijavljeni od strane anketiranih iz Dravne granice služe.

Anketirani NVO pružaoći usluga izvijestili su da su se bavili sa ukupno 31 slučajem djece rtrava trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja, uključujući 10 stranih i 21 domaću rtrvu. Podaci iz IOMa govore o ukupno 52 djece rtrava trgovine, od kojih su sve strane dravljanke.

Ne može se utvrditi da li se brojke koje su dali različiti izvori odnose na istu ili različitu djecu. Približni minimalni broj uzet je iz odgovarajućeg najvećeg broja datoga za djecu rtrve strane dravljanke i djecu s lokalnog područja (ukupno 108 - 56 lokalnih slučajeva o kojima je izvijestila Policija i 52 slučajeva stranih dravljanaka o kojima je izvijestio IOM); približni maksimalni broj je 160, što pred-

stavlja kumulativni zbir svih slučajeva iz sva tri izvora - 77 lokalnih i 83 stranih.

Podaci koji se odnose na rtrve iz drugih zemalja, u velikoj mjeri su u skladu sa ostalim izvještajima, kao i posljednim podacima Regional Clearing Point (Regionalnog klirinškog punkta), koji daje brojku od oko 50 djevojaka mladih od 18 godina koje su bile predmet trgovine i kojima je pružena pomoć od 2000. godine¹³. Međutim, podaci dobiveni ovim istraživanjem o rtrvama trgovine iz BiH ukazuju na - 56 slučajeva koje je prijavila policija i 21 slučaj koji su prijavile NVO pružioći usluga - su u kontrastu sa prethodnim izvještajima.

Polovina od svih prijavljenih slučajeva trgovine djecom u BiH zabilježeno ovim istraživanjem su slučajevi lokalne trgovine ljudima - 77 slučajeva od ukupno 160 prijavljenih slučajeva, ili ako uzmemo u obzir najveću brojku od anketirana tri izvora (policija, IOM, NVO), gdje nalazimo 56 slučajeva trgovine djecom iz BiH koje je prijavila policija u odnosu na 52 slučajeva rtrava stranih dravljanke koje je prijavio IOM. Regional Clearing Point (Regionalni klirinški punkt) izvještaj pokazuje samo 2% slučajeva trgovine ženama i djevojkama iz BiH koje su bile rtrve interne trgovine u istom periodu¹⁴, međutim unutar tog broja ne može se napraviti razlika između odraslih rtrava i rtrava djece.

Jedno moguće objašnjenje za ovu nepodudarnost je to što je ovo istraživanje obuhvatilo veći broj pružaoća usluga i sve prijavljene slučajeve trgovine djecom, dok se u RCP izvještaju pojavljuju samo oni koji se smatraju dovoljno potkrijepljenim. Prema tome, veća je mogućnost da je ovo istraživanje identifikovalo veći omjer rtrava trgovine iz BiH.

Također, nije uvijek jasno, niti se istraživanjem može utvrditi, do koje mjere je ispravna klasifikacija slučajeva koji su prijavljeni kao lokalna trgovina ljudima. U nekim slučajevima seksualno iskorištavanje nije nepodno prethodilo premještanjem djeteta kao što je definisano u Palermo protokolu. Iz intervjua sa davaocima usluga je oigledno da na-in prikupljanja podataka o datom slučaju i njihova klasifikacije nije uvijek u skladu sa definicijom Palermo protokola. Praćenje inicijalnih odgovora davaoca usluga je pokazalo da manjina njih nije adekvatno razumjela razliku između seksualnog iskorištavanja i interne trgovine ljudima.

Dok ovi podaci upućuju da se trgovina djecom u Bosni i Hercegovini odnosi na djecu iz lokalnih

13 7% od 714 rtrava kojima je pružena pomoć. Izvještaj RCP-a, kao i ovaj izvještaj, svakako govori o manjem broju slučajeva od stvarnog i daje samo podatke iz podgrupe svih mogućih izvora.

14 Regional Clearing Point, str. 120.

zajednica koliko i na djecu strane državljanke, ipak samo se može pretpostavljati da ovi nalazi potvrđuju naizgled općenite povezanje lokalne trgovine u svrhe seksualnog iskorištavanja, uzimajući u obzir da se omjer između lokalnih i stranih državljanke može veoma razlikovati za odrasle žene i djecu.

Priroda: Kakve su geografske i demografske karakteristike djece koja su predmetom trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja?

Od policijskih stanica, davaoca usluga i Državne granice saznano je da daju geografske i demografske pojedinosti svih slučajeva djece žrtava trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja od početka 1999. godine.

Najveći broj policijskih stanica, u kojima je bilo prijavljenih slučajeva ili nalaza o djeci žrtvama seksualnog iskorištavanja, je iz bihaške regije, što je razumljivo, ako se uzme u obzir blizina državne granice. U mostarskoj regiji nijedna policijska stanica nije prijavila slučaj trgovine djecom. To je u suprotnosti sa činjenicom da je NVO La Strada koja upravlja skloništem, pružila pomoć djeci žrtvama trgovine u toku izrade ovog izvještaja.

Evidentno je da je najveći broj slučajeva prisutan u graničnim regijama (Bihać, Zvornik/Bijeljina, Banja Luka), gdje se nalazi jedan broj punktova za nelegalni prelazak državne granice. U tim regijama ima mnogo noćnih klubova povezanih s nezakonitom trgovinom ženama. Državna granica sa Srbijom registrovala je slučajeve djece koja su bila predmet trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja na graničnim prelazima u Orašju, Bratku i Bijeljini, uglavnom u blizini rijeka Save i Drine, gdje je iz pravca Srbije granicu moguće preći bez problema.

Prema policijskim navodima, državljanke koje nisu iz BiH dolaze iz Rumunije (10), Moldavije (6), Jugoslavije (5) i Ruske Federacije (1), što otprilike odgovara informacijama o zemljama porijekla koje nisu BiH, a koje nam je dao IOM i (uglavnom od IOM-a) drugim izvorima, naročito izvještaju Regionalnog klirinškog punkta u kojem se naglašava poseban značaj Rumunije kao zemlje izvorišta u slučajevima djece žrtava.

Da se sada pozabavimo uzrastom žrtava. Ukoliko je tačno da u BiH ne postoji tržište za dječju prostituciju koje uključuje djecu u predpubertetskom uzrastu kao takvo, odgovaralo bi se da velika žrtava bude u starosnoj grupi od 14 do 18 godina, kao što ustvari i izvještavaju pružiocima usluga i Policija. I pružiocima usluga i Policija izvještavaju o jednom slučaju žrtve mlađe od 10 godina.

Razumijevanje i stavovi prema ovom problemu u BiH

Teorijska istraživanja

Predstavnicima Policije i davaoca usluga u osam regija pokrivenih ovim istraživanjem, te fokus-grupama koje su obuhvatile ukupno 105 odraslih muškaraca u osam grupa i 105 tinejdžerki u sedam grupa, postavljana su pitanja o trgovini djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja.

Nalazi

- Pripadnici agencija za provođenje zakona, davaoci usluga kao i odrasli muškarci i tinejdžerke su svi svjesni ovog problema i većina njih može dati dovoljno tačne definicije.
- Učesnici su najčešće pominjali siromaštvo, porodične probleme i narkomaniju i alkoholizam kao uzroke trgovine djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja.
- Svi anketirani bili su u stanju da nabroje nekoliko uvjerljivih problema s kojima se suočavaju djeca koja se nalaze u lancu trgovine, naročito nepovjerenje, nedostatak resursa, strah i ovisnost.
- Niti jedan anketirani nije puno pominjao djevojke koje se prinudavaju ili prisiljavaju da se pridruže lancu trgovine.
- Članovi fokus-grupa odraslih muškaraca skloniji su vjerovanju da djevojke u seksualnu industriju stupaju dobrovoljno.
- Naročito članice fokus-grupa tinejdžerki vjeruju da su žrtve loše informisane i da posebno lako povjeruju ljudima; većina ih misli "to se meni nikad ne bi moglo desiti".
- Anketirani davaoci usluga naglasili su specifične poteškoće koje djeca imaju po napuštanju lanca trgovine: bespomoćnost, ugroženost u pogledu psihičkog i fizičkog zlostavljanja i iskorištavanja.
- Članovi fokus-grupa odraslih muškaraca vjeruju da muškarci koji kupuju seks vjerovatno traže i prostitutke; djevojke iz stranih zemalja mogu biti naročito atraktivne kao prostitutke.
- Značajan procenat članova fokus-grupa odraslih muškaraca uključio bi se u trgovinu ljudima ukoliko bi nagrade bile dovoljno visoke. Za neke trgovina ljudima nije moralno pitanje, a za druge to pitanje nije dovoljno da prevagne nad značajnom finansijskom nagradom.

- Među članovima fokus-grupa odraslih muškaraca veoma je nizak nivo povjerenja u pogledu sposobnosti Policije ili vjerovatno je da će ona poduzeti djelotvorne mjere protiv trgovine ljudima, pri čemu većina vjeruje da su pripadnici Policije aktivno uključeni.
- Članice fokus-grupa tinejdžerki misle da kampanje prevencije trebaju prvenstveno biti usmjerene na njih same. One su vrlo otvorene prema medijskim prezentacijama, te, iako razgovor s roditeljima ili nastavnicima u kojima smatraju potencijalno vrlo značajnim, manje su otvorene kada se radi o toj vrsti razgovora.

Zaključci

Odrasli muškarci svjesni su činjenice trgovine djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja, ali zabrinjavajuće visok broj njih je bilo spremno na odobravanje, ili ignorisanje krivinih djela protiv djece kao što je trgovina djecom, iskorištavanje zloupotreba djece. Veoma niski stepen povjerenja u sposobnost relevantnih institucija ili vjerovatno je da će one poduzeti djelotvorne mjere su posebno zabrinjavajuće.

Nadalje, čini se da je prisutan nizak nivo svijesti o redovnom korištenju prinude i nasilja nad žrtvama trgovine.

Značajan je bio izostanak komentara o dječjim pravima ili pravima žena. Prava nisu pomenuta niti u diskusiji o mogućim odgovorima na problem trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja.

Svijest: Postoji li svijest o postojanju trgovine djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja?

Pripadnici agencija za provođenje zakona, davaoci usluga i fokus-grupe odraslih muškaraca i tinejdžerki su svi bili svjesni problema i većina ih je bila u stanju dati dovoljno tačne definicije. Poznato im je i postojanje trgovine ljudima unutar BiH i ne samo preko granice; nisu gajili pogrešno uvjerenje da "trgovina ljudima" mora imati međunarodni karakter, da bi samo tako bio tretiran. Međutim, svijest o postojanju nekog fenomena na nacionalnom nivou, naravno ne podrazumijeva da svi anketirani imaju tačne informacije, ili da bi u stvarnom životu tačno identificirali trgovinu ljudima.

Pretpostavljeni uzroci: [ta, po mišljenju anketiranih, dovodi do toga da djeca postanu predmet trgovine?

Kada je od Policije i davaoca usluga zatraženo da kažu u svoje mišljenje o najčešćim problemima dječje žrtava seksualnog iskorištavanja koji dovode do toga da ona postanu žrtve trgovine, oni su se u velikoj mjeri složili oko glavnih faktora, koje smo poredali po važnosti:

- Siromaštvo,
- porodični problemi,
- narkomanija i alkoholizam.

Donekle je problematiko procijeniti do koje mjere su ovi odgovori u skladu sa stvarnom situacijom u kojoj se djeca nalaze. Prvo, većina postojećih informacija se oslanja na izvještaje iz sekundarnih izvora kao što je i naša, a, kao drugo, većina postojećih informacija zasniva se na žrtvama koje su dovedene u zemlju, a ne na unutrašnju trgovinu ljudima. Većina anketiranih grupa nije pomenula aspekt da se mete trgovaca ljudima prisiljavaju prije nego nagovaraju, uključujući prodaju od strane porodice i kidnapovanje, iako su ovi aspekti nekoliko puta pomenuti u Limanovska.¹⁵

Međutim, treba reći da se u detaljnim informacijama o žrtvama koje dolaze izvan Bosne i Hercegovine, a koje nam je IOM dostavio, pominje nekoliko slučajeva djevojaka koje su kidnapovane. Anketirani iz IOM-a kažu da "sve djevojke na početku zaista vjeruju da će raditi kao konobarice...itd. Tek tokom putovanja ili kada stignu u Srbiju ili Bosnu i Hercegovinu shvate da su postale žrtvama trgovine i da će biti seksualno iskorištavane...". Ovo, naravno, nužno ne važi za žrtve unutrašnje trgovine ljudima, na koje otpada većina slučajeva o kojima su nas izvijestili NVO-i i Policija. Međutim, to ostavlja otvorenim pitanje mjere u kojoj žrtve prisiljavaju ili prinuđavaju članovi porodice ili drugi.

Iako su i fokus-grupe odraslih muškaraca, potencijalnih korisnika (i eventualno stvarnih korisnika) seksualnih usluga, pomenule ove uzroke, oni su bili mišljenja da velika većina prostitutki svih uzrasta u seksualnu industriju stupa svjesno i dobrovoljno. Oni su smatrali da to nije slučaj samo kod male manjine, i to uglavnom onih koje su dovedene u zemlju pod lažnim izgovorom, a da značajna grupa žena odlučuje da prodaje seksualne usluge da bi imale bolji životni standard. Ovi muškarci vjeruju da se te žene obično vežu za nekog klijenta u kvaziljubavnoj vezi i koriste novac koji im on daje za kupovinu odjeće, plaćanje stanarine, putovanja, itd.

¹⁵ Limanowska, str 107.

Fokus-grupama tinejdžerki, kao potencijalnim žrtvama trgovine, tako je su postavljena pitanja o uzrocima. Uz gore pomenute uzroke, one su naglasile i manjak informacija, naročito u ruralnim sredinama kada djevojke nemaju priliku –uti upozorenja o taktikama koje trgovci ljudima koriste, kao što su obećanja i primitivni oglasi za posao. U ovim odgovorima naglašava se značaj pružanja jasnih i obimnih informacija, konkretno za one grupe djevojaka koje su, s jedne strane nedovoljno informisane, i kod kojih, s druge strane, postoji naročita vjerovatnoća da će postati žrtve trgovaca ljudima. Djevojke su –esto pominjale nedostatak izgleda za budućnost kao razloge za vjerovanje priama trgovaca ljudima. Dvoje anketiranih istakli su (što je vjerovatno tačno) da su neke od djevojaka podržane ili prisiljene od strane roditelja da prihvate ponudu, što je aspekt za koji se –ini da nije pominjan u nekim od drugih izvora.

Međutim, kada su konkretno upitani o tome “šta djevojku –ini potencijalnom metom trgovaca ljudima?”, anketirani su bili skloni objašnjenjima u kojima se pominjala pretpostavka da su žrtve “trebale znati”, podrazumijevajući da su ove žrtve ili naročito lakovjerne ili da su ustvari znale šta im se dešava; bilo je prizvuka moralne osude.

“Koja vrsta djevojaka bi se mogla naći u takvoj situaciji?”

Anketirana osoba iz Zvornika:

Slahem se s njima, mislim da su u pravu, ali te djevojke nisu sve iste. Neke od njih to rade svjesno znajući šta ih tamo –eka, mođa im se tako nešto sviđa. Ima takvih djevojaka. Ali, s druge strane, neke od djevojaka su prisiljene da rade, one ne znaju šta ih tamo –eka, ali mogu pretpostaviti. Ne vjerujem da neko mođe vjerovati da će tamo biti tako lijepo. One vrlo dobro znaju šta se od njih tamo traži. One znaju, ali zbog problema koje ovdje imaju, finansijskih, problema u porodici, priseljene su da odu i da se prodaju.

Ovi stavovi vjerovatno predstavljaju prilično naivan pogled na očajničku prirodu situacija u kojima djevojke mogu postati metom trgovaca ljudima i u kojima nije lako donijeti racionalnu odluku. Ovo mođe značiti i da informativne kampanje mođda nisu djelotvorne ukoliko se ne suo–e sa stavom da se “meni to nikad ne bi moglo desiti”.

Sveukupno gledajući, niti jedna od grupa anketiranih nije puno pominjala nešto što im se vjerovatno –inilo previše o–itim faktorom koji dovodi do trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja: specifičnu ranjivost djece u pogledu svih oblika fizičkog i psihičkog nasilja i prinude.

Malo su pominjana djevoja prava ili mogućnost da bi djeca mogla ili trebala biti u mogućnosti da zatraže konkretnu podršku u odbrani tih prava. Isto tako, malo su pominjani specifični ekonomski i društveni faktori koji, u mnogim regijama, –ene i djevojke –ine naročito ugroženim, niti prava –ena ili mogućnost da bi –ene mogle ili trebale dobiti konkretnu podršku u odbrani tih prava.

Pretpostavljeni problemi: S kojim se problemima, po mišljenju anketiranih, –rtve suo–avaju kada se nalaze u lancu trgovine ljudima?

Anketiranim iz Policije i institucija koje pružaju usluge postavljena su i pitanja o problemima s kojima se djevojke suo–avaju kada se nalaze u lancu trgovine i faktorima zbog kojih im je teško otići. Većina odgovora, naročito odgovori Policije, potvrđuju ono što je već poznato iz izvještaja o trgovini –enama uopšte:

- nepovjerenje prema drugima, –ak i prema onima koji –ele pomoći,
- nedostatak materijalnih resursa,
- neposjedovanje ličnih dokumenata,
- strah od organizatora lanca,
- ovisnost o drogi i alkoholu.

Oni su podvukli i da je zaista vrlo teško napustiti taj lanac kada se jednom nalazite u njemu. Anketirani iz institucija koje pružaju usluge bacili su više svjetla na specifične probleme s kojima se djeca suo–avaju:

- bespomoćnost,
- izloženost fizičkom i psihičkom zlostavljanju i iskorištavanju,
- nepostojanje bezbjednog mjesta na koje mogu otići (ili nepoznavanje takvog mjesta),
- Nepoznavanje osobe koju mogu kontaktirati i tražiti pomoć.

Detaljne informacije koje je dostavio IOM opisuju kombinacije droge i alkohola koje –rtvama fizičkog/seksualnog zlostavljanja mođda daju organizatori. Ponekad se –rtve drže pod nadzorom tako da ne mogu pobjeći i prisiljavaju da rade i druge poslove bez naknade.

Pretpostavljena atraktivnost: [ta to, po mišljenju odraslih muškaraca, privlači korisnike?

Fokus-grupama odraslih muškaraca, kao potencijalnim korisnicima (ili eventualno stvarnim korisnicima) seksualnih usluga, konkretno je postavljeno pitanje o značaju koji za korisnike seksualnih usluga imaju dravljanstvo i godište djece –rtava. Bilo im je poznato da su –ak i djevojice od 15 godina uključene u prostituciju.

Anketirani su naglasili da, iako djevojke trebaju biti lijepe, atraktivne, i mo` da imati plavu kosu, mladost je daleko najva`nji faktor: trebaju biti {to mla|e. Iako iz ove vrste podataka nije mogu}e zaklju-iti da postoji zna-ajna potra`nja za prostitutkama *predadolescentiskog uzrasta*, ovaj rezultat svakako nagla{ava op{tu opasnost koju seksualna industrija predstavlja za djevojke mla|e od 18 godina.

Neki anketirani su tako|e izrazili mi{ljenje da postoji potra`nja za djevojkama "strankinjama", jer one klijentima pru`aju nova iskustva.

Etika: Da li odrasli mu{karci vide trgovinu ljudima kao ne{to lo{e?

Fokus-grupama odraslih mu{kara postavljeno je pitanje : "Da vam neko ponudi 5.000 KM, samo da sakrijete neku djevojku i prevedete je preko granice BiH, {ta biste uradili? Za{to biste to uradili/ne biste uradili?"

Od onih koji su odgovorili, odgovori su bili:

- oko jedna -etvrtina je rekla da iz moralnih razloga ne bi preveli djevojku preko granice;
- druga -etvrtina je rekla da djevojku ne bi preveli preko granice jer je to krivi-no djelo, a krivi-na djela su ka`njiva;
- tre}a -etvrtina je rekla da djevojku ne bi preveli preko granice iz straha da ne budu uhva}eni;
- jedna -etvrtina je rekla da bi prihvatili ponudu.

Da li biste neku djevojku preveli preko granice za 5.000 KM?

Anketirana osoba iz Mostara:

Ne bih na to pomislio ni u {ali, i nipo{to ne bih doprinio cvjetanju tog mra-nog biznisa. Sjetio bih se svoje sestre, majke i drugih `ena i djevojkama koje mi ne{to zna-e.

Anektirana osoba iz Banja Luke:

Ne bih, jer nisam iz te struke, te oblasti. Ne znam -ak ni kako bih to uradio, evo ruke mi se ve}znoje".

Anketirana osoba iz Doboja:

Trenutno mi zarada od 5 hiljada uop{te ne zvu-i lo{e. Jo{ nekoliko puta i napravio si pola ku}e.

S obzirom na to da kod odgovora datih u fokus-grupama postoji vjerovatno}a da }e te`iti onome {to je dru{tveno po`eljno, ovo otkriva da bi se zna-ajan procenat odraslih mu{kara uklju-io u trgovinu ljudima ukoliko su nagrade dovoljno visoke. Za neke trgovina ljudima ne predstavlja moralno pitanje, a za druge to pitanje ne mo`e prevagnuti nad zna-ajnom finansijskom nagradom.

Istim fokus-grupama postavljeno je pitanje: "Ukoliko biste posjetili prostitutku i saznali da je ona bila predmet trgovine, {ta biste uradili i za{to?"

Od onih koji su odgovorili:

- jedna polovina je rekla da ne bi ni{ta uradili, pri -emu je ogromna ve}ina kao razlog navela to {to je veliki broj policajaca korumpiran i uklju-en u trgovinu ljudima;
- ve}ina ostalih su rekli da bi slu-aj prijavili drugim organizacijama, a ne Policiji.

"Ukoliko biste otkrili `enu koja je bila predmetom trgovine, {ta biste uradili?"

Anketirana osoba iz Banja Luke:

Ukoliko slu{am svoje moralne principe odgovor je "da", ali ako malo razmislim ne bih znao kome da se obratim, jer su oni kojima je posao da brane zakon i red, glavni protagonisti ili va`an faktor "podr{ke". Tako sam sad izgubljen. Siroma{na osoba iz sve ove korupcije ne usu|uje se da prijavi manje krivi-no djelo, a da ne pominjemo ne{to vezano za prostituciju i trgovinu ljudima, jer svi znamo kako su jaka "bra}a" koji su "gazde" u na{em gradu u ovom biznisu i koji dr`ljude, njima.

Mogu}e je da oni, koji ka`u da slu-aj ne bi prijavili Policiji zato {to su neki pripadnici Policije korumpirani, to koriste kao zgodan izgovor da ne bi morali ni{ta uraditi. Bilo {ta od ovo dvoje da je u pitanju, -ini se da je prisutan dramati-no nizak *eksplicitan* stepen povjerenja u Policiju kao u organ za kojeg postoji vjerovatno}a da }e poduzeti djelotvorne mjere protiv trgovine ljudima.

Ova pitanja pokazuju zabrinjavaju}i manjak povjerenja prema ulozi policijskog odgovora u borbi protiv trgovine ljudima, bilo zbog toga {to je Policija neu-inkovita ili zbog toga {to se smatra da je takva, ili i zbog jednog i zbog drugog.

Ukoliko ovom dramati-nom nedostatku povjerenja u policiju nema mjesta, onda bi se svaka kampanja koja bi imala za cilj podsticanje prijavljivanja krivi-nih djela vezanih za trgovinu ljudima prvo trebala pozabaviti ovim eksplicitnim nedostatkom povjerenja i eventualno drugim dubljim razlozima za neprijavlivanje.

Mogu}a prevencija: Koje mjere tinejd`erke predla`u kako bi se smanjila vjerovatno}a da }e njihove vr{njakinje postati `rtve trgovine?

Ukoliko se `eli da mjere prevencije usmjerene na potencijalne `rtve, tj. tinejd`erke u Bosni i Hercegovini, budu uspje{ne, onda je od klju-nog zna-aja da se zna kakve ideje same te djevojke imaju o takvim mjerama. Iz tog razloga je u fokus-grupama tinejd`erki postavljeno nekoliko pitanja na ovu temu.

Većina od tih anketiranih članica fokus-grupa iznijela je mišljenje da su same djevojke najodgovornije za vlastitu zaštitu. Ostale zainteresirane strane koje bi trebale imati značajnu ulogu u zaštiti djece od trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja su, prema mišljenju anketiranih, porodica (naročito roditelji), mediji, NVO-i i škole.

Roditelji su, prema mišljenju velikog broja anketiranih, vrlo važni u zaštiti djece od trgovine. Djevojke misle da bi one same s roditeljima trebale razviti što zdraviji odnos, a roditelji bi trebali biti informisani o značaju razgovora sa djecom o trgovini ljudima. Dvije djevojke iz grupe izjavile su da su o trgovini djecom učile od roditelja, koji su im savjetovali da se klone stranaca, dok su druge dvije djevojke rekly da su o tome razgovarale u školi.

“Kako pomoći djevojkama da se zaštite od upadanja u lanac trgovine?”

Anketirana osoba iz Modriče:

Možda predavanja u školi, ali naravno ne s nastavnicima, jer je nemoguće da se djevojke opuste pred nastavnicima, iako im oni čine dobro, zatim TV emisije, edukacija putem omladinskih organizacija, i ne znam ko bi još trebao da se bavi time.

Međutim, djevojke se ustvari oslanjaju na medije mnogo više nego na bilo koji drugi izvor informacija u formiranju mišljenja o trgovini ljudima. Većina je rekly da su o trgovini djecom učile preko medija, uglavnom na TV-u.

One misle da je važno osnovati nevladine organizacije ili aktivirati projekte u postojećim nevladinim organizacijama koji bi se bavili edukacijom mladih djevojaka o trgovini ljudima i načinima kako da se spriječi upadanje u jedan od tih lanaca. Ovi projekti trebali bi biti realizirani bilo u školama bilo u klubovima ili info-centrima. To bi trebale biti otvorene diskusije sa stručnjacima, kao što su psiholozi i inspektori koji rade na suzbijanju trgovine ljudima.

Prema mišljenju anketiranih, škola predstavlja još jedan važan faktor u sprječavanju trgovine ljudima. U školama je potrebno organizovati informativne sesije ili seminare za prevenciju narkomanije.

Mediji su, prema riječima anketiranih, najvažniji faktor u doprinosu prevenciji trgovine ljudima. One predlažu pravljenje posebnih emisija koje treba da pobude zanimanje adolescenata za ova pitanja, te pisanje članaka koji bi bili atraktivni za ovu starosnu grupu.

Kontakt: Kako relevantne agencije stupaju u kontakt sa žrtvama trgovine ljudima?

Policijske stanice i uprave uglavnom su imale kontakte s djecom žrtvama trgovine, jer dolaze da

se registruju za radne dozvole ili putem učitelja u školama u barovima. Međutim, pošto je većina racija predvodio IPTF, žrtve trgovine pronađene tokom tih racija nisu registrovane u lokalnoj Policiji.

Prudoci usluga obično stupaju u kontakt sa žrtvama trgovine prije svega putem:

- upućivanja od strane IPTF-a (nakon racija u barovima, maloljetne žrtve upućene su na sklonište koja obezbjeđuju prudoci usluga), te
- putem telefonskih poziva putem SOS telefona.

Neki prudoci usluga obrađuju se žrtvama putem medijskih kampanja.

IOM prihvata značajan broj odraslih i djece stranih državljana koji su žrtve trgovine, u velikoj mjeri putem upućivanja od strane drugih agencija i kao posljedica racija u barovima.

Ponudene preporuke: [ta bi anketirani preporučili?]

Anketirani iz policijskih stanica/uprava predložili su jedan broj mjera za prevazilaženje problema s kojima se suočavaju kada rade s djecom žrtvama trgovine, kao i za poboljšanje kvaliteta podrške koju pružaju: osim povećanja resursa koje je implicirano u prethodnom odjeljku, oni sugerišu sljedeće:

- teškote na prevenciji, putem medija ili školskih programa;
- uspostavljanje ili jačanje NVO-a koje bi se brinule za djecu i pružale im pomoć i podršku;
- otvaranje više sigurnih kuća;
- podsticanje razmjene iskustava s policijskim službenicima iz drugih zemalja koji se bave ovim pitanjima.

Anketirani iz organizacija koje pružaju usluge sugerišu i:

- organizovanje skloništa sa stalnim terapeutskim radom;
- uspostavljanje multidisciplinarnog pristupa borbi protiv nasilja;
- rad na promjenama u zakonodavstvu;
- uvođenje više preventivne edukacije za različite grupe.

Ukratko, teškote sugestija za poboljšanje mjera je na aktivnostima koje su trenutno najtješnje povezane s NVO modelom, kao što su vođenje skloništa i informativne kampanje.

Ne samo osoblje organizacija koje pružaju usluge nego i sama Policija izražava potrebu za uspostavljanjem ili jačanjem davaoca/prudalaca usluga koji bi se bavili obezbjeđenjem skloništa, zbrinjavanjem i radom s djecom žrtvama seksualnog iskorištavanja koja su bila predmet trgovine.

Ova podr{ka Policije za NVO model zbunjuje u svjetlu gore navedenih pritu`bi NVO-a u vezi s nedostatkom saradnje i sluha od strane dr`avnih tijela kao {to je Policija. Dakle, dok dr`avni slu`benici, s jedne strane, zadatak rada s ovim klijentima vide kao ne{to {to bolje odgovara profilu NVO-a nego njihovom profilu, -ini se da, s druge strane, nedostaju institucionalni preduslovi za ovu vrstu saradnje: na primjer da oni nisu potpuno obavije{teni o postojanju relevantnih NVO-a na nji-

hovom podru`ju ili o tome kako ih mogu kontaktirati, ili u policijskoj slu`bi nema osobe zadu`ene za tu vrstu kontakta, ili postoji dublja sumnji-avost ili nepoznavanje ove vrste saradnje.

Ukratko, ukoliko se zaista `eli pro{iriti uloga NVO-a, onda to treba biti pra}eno radom na multidisciplinarnom pristupu koji uklju-uje predstavnike dr`avnih agencija sa nivoa menad`menta, zajedno sa definiranjem i obezbje|ivanjem konkretnih kontakt-osoba za ovu vrstu multidisciplinarnog rada.

19. konferencija i godišnja skupština Evropskog foruma slu`bi za `rtve

(Haarlem, Holandija, od 26. do 28. maja 2005. godine)

Od 26. do 28. maja 2005. godine u holandskom gradu Haarlem-u održana je 19. konferencija i godišnja skupština Evropskog foruma slu`bi za `rtve. Domaćin ovogodišnjeg skupa bila je Slu`ba za pomo`rtvama Holandije (*Slachtofferhulp Netherlands*). Konferenciji je prisustvovalo više od 60 predstavnika slu`bi za pomo`rtvama iz niza evropskih država. U ime Viktimološkog društva Srbije i slu`be VDS info i podrška `rtvama, skupu su prisustvovali Jasmina Nikolić i Sanja Jopić. Tokom konferencije, rad se odvijao u plenarnim sesijama i brojnim radionicama.

Konferenciju je svečano otvorio gospodin Borghouts, kraljičin izaslanik u provinciji u kojoj se nalazi grad Haarlem, nakon čega su se prisutnima obratili gospođa Mullock Houwer iz Ministarstva pravde Holandije, gospođa Helen Reeves, predsednica Evropskog foruma, i profesor de Roos, potpredsednik Slu`be za pomo`rtvama Holandije. Prva radna sesija bila je posvećena prezentaciji Instituta za viktimologiju Univerziteta u Tilburgu u Holaniji i Slu`be za pomo`rtvama Holandije.

Marc Groenhuijsen i Frans Willem Winkel su predstavili Institut za viktimologiju koji je osnovan pri Univerzitetu u Tilburgu u Holandiji. Prema rečima gospodina Groenhuijsena, ovo je istraživački institut čiji rezultati treba da doprinesu popunjavanju praznina u znanju iz oblasti viktimologije, s jedne, i podizanju kvaliteta viktimoloških istraživanja, sa druge strane. Istraživački program ovog Instituta obuhvata tri dela:

1. *@rtve i pravni sistem*, kojim rukovodi gospodin Groenhuijsen, a u okviru koga se, između ostalog, pažnja posvećuje konceptu restorativne pravde, posebno njegovoj kompatibilnosti sa tradicionalnim krivičnim sistemom o čemu se još uvek dosta malo zna i govori, kao i oblasti privatnog (građanskog) prava koja je u velikoj meri zanemarena od strane viktimologa i slu`bi za pomo`rtvama.

2. *Ljudska bezbednost*, kojim rukovodi gospodin van Dijk, a čiji je cilj iznalaženje sveobuhvatne zaštite ljudskih prava. U okviru ovog dela istraživačkog programa, posebna pažnja posvećuje se sledećim oblastima: `rtve terorizma, `rtve trgovine ljudima, kriminalna viktimizacija u postkonfliktnim društvima i organizovani kriminalitet.

3. *Psihološki aspekti viktimizacije i pomo`rtvama*, kojim rukovodi gospodin Winkel. On je u svojoj prezentaciji posebno ukazao na projekat koji se realizuje u vezi sa utvrđivanjem stepena rizika ponovne viktimizacije kada se radi o `rtvama koje su ponovo viktimizirane (reviktimizirane `rtve) i `rtvama koje imaju problema u suočavanju sa posledicama viktimizacije. Ove kategorije `rtava imaju više potrebe za podrškom, ali one često ne bivaju identifikovane u ranoj fazi od strane policije, zdravstvenih slu`bi ili slu`bi za pomo`. Stoga je potrebno iznaći instrumente za njihovu ranu identifikaciju i izbor adekvatnih oblika pomoći, kao i za pitanje preventivne podrške i prevencije budućih problema u suočavanju sa posledicama viktimizacije. Tako bi, na primer, jedan od prvih koraka trebalo da bude obezbeđivanje platforme za emocionalno izražavanje ovih kategorija `rtava, koja bi mogla da uključuje i sofisticirane kontakte putem e-maila, pisanje o onome šta se `rtvi dogodilo i koje su posledice viktimizacije, kako se `rtva sa njima suočava, jednom rečju on-line podrške. Cilj projekta je da se dođe do empirijski potvrđenih instrumenata za identifikovanje `rtava koje imaju veće potrebe za podrškom, s jedne strane, i, u skladu sa tim, odgovarajućih tretmana, sa druge strane, jer tek to može da bude pravi put za efikasnije rešavanje problema koji se javljaju u praksi. Nakon ove prezentacije, Jaap Smith, direktor Slu`be za pomo`rtvama Holandije dao je

presek rada ove organizacije koja je osnovana 1984. godine. On je govorio o razvoju slu`be, osnivanju fondacije Slu`be za pomo} `rtvama Holandije 2002. godine, problemima u regrutovanju volontera i -injenici da sve vi{e posla treba da obavlja pla}eno osoblje. [to se ti-e budu}nosti, istakao je da akcenat treba da bude na Slu`bi kao organizaciji koja pru`a pomo} `rtvama, a ne na Slu`bi kao volonterskoj organizaciji i da treba vi{e voditi ra-una o rezultatima koji se posti`u u radu Slu`be. Osim toga, potrebno je raditi na {irenju ciljne grupe i na `rtve drugih oblika stradanja i decu kao `rtve, kao i na primeni novih metoda u radu sa `rtvama, na primer, ostvarivati kontak sa klijentima putem Interneta.

Drugi deo prvog radnog dana po-eo je kratkim izlaganjem gospodina Marca Groenhuijsena i gospo|e Helen Reeves o osnivanju, standardima i principima Evropskog foruma slu`bi za `rtve, {to je predstavljalo uvod u rad po grupama, u okviru kojih su se, izme|u ostalog, razmatrala slede}a pitanja: da li slu`be za pomo} `rtvama treba da se od volonterskih transformi{u u strogo pravno regulisane organizacije, odnosno od nevladinih u dr`avne slu`be, da li postoje}a dokumenta o standardima slu`bi za `rtve treba da se inoviraju, da li ona zaista sadr`e standarde kojih nacionalne slu`be treba da se pridr`avaju ili su pre opis rada slu`bi u smislu {ta i kako nacionalne slu`be treba da rade; ukazano je i na to da gotovo nijedna dr`ava nema do kraja razvijenu politiku o postupanju sa `rtvama, niti se po{turuju socijalna prava `rtava sadr`ana u dokumentu Forumu iz 1998. godine, pa su neka od pitanja kojima je tako|e trebalo posvetiti pa`nju tokom rada po grupama bila pitanja kompenzacije (posebno primene Konvencije Saveta Evrope o kompenzaciji iz 1999. godine i Direktive EU o kompenzaciji iz 2004. godine) i medija (izve{tavanje o pojedinim doga|ajima, polo`aj `rtve u medijskim izve{tavanjima i sli-no). Jedan od zaklju-aka u radu po grupama bio je da postoji potreba za osnivanjem slu`bi za `rtve u zemljama u kojima ih nema, kao i da postoje}e slu`be treba unapre|ivati, ali se nametnulo pitanje da li ove organizacije treba da budu dr`avne ili nezavisne. S tim u vezi, istaknuto je da nije bitno da li su slu`be za `rtve dr`avne ili nezavisne organizacije (posmatrano pre svega s aspekta finansiranja, jer u brojnim dr`avama veliki deo bud`eta ovih organizacija dolazi od strane vlade ili pojedinih ministarstava), ve} je va`no da one budu nezavisne u procesu dono{enja odluka, kao i da i nadalje budu kriti-ki orijentisane prema politici dr`ave u vezi sa polo`ajem `rtava. Sa druge strane, istaknuto je i da

vladine/dr`avne organizacije koje pru`aju pomo} i podr{k u `rtvama mogu da postanu pridru`eni -lanovi Evropskog foruma, ali da ne treba da budu delegati jer bi tu postojala opasnost od preuzimanja kontrole nad celim Forumom. Tako|e je istaknuto da bi trebalo vi{e pa`nje posvetiti pitanju polo`aja i prava `rtava u krivi-nopravnom sistemu, ali raditi i na podizanju svesti javnosti o problemima `rtava i njihovim pravima uop{te. Osim toga, trebalo bi inovirati, modernizovati postoje}e dokumente Evropskog foruma o pravima `rtava i uskladiti ih sa novim kretanjima u ovom domenu. Jedno od va`nih pitanja kome se mora posvetiti pa`nja je pitanje kompenzacije `rtava. S tim u vezi, istaknuto je da Direktiva EU o kompenzaciji `rtava iz 2004. godine sadr`i samo minimum standarda, a da dr`ave treba da razrade i detaljnije reguli{u ostala pitanja u zavisnosti od njihovog zakonodavstva, kulture, tradicije, ekonomskih mogu}nosti i drugih okolnosti. Na kraju, ukazano je i da bi Evropski forum trebalo da na|e sredstva za finansiranje stalne kancelarije i osoblja koje bi tu radilo, kao i za marketing, jer bi se na taj na-in mogli bolje iskoristiti potencijali koji u Forumu ve} postoje, rad bi bio bolje koordinisan i br`e bi se reagovalo u konkretnim situacijama, a u svemu tome mo}nu ulogu mogli bi da imaju i mediji, {to svakako treba iskoristiti.

Drugi radni dan Konferencije otpo-eo je plenarnom sesijom na temu Slu`be za pomo} `rtvama i mediji, u okviru koje su svoje prezentacije imali gospodin G.J. Kemper, advokat iz Holandije i gospodin J. Rietman, novinar i profesor u {koli za novinare iz Holandije. Oni su govorili o na-inu izve{tavanja, o tome da su osnovni principi novinarstva provereni -injenica, da moraju da se -uju obe strane, da se koristi vi{e od jednog izvora informacija, kao i da se prezentuju -injenice odvojeno od komentara novinara ili drugih lica. Tako|e je ukazano na pitanje privatnosti onih o kojima se izve{tava, koja -esto stoji naspram slobode izra`avanja onog ko izve{tava. Na ovo se nadovezala i Faye Farr iz Portugalije koja je u svojoj prezentaciji istakla osnovnu dilemu kada se radi o medijskoj pokrivenosti pojedinih doga|aja, a to je: balansiranje izme|u prava i potreba razli-itih aktera - s jedne strane su prava ljudi da budu informisani i sloboda govora, a sa druge su `rtve, njihova ose}anja, potrebe i prava; potom, programska {ema medija je -esto nasuprot onoga {to su prioriteta slu`bi za `rtve; javnost u radu slu`be naspram za{tite prava `rtava; obave{tavanje javnosti i podizanje svesti o polo`aju i pravima `rtava naspram manipulacije `rtvama, kao i dobra medijska pokrivenost naspram efektnog oda{iljanja pravih poruka. S tim u

vezi, postavlja se pitanje gde je mesto i koja je uloga slu`bi za `rtve -ija je osnovna misija da {titi `rtve, pru`a im pomo} i podr{k. To je ujedno bio uvod u rad po grupama u kojima se diskutovalo o tome da li je u interesu `rtve da joj bude poklonjena medijska pa`nja ili ne, na koji na-in treba objavljivati vesti i davati informacije, odnosno da li su one uvek ta-ne, objektivne i eti-ke i da li je realno o-ekivati da one mogu da budu takve, kao i da li pitanje izve{tavanja i uop{te postupanja novinara treba da bude regulisano njihovim internim aktima ili su i u ovom domenu potrebni zakoni.

Drugi deo drugog radnog dana Konferencije odvijao se u tematskim radionicama i to: osnove dobre prakse u radu slu`bi za `rtve; rad na potrebama i problemima osoba koje rade u slu`bama za `rtve; nasilje u porodici; krivi-na dela protiv manjinskih zajednica, i stalking (uznemiravanje).

Zna-ajno je naglasiti da su na tematskoj radionici „Osnove dobre prakse u radu slu`bi za `rtve“, razmatrana pitanja i iznete dileme koje imaju slu`be u svom radu. Pitanja koja su pokrenuta na ovoj radionici su pitanja sa kojima se susre}e i slu`ba *VDS info i podr{k`ka `rtvama* u Srbiji. Uo-ena je velika sli-nost me|u slu`bama u razli-itim zemljama i svi se suo-avaju sa gotovo istim dilemama: da li da se slu`be baziraju na pla}enom osoblju ili volonterima; kako obavestiti `rtve o postojanju slu`be; da li je policija jedina pozvana da upu}uje

`rtve na slu`be; da li osobe koje rade u slu`bama treba da budu profesionalno obu-ene (psiholozi , pravnici) ili osobe koje su obu-ene za rad u slu`bama za `rtve. Zaklju-ci sa ove radionice bili su: svaka slu`ba u zavisnosti od uslova u kojima radi treba da se opredeli za pla}eno osoblje ili volontere ili jedno i drugo; policija ne treba da bude jedina koja upu}uje `rtve na slu`bu ve} se treba okrenuti i drugim subjektima u lokalnoj zajednici; osobe koje rade u slu`bama moraju da budu obu-ene za rad u ovim slu`bama i njihovo osnovno obrazovanje nije od presudnog zna-aja ve} njihova motivacija i senzibilisanost za rad sa `rtvama.

Poslednjeg dana skupa odr`ana je godi{nja skup{tina Evropskog foruma, na kojoj je Viktimolo{ko dru{tvo Srbije prvi put u-estvovalo u odlu-ivanju. Tako|e, na samoj skup{tini, Sanja]opi} je kratko prezentovala rezultate rada slu`be *VDS info i podr{k`ka `rtvama*. Ove godine su u -lanstvo Evropskog foruma primljene slu`be za `rtve iz Bugarske, Danske i sa Malte. Razmatrana su i druga teku}a pitanja, podnet finansijski izve{taj za prethodni period, izabrano je novo rukovodstvo Forumu. Slede}a konferencija i godi{nja skup{tina Evropskog foruma odr`a}e se maja 2006. godine u Bratislavi (Slova-ka), 2007. doma}in }e biti Ma|arska, a za 2008. prihva}ena je kandidatura Viktimolo{kog dru{tva Srbije da konferenciju organizuje u Beogradu.

*Mr Sanja]opi}
Jasmina Nikoli}*

Me|unarodna konferencija o istini, pomirenju i ljudskim pravima

(Sarajevo, od 16. do 19. avgusta 2005. godine)

U organizaciji Globalism Institute iz Melburna, Australije i UNDP sa sjedi{tem u Sarajevu od 16 do 19 avgusta 2005 godine odr`ana je me|unarodna konferencija o pomirenju i globalnim ljudskim pravima u Sarajevu, Bosni i Hercegovini (BiH). Ovo je ina-e -etvrta po redu me|unarodna konferencija koja se bavi problematikom istine i pomirenja inicirana od strane Instituta iz Melburna. Na skupu su u-estvovali akademici iz BiH i inostranstva, kao i predstavnici vladinih i nevladinih organizacija. Konferencija je trajala puna tri dana i sastojala se od niza govora, radionica, li-nih svjedo-anstava i diskusija o tome kako prona}i put pomirenja me|u prvenstveno tri konstitutivna naroda koja `ive na tlu dana{nje BiH. Iako je konferencija imala prefiks "me|unarodna" najmanje je bilo prisutnih iz biv{ih jugoslavenskih republika. Iz nekih ni jedan (Makedonija, Crna Gora) a ostalih jedva po jedan ili dva u-esnika (Srbija dva, Republika Hrvatska i Slovenija po jednog). No, -injenica koja je najvi{e zabrinjavala jeste da iz Republike Srpske (RS) kao susjednog entiteta jedne dr`ave, niko od vode}ih politi-ara nije do{ao. Prema rije-ima organizatora, iako su vlasti RS-a prvobitno potvrdile svoje u-e{}e na ovom uva`enom skupu, u zadnji momenat su otkazali svoj dolazak. Razlog za to nije poznat ili barem nije predo-en, iako je ve}ina prisutnih komentarisala kako "svi mi znamo za{to ONI nisu do{li."

Pored ne entitetske prisutnosti i malobrojnih predstavnica drugih biv{ih republika, bilo je o-igledno da je najve}i broj izlaga-a pripadao jednom narodu BiH. Obzirom na tu okolnost, cijelo vrijeme se govorilo o jednoj strani u sukobu kao `rtvi dok su druge uglavnom pominjane u negativnom svijetlu. Stekao se utisak da su sve `rtve zaista piradnici/e jedne strane, jednog naroda dok su svi krivci na drugoj jer je zlo-in i{ao "jednosmjerno". U fokusu svih dana konferencije je preovladavala Srebrenica i genocid po-injen od strane "Srba" kao i silovanja, mu-enja i torture u koncentracionim logorima osnovanim od strane "Srba" (kao npr. Omarska).

Iako je tema konferencije bila istina i pomirenje, ve}ina u-esnic/ka je, naime, rekla pa -ak i ponekad

kategori-ki tvrdila da istina i pomirenje "nisu mogu}i". Sa ovakvim izjavama konferencija je i otpo-ela, dakle u jednoj ne optimisti-noj i sumornoj atmosferi. Primjetno je da su neki od u-esnic/ka izbjegavali da pominju rije- "pomirenje" nego su radije koristili izraze poput "povjerenje, razumjevanje i odgovornost". ^ak {ta vi{e nekolicina prisutnih govornika je izjavila da ih rije- "pomirenje" zapravo "vrije|a" jer "oni se nisu ni sa kim sva|ali da bi se sad mirili". Tako |e, ve}ina u-esnika je naglasila da se o pomirenju mo`e govoriti samo onda kad "rat" dobije prav(n)u kvalifikaciju, me|unarodno priznatu, a to je "agresija izvr{ena od strane Jugoslavije na me|unarodno priznatu BiH" i kada se "svi ratni zlo-inci uhvate i osude". Restorativna pravda kao oblik pravde skoro da nije ni pominjana, a pogotovo ne lobirana. Ogromna ve}ina prisutnih je za retributivnu pravdu, za su|enja i osu|ivanja kao jedini oblik bavljenja pro{lo}u. Bilo je van svake diskusije govoriti o bilo -emu drugom osim o osudi koja }e dovesti do pravde a samim tim i pomirenja ili bolje re-eno "bez (sudske) pravde nema ni pomirenja." Neke `rtve koje su izgubile -lanove porodice su rekle da apsolutno nemaju interesa da se "mire sa ubicama" niti da "sjedje s njima za istim stolom i razgovaraju". Kako bi se izbjegla kolektivna krivica i odgovornost, neophodno je dati zlo-incu "ime i prezime", -ime bismo zapravo, po mi{ljenju autorke ovog prikaza, izbjegli gledanje (prvenstveno) mu{karaca pripadnika drugih etni-kih grupa kao "potencijalnih ubica".

Prvi dan konferencije je otvorio Mirsad Toka-a, predsjednik Istra`iva-kog i dokumentacionog centra Sarajevo, koji je pozdravio prisutne sa "Dobar dan" i odmah nakon toga sa "Selam alejkum". On je zatra`io minut }utanja za `rtve i po-eo sa molitvom po islamskom obi-aju. Na taj na-in, autorki nije bilo najjasnije da li se na ovaj simboli-an na-in ukazuje da su `rtve bile samo iz reda bo{nja-kog naroda ili pak da se samo njima treba dati su}ut ili je ne{to tre}e u pitanju.

Pored okrivljivanja samo jedne strane u sukobu dobar broj doma}ih u-esnika je okrivio i me|unardnu zajednicu zbog ne uzimanja u za{titu BiH kao suverene dr`ave i "zatvaranja o-iju" pred najve}im

genocidom koji se desio u Evropi poslije drugog svjetskog rata. Skoro da niko od govornic/ka nije pomenuo odgovornost "svoga" naroda za ono što se desilo u BiH. Krivica je uvijek na "drugima" bila to me|unarodna zajednica ili pripadnici "drugih" entitetskih zajednica. Tako je izgledalo da, kako je krivica na strani "drugih", "rtva" mora da je na "na{oj" strani.

Tako|e, bilo je pomena kako "drugi" ni{ta ne rade po pitanju pomirenja nego samo "rtve" {to, po istima, nema logike. Sli-no kao {to gra|ani u Srbiji misle da "oni iz drugih biv{ih republika" ne preduzimaju ni{ta po pitanju pomirenja,¹ tako i ve}ina gra|ana BiH smatra da samo oni iniciraju pomirenje. Nakon nekolicina ovakvih izjava, usudila sam se re}i da to nije istina jer postoje ljudi i udru`enja koja se aktivno bave pitanjem pomirenja i u drugim biv{im republikama. Ono {to po mom mi{ljenju jeste problem i {to zabrinjava, je potpuna izolacija i o-igledno odsustvo komunikacije me|u narodima. Neki su se samnom slo`ili a nekolicina u-esnika je izjavila da ih i ne interesuje {ta se radi u Srbiji po tom pitanju. Oni `ele da se Srbija "izvini za genocid i plati ratnu od{tetu `rtvama". Kao jedina cijenjena osoba koja promovije prava bo{nja-kog `ivlja u BiH je jedino u nekoliko navrata pominjana Nata{a Kandi}.

Kako je to rekao prof. dr Miodrag @ivkovi} sa banjalu-kog univerziteta "Mi ne `ivimo ovdje kao ljudi nego kao Srbi, Hrvati i Bo{njaci". Istina, u BiH se mo`ete izjasniti samo kao pripadnik/ca jednog od konstitutivnih naroda te smo na taj na-in postali, kako to dobro re-e jedan od u-esnika, "deindividualizirani i etnicizirani." Dakle, mo`ete da se izjasnite samo za jednu od tri opcije (biti Srbin, Hrvat ili Bo{njak), drugih alternativa nema. Dalje, 10 godina nakon rata, -ini se da smo dalje od pomirenja nego ikad jer po profesorovim rije-ima "etni-ke distance su dublje i ve}e nego tokom rata." Prema istra`ivanju nedavno zavr{enom do{lo se do podatka da ni u jednoj op{tini ta teritoriji BiH ne `ivi vi{e od 10% manjinskog stanovni{tva {to zaista pokazuje koliko je povratak neuspje{an i koliko je dr`ava etnicizirana. Pored ovakvih pora`avaju}ih podataka ne mo`emo govoriti o multietni-koj dr`avi kada ne postoji multietni-ko dru{tvo u njoj. Mi imamo "srpske puteve", "bo{nja-ke hidrocentrale", "hrvatski radio" itd. Imamo i tri `iva i jedan mrtvi jezik (srpsko-hrvatski). U BiH postoji vi{e od 100 politiki-h partija za koje Dr @ivkovi} tvrdi da imaju 2,5 ideologije:

- ideologija nacionalizma
- balkanska varijanta socio-demokratije
- polovinu ideologije -ini ideologija biv{ih komunista.

Na pitanje novinara kada }e BiH u}i u Evropsku Uniju, Dr @ivkovi} je odgovorio "kada BiH stekne uslove za ulazak u EU, ona vjerovatno vi{e ne}e postojati."

Zahvaljuju}i etniciziranom {kolskom programu i vaspitavanju djece da je samo njihova grupa superiorna, posebna i svakako "druga-ija", i u isto vrijeme `rtva ostalih grupa, jedan u-esnik je sa pravom rekao da "danas isto mrzi i dijete koje ima 15 godina i koje se ne sje}a rata, kao i odrasli od 60 godina koji je pre`ivio rat." Tako|e je re-eno da smo na{om homogenizirano{u i segregacijom doveli na{u djecu u situaciju da istu djecu iz susjednog entiteta smatraju strancima jer nikad nisu -uli da postoje imena koja su druga-ija od onih kojima su svakodnevno okru`ena.

Dalje, pomenuto je da dobar dio BiH stanovni{tva ne do`ivljava BiH kao dr`avu nego "jo{ uvijek gleda lijevo i desno od na{ih granica." To se posebno odnosi na RS za koju je re-eno da je "nastala na mr`nji, zlo-inu i genocidu." Jedan od u-esnika je izjavio da se Srbi "moraju distancirati od zlo-ina po-injenih od strane njihovih vlasti ukoliko ne}e da snose kolektivnu krivicu". Tako|e, neki od u-esnika su izjavili da su vi|ali djecu kako nose majice Karad`i}a i Mladi}a "{to ukazuje da su Srbi ponosni na njih". Najekstremnija izjava koja se -ula tokom konferencije je da "Bo{njaci nisu po-inili zlo-ine na teritoriji BiH," kao i da "-etnici i dalje djeluju".

Iako najve}i broj gra|ana u BiH je za su|enje ratnim zlo-incima, sa Krivi-nog suda BiH je izne{ena -injenica da samo u ovom trenutku postoji 10.000 ljudi protiv kojih postoje prijave za ratne zlo-ine. S tim u vezi, "procesuiranje ratnih zlo-ina }e trajati decenijama i mo`da do-ekati na{u djecu." Zaklju-ak predstavnika ovog suda je bio ne druga-iji od onih koji su se ve} -uli, a to je da "bez (retributivne) pravde, nema ni pomirenja."

Ipak, ve}ina u-esnika smatra da dosada{nja pravda ne samo {to se sporo izri-e ve} je i preblaga (ovdje je dat primjer osu|enog za genocid u Srebrenici, Dra`ena Erdemovi}a, koji je zbog saradnje sa Me|unarodnim tribunalom za ratne zlo-ine i priznanja krivice, dobio 5 godina za ubistvo vi{e od 100 ljudi za samo nekoliko sati u Srebrenici). Tako|e, re-eno je i da "svi moraju odgovarati za po-injene zlo-ine i da do tada ne mo`e biti rije-i o su`ivotu a kamoli pomirenju."

Michaline Ishay, predsednica katedre za ljudska prava u Denveru je okarakterisala rat u BiH kao

1 Vidi: Nikoli}-Ristanovic, V., Hanak, N. (2004) *Od se}anja na pro{lost ka pozitivnoj budunosti, kakav model istine i pov-erenja/pomirenja je potreban Srbiji?*, Beograd: Viktimolo{ko dru{tvo Srbije i "Prometej".

"Serbia genocide war against Muslims in BiH."² Imaju}i u vidu ovakav pristup radu na istini u pomirenju u BiH kao i pitanja nekih od stranih gostiju doma}im "What are you?"³ misle}i na njihovu etni-ku pripadnost, je zaista pora`avaju}a. Nedolazak predstavnika RS-a niti bilo kog drugog osim bo{nja-ke populacije iz ovog entiteta ostavlja sliku da "zlo-inci" zaista i nisu za pomirenje i da ne `ele da pregovaraju sa " `rtvama". Na `alost, to je definitivno utisak koji je svaki stranac mogao ponijeti sa ove konferencije, gdje skoro da ni jednom prilikom nije spomenut zlo-in po-injen nad nebo{nja-kim stanovni{tvom. Samo jednom prilikom, gra|anka Sarajeva je postavila pitanje prisutnima "za{to se ne govori o zlo-inima po-injenim nad srpskom i hrvatskom populacijom i za{to se ne pominju mud`ahedini koji slobodno {e}u Sarajevom jer im je to omogu}ila vlada BiH koja im je ujedno dala i dr`avljanstva BiH." Na ovo pitanje ili konstataciju, kako god, nije bilo nikakvog komentara. Tajac od nekoliko neprijatnih sekundi je zavladao salom. Neki bi pomislili kako i da se govori kad niko od predstavnika ovih naroda i nije bio prisutan. Me|utim, to svakako ne treba biti razlog nepominjanja drugih zlo-ina i jo{ uvijek sveop{teg o-ekivanja da svako pri-a o stradanjima "svog" naroda i niti jednog drugog. Ipak, -ini mi se da ovakav inat vlasti RS-a se mo`e samo kao bumerang vratiti njima jer je ovakav potez definitivno ostavio utisak da Srbi i Hrvati (posebno Srbi jer je fokus -itave

konferencije bio na Srebrenici) ne `ele pomirenje i da su zaista samo oni isklju-ivi krivci i zlo-inci.

Samo od strane jednog doma}eg u-esnika iz BiH se -ulo da je BiH potrebna Komisija za istinu i pomirenje i da postoji plan za njeno osnivanje i njen rad. Jakob Finci je rekao da bi Komisija brojala 100 ljudi, prethodno obu-enih, koji bi bili raspore|eni na 13 lokacija i prikupljali svjedo-anstva. Planirano je da se u periodu od 18 mjeseci prikupi izme|u 5-7000 svjedo-anstava. O tome da je najve}i broj `rtava Bo{njaka nema sumnje ali ne treba zaboraviti ni na druge `rtve. Finci je naglasio da se pored `rtava o-ekuje i pojavljivanje nekih od aktera koji su po-inili zlo-ine i dobili amnestiju i na ovaj na-in im treba pomo}i da olak{aju savijest (svi mu{karci koji su bili mobilisani). Tre}a skupina ljudi koji bi eventualno u-estvovali su oni koji su tokom rata pomagali "neprijatelju", da im se oda priznanje i da se vidi da nismo svi -ekali samo -as osvete. Nakon ove "masovne psihoterapije", kako ju je Finci nazvao, izvje{taj }e se zajedno sa preporukama predati parlamentarnoj skup{tini. Dakako, ne}e nas samo dr`avni mehanizmi odvesti u pomirenje nego i civilno dru{tvo jer je Bosna i Hercegovina slo`ena dr`ava odnosno to je "jedna dr`ava sa dva entiteta, tri konstitutivna naroda, -etiri tradicionalne religije i sto problema." Finci je zaklju-io da Komisiju treba oformiti {to prije jer "vrijeme ne radi za nego protiv ove zemlje".

Mr Olivera Simi}

2 Genocidni rat Srbije protiv Muslimana u Bosni i Hercegovini.

3 Ko si, odnosno kome pripada{?

LYNNE JONES

**Then they started shooting:
Growing up in wartime Bosnia
(I tada su po-eli da pucaju:
Odrastanje u ratnoj Bosni),**

Harvard University Press & Cambridge &
Massachusetts and London, 2004,
str. 336

I tada su po-eli da pucaju ru{i predrasude o tzv. "traumatizovanoj deci rata" i govori o de-jem aktivitetu i otporu prema ratnim strahotama. U posleratnom periodu, u Bosni i Hercegovini, vrlo mali broj dece je pokazao dugotrajne znakove traume; suprotno tome, de-ije misli su ispunjene planovima o njihovoj budućnosti.

Istra`ivanje koje je uradila de-ija psihijatrica Lynne Jones na podru-ju Bosne i Hercegovine }e obogatiti ne samo literaturu susedne nam zemlje, nego op}enito ve} postoje}e studije o deci i ratu. U kombinaciji etnografije, pripovedanja, promi{ljenim zapa`anjima i narativnim analizama, Jones nam pribli`ava `ivote bo{nja-ke i srpske dece koja su odrastala u vreme rata u Bosni i Hercegovini. Ona nagla{ava de-iju snagu u njenom portretu individualnih `ivota, ru{i veoma `esto nesporne zaklju-ke da je veliki broj dece traumatizovan ratom i zahteva psiholo{ku pomo} i podr{k. Otkriva nam da se ve}ina dece sa kojom je ona radila ne uklapa u ovu postoje}u predrasudu. Istra`ivanje je vr{eno u dolini Drine, i fokusirano je na dva grada - Gora`de i Fo-u, gradove u kojima `ive Bo{njaci i Srbi. U periodu izme|u 1996-1998. Jones je `ivela u pomenutim gradovima i razgovarala sa decom srpske i bo{nja-ke nacionalnosti, koja su u vreme otpo-injanja ratnih dejstava imala izme|u 9 i 12 godina starosti. U Bosnu i Hercegovinu ponovo se vratila 2002. godine da napi{e zavr{no poglavlje svoje knjige.

Knjiga je podeljena u tri dela. U prvom delu, Jones opisuje rat vi|en o-ima dece koja su ga pre`ivela. Ona predstavlja de-ije sagledavanje onoga {to se desilo, njihove strahove i brige koje se prili-no razlikuju od onih koje do`ivljavaju odrasli. Prvi deo je dalje podeljen u tri poglavlja koja analiziraju de-ije prve ratne utiske i ose}anja koja se kod njih javljaju sa po-etkom pucnjave (prvo poglavlje). Deca opisuju momente iz svojih `ivota koji bivaju prekinuti sa po-etkom ratnih dejstava.

Dok su u po-etku u`asnuta i prepla{ena, kada jednom shvate da se rat nastavlja i da }e da traje (drugo poglavlje) deca po-inju da se prilago|avaju u`asu i smrti koja ih okru`uje. U svakom poglavlju, Jones nam nudi pri-e bo{nja-ke i srpske dece i njihove razli-ite na-ine savladavanja straha i nevolja. Najzad, u poslednjem poglavlju prvog dela knjige pod nazivom "Prilago|avanje miru", Jones vodi `itaoca kroz de-ija me{ovita ose}anja (u ve}ini slu-ajeva pozitivna), koja se javljaju sa povratkom njihovim rodnim ku}ama. Vra}aju}i se iz izbegli-kih kampova, deca su bila sretna da se ponovo spajaju sa -lanovima porodice ostavljenim u rodnom kraju, ve}inom mu{karcima, koji su u-estvovali u ratu.

Drugi deo, "Razumevanje onog {to se desilo", ima `etiri poglavlja i obuhvata ne samo razumevanje dece ve} i njihovih roditelja o pitanjima koja je rat nametnuo. U prvom poglavlju, pod nazivom "Za{to smo se borili?", Jones istra`uje razloge i opravdanja koja narod u Bosni i Hercegovini pripisuje ratu, kao i njihova ose}anja pre i posle rata. Dok deca ne mogu detaljno objasniti (ne znaju) razloge zbog kojih ne vole pripadnike

drugih etni-kih grupa posle rata, odrasli su vi{e skloni da krive jedni druge, ili optu`uju politi-ke lidere da su zagovarali rat. Jones nagla{ava da je Bosna i Hercegovina bila multietni-ka zajednica gde su ljudi iz razli-itih etni-kih i religioznih grupa `iveli zajedno u miru i gde ve}ina dece nije znala njihovo etni-ko poreklo, niti su mogla da prave razliku izme|u srpske, bo{nja-ke i hrvatske dece. Me|u intervjuisanim bo{nja-kim i srpskim porodicama vlada skoro jedinstveno mi{ljenje da je sve bilo u redu pre rata, i postoji op{ti `al za pro{lo{u}.

U drugom poglavlju, "U {ta se pretvori{e na{e kom{ije?}" Jones ispituje decu i roditelje o njihovim biv{im kom{ijama, da li znaju {ta se desilo sa njima i da li im njihovo izbegli{tvo smeta. Ose}anja ravnodu{nosti i nazainteresovanosti preovla|uju u izjavama dece, ne samo u odnosu na sudbinu njihovih prijatelja iz razli-itih etni-kih grupa, ve}, tako|e, i kad su u pitanju razlozi zbog kojih su njihove ku}e uni{tene. U ve}ini slu-ajeva, Jones prime}uje da nema dijaloga izme|u roditelja i dece o ratu i njegovim posledicama. I deca i roditelji izjavljuju da `ele da za{tite jedni druge od stresa koji bi mogao biti prouzrokovan se}anjima na ratna zbivanja. Prilikom diskutovanja u vezi sa odgovorno{u za rat, Jones izjavljuje da su skoro svi ispitanci izjavili da su odgovor na ova pitanja prona{li sami, gledaju}i televiziju ili slu{aju}i odrasle.

"Koja je ovo zemlja?" moze zv-ati kao neobi-no pitanje za decu, me|utim ve} u prvim odlomcima tre}eg poglavlja Jones ube|uje -itaoca da ono nije, posebno ne u zemlji kakva je posleratna Bosna i Hercegovina. Ono {to izgleda kao jednostavno pitanje za postaviti detetu, ipak nije tako u post-Dejtonskoj Bosni i Hercegovini. Deca iz oba entiteta su podjednako zbunjena i neupu}ena kad je u pitanju njihov susedni entitet. Zbog toga, ve}ina srpske dece misli da je Bosna i Hercegovina prestala da postoji, dok bo{nja-ka deca veruju da je Republika Srpska "dole u Beogradu" i da pripada Jugoslaviji. Jones nagla{ava da je Dejtonski mirovni sporazum zapravo poja-ao etni-ku podelu i prouzrokovao masovan egzodus pripadnika razli-itih etni-kih grupa koje su `elele da na|u poslednje uto-i{te me|u sopstvenim etni-kim zajednicama. Migracija stanovni{tva i stroga podela me|u entitetima imala je za rezultat stvaranje etni-ki -istih grupa, nagove{tavaju}i kraj interakcije me|u decom razli-itog etni-kog porekla. Kao posledica, deca su verovala da `ive u razli-itim zemljama, a ne zapravo u jednoj sa dva entiteta.

Ipak, ve}ina dece ose}a da bez obzira kako su dobre veze postojale ranije, rat je stvorio toliko

mного mr`nje da bi `iveti zajedno bilo nemogu}e u ovom trenutku. Najzad, dok bi za srpsku decu su`ivot zna-io gubitak rata kao i da je borba i `rvovanje njihovih roditelja bila uzalud, za bo{nja-ku decu bi jedino jedinstvena i me{ovita Bosna zna-ila pobedu.

Poslednje poglavlje drugog dela, "Odakle oni dolaze?", se bavi istra`ivanjem porekla, istorije i identiteta Bo{njaka i Srba. Jones tako|e postavlja pitanje sada{njeg obrazovnog sistema koji pretenduje, u oba entiteta, da manipuli{e istorijskim -injenicama i selektivno ih koristi. Rezultat je da deca iz obe etni-ke grupe imaju dve razli-ite istorijske perspektive istog doga|aja. Vra}aju}i se u vreme Otomanske imperije i Drugog svetskog rata, mo`e se na}i dokaz koji }e podr`ati svaku perspektivu i opravdati svaki novi bes iz skora{njeg rata. Ipak, bo{nja-ke porodice ne `ele da `ive u mono-etni-koj dr`avi ve} misle da bi trebalo da ponovo grade su`ivot sa njihovim doju-era{njim kom{ijama Srbima, zbog toga {to bi bilo besmisleno da Bo{njaci `ive sami. S druge strane, Srbi ne priznaju Bosnu i Hercegovinu kao svoju dr`avu i ne veruju da ona postoji kao takva. Jones tako|e nagla{ava da rat nije bio prouzrokovan protivre-nim shvatanjima o nacionalnom identitetu, ali ona su zasigurno stvorena njime kod pripadnika mla|ih generacija. Najzad, za razliku od bo{nja-ke dece koja `ele da `ive u budu}nosti u Bosni, srpska deca ne `ele da `ive u Bosni, ve} vide svoju budu}nost van njenih granica.

Poslednji deo knjige odnosi se na uticaj rata na de-je psiholo{ko i dru{tveno blagostanje. On je podeljen u -etiri poglavlja i po-inje analizom rata i njegovim uticajem na op{tu dobrobit. Tako|e, govori o otkri}ima medicine, posebno psihijatrije, u poslednjem veku a kada je u pitanju poznavanje ratne traume i pona{anja dece koja su pre`ivela rat. Jones, tako|e, govori o otkri}u post-traumatskog stresnog poreme}aja (*PTSP*), njegove zloupotrebe i pogre{nog tuma-enja. Dok deca koja su do`ivela traume mogu imati no}ne more i te{ko}e sa koncentracijom u {koli, ovi simptomi su razumljiv odgovor na tragi-ne doga|aje i nisu nu`no abnormalni ili patolo{ki. Op}enito, Jones nam poru-uje da bi vi{e zna-aja trebalo pridavati aktivitetu i odbrambenim mehanizmima u dece nego njihovoj ranjivosti i bolesti.

Rat, za razliku od prirodnih katastrofa, traje iz dana u dan, i u Bosni i Hercegovini je trajao skoro -etiri godine. U drugom poglavlju, Jones govori o traumati, depresiji i nemiru jer mnogo dece je pre`ivelo -itavu seriju katastrofalnih doga|aja jedan za drugim u ovom ne kratkom vremenskom

intervalu. Ona daje sliku de-ijeg blagostanja u simptomati-nom pogledu ali i na bazi de-ijeg vlastitog i roditeljskog razumevanja o tome kako su njihova iskustva delovala na njih. U istra`ivanju efekata de-ijeg iskustva sa ratom, Jones isti-e da specifi-ni doga|aji mogu da proizvedu specifi-na ose}anja. Ipak, Jones ka`e da ova ose}anja te{ko da mogu da direktno uti-u na du`evreneni psiholo{ki poreme}aj.

"Davanje smisla besmislu", kao {to je rat, i sposobnost za davanje zna-aja sopstvenom iskustvu se -ini kao dobra individualna za{tita, kako u vreme kada se nesre}e de{avaju tako i posle njih. U tre}em poglavlju Jones razgovara sa decom o zna-enju rata. Ono {to ona saznaje je u suprotnosti sa istra`ivanjima ra|enim u drugim zemljama: u Bosni i Hercegovini deca koja izbegavaju da tra`e bilo kakav smisao i distanciraju sebe od ratnih doga|aja se psihi-ki ose}aju mnogo bolje od onih koja poku{avaju da tra`e smisao u ratnim strahotama. Deca koja se ose}aju lo{e ne `ele individualnu terapiju; ona znaju da je njihov oporavak zavisan i povezan sa oporavkom njihovog celokupnog dru{tvenog i politi-kog okru`enja. Najzad, Jones predla`e da bismo morali vi{e pa`nje posvetiti izbegavanju tra`enja smisla traumati-nim doga|ajima kao konstruktivnom a ne patolo{kom mehanizmu savladavanja pote{ko}a.

"Zlo-ini i kazne", koje je ujedno i poslednje poglavlje knjige, nastalo je krajem 2002, godine, -etiri godine nakon poslednjeg boravka autorke u Bosni i Hercegovini. Ona se vratila u dolinu Drine i posetila decu koju je intervjuisala izme|u 1996. i 1998. godine da sazna da li su se de-ije percepcije promenile, posebno u smislu njihove volje za pomirenjem.

U epilogu knjige, Jones opisuje svoje iskustvo ste-eno u radu sa decom iz Iraka i Sijera Leone u 2003. godini. Najzad, data je i detaljna hronologija istorijskih doga|aja na Balkanu u poslednjem stole}u.

U analizi individualnog de-ijeg psiholo{kog zdravlja, Jones ukazuje da su deca koja izbegavaju da tra`e obja{njenja za pro{le doga|aje u boljem

psihi-kom stanju nego li deca koja analiziraju i tra`e uzroke pro{lim de{avanjima. Istina, distancirati se od pro{losti mo`e poslu`iti kao za{titni mehanizam za pojedinca, ali isto tako mo`e da ima visoku cenu po celokupnu zajednicu. Svakako ovde se otvara pitanje da li individua ima prioritet nad kolektivom i da li se mo`e govoriti o pojedina-nim interesima jer upravo oni svi zajedno -ine jedan celovit kolektivni interes u naj{irem smislu te re-i. Kada i na koji na-in treba da se bavimo pro{lo}u zarad na{e bolje budu}nosti je pitanje na koje je zaista te{ko odgovoriti. Smatram da -itav prostor biv{e Jugoslavije jos uvek traga za "receptom", ako takav uop{te postoji, koji bi nam omogu}io izlazak iz svakodnevnih me|uetni-kih, verbalnih i neverbalnih konflikta. Ti konflikti jednim delom kontinuirano traju upravo zahvaljuju}i pojedina-nim nestrategijskim, neplaniranim i kratkoro-nim medijskim i drugim kampanjama koje zapravo jesu kontraproduktivne i izazivaju nove tenzije ili provociraju one ve} postoje}e.

Ono {to mo`emo sa sigurno}u tvrditi jeste i da u slu-aju Bosne i Hercegovine, a rekla bih i ostalih delova biv{e Jugoslavije, ignorisanje pro{losti i nedostatak volje za suo-avanjem sa istom, vrlo lako mo`e da otvori stare rane koje zapravo nikad nisu ni bile valjano zale-ene. Istina i pomirenje su dogotrajni, vi{edecenijski, vi{egeneracijski procesi koji tra`e strategiju, planiranje i strpljenje. Da li je do{ao taj trenutak da se stare rane otvore, a da se u isto vreme ne izazovu ponovni sukobi i strahovi? Da li je na{e dru{tvo spremno, u kojoj meri i na koji na-in da se suo-i sa pro{lo}u samo su neka od pitanja na koje nije mogu}e dati crno-beli odgovor.

Mislim da je knjiga vredna pa`nje i interesa i sugerisala bih je kao obavezno {tivo stru-noj javnosti koja se bavi decom, ratnim stradanjima, ali i istinom i pomirenjem. U tom smislu, s obzirom da je knjiga iza{la iz {tampe samo na engleskom jeziku, preporu-ila bih njeno prevo|enje na srpski jezik kao i na jezike biv{ih republika. Na ovaj na-in, bi}e dostupna ne samo stru-noj nego i {iroj dru{tvenoj javnosti kojoj je zapravo i namenjena.

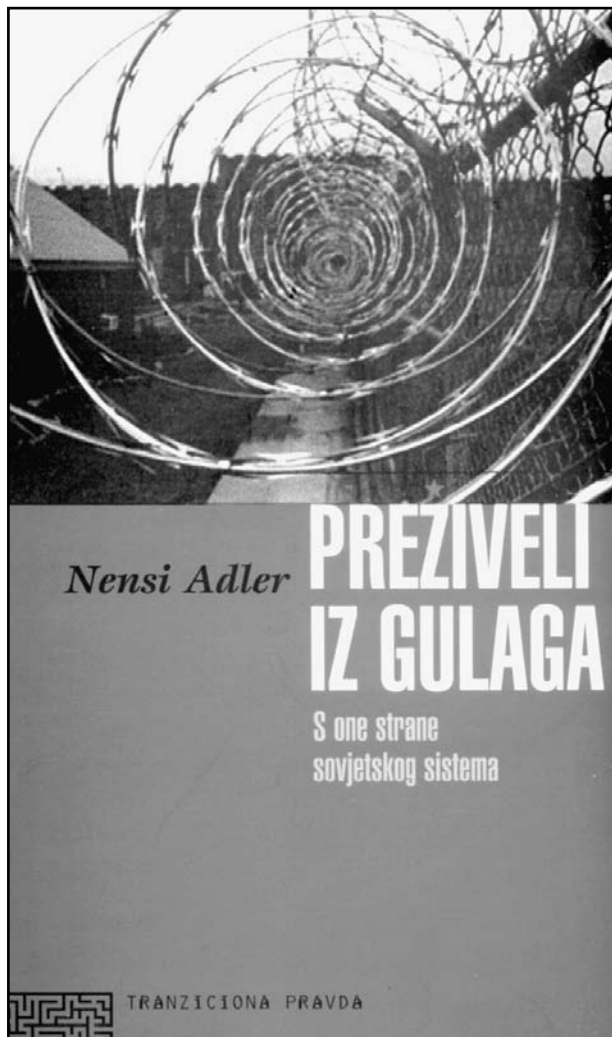
Mr Olivera Simi}

NENSI ADLER

Preživeli iz Gulaga, S one strane sovjetskog sistema

Beogradski krug, Beograd, 2005,
str. 414.

Nensi Adler je profesorka u Centru za proučavanje Holokausta i genocida pri Kraljevskoj holandskoj akademiji nauka i umjetnosti i Amsterdamskom univerzitetu. Izučavajući Holokaust došla je do značajnih slika i sistema izvršenja krivičnih sankcija u Sovjetskom Savezu. Ona je svojim zalaganjem i znanjem našla jedan od najkvalitetnijih radova o istini sovjetskih naroda i državnom teroru koji je na njima sproveden u periodu vladavine komunističke partije. Zanimljivo je saznanje da je Nensi Adler osoba koja je rođena i odrasla na Zapadu, koja nema nikakvih veza sa Sovjetskim

Savezom, a da je toliko truda, znanja i snage uložila da bi došla do istine koja je zadesila sovjetski narod za vrijeme vladavine komunista.

Autorka je knjigom *Preživeli iz Gulaga, S one strane sovjetskog sistema* nastojala opisati: državni teror nad narodom u SSSR-u, oblike kašnjanja koji su sprovedeni, patnje koje su proživile žrtve, proces rehabilitacije, readaptacije i resocijalizacije direktnih žrtava i njihovih porodica, odnos vlasti prema političkim osuđenim (komunističke vlasti i vlasti koja je došla u periodu poslije raspada Sovjetskog Saveza), kao i proces zaboravljanja sopstvene prošlosti. Da bi došla do ovako kompleksnih i zahtjevnih saznanja, koristila se općim intervjuima sa žrtvama i svjedocima pojedinih dešavanja, memoarima, zvaničnim podacima i nedavno otvorenim arhivama. Zato ova knjiga može imati itekako velike koristi za neka nova istraživanja iz ove oblasti i svakako može ponijeti epitet pravog vodiča kroz literaturu.

Knjiga se sastoji od sedam poglavlja koja jedno drugo logički prate. Prvo je opisivala sovjetske povratnike i usvojene obrasce društvene reakcije prema "oslobođenim u izgnanstvo" u staljinističkom periodu. Zatim je razmatran uticaj XX kongresa partije na život zatvorenika i bivših zatvorenika, kao i pitanja koje se tiču njihove readaptacije u društvo – pronalaganje smještaja, zaposlenja, ograničavanje kretanja i dobijanje putnih isprava. Razmatrano je pitanje vjerovanja u komunističku partiju -zatvorenika, bivših zatvorenika i ostale populacije. U završnom poglavlju opisano je pitanje ponovnog povratka zatvorenika u društvo i odnos aktuelnih vlasti sa kraja 80-ih i početka 90-ih prema povratnicima, procesu rehabilitacije, vraćanju konfiskovane imovine i suočavanje sa pravom prošću koju je krasio državni teror nad sopstvenim narodom.

Analizirajući razne zvanične dokumente, zapise istoričara i drugih autora koji su se bavili ispitivanjem broja žrtava dobijamo zaprepašujuć broj ljudi koji su prošli kroz sistem logora. Tako se u pojedinim izvorima navodi da je u periodu od 1937. do 1938. streljano od 680 000 do 786 000 ljudi, dok se smatra da je od 11 do 23 miliona ljudi prošlo kroz logore u periodu od 1929. do 1953. godine. Mada je ovo izuzetno veliki broj nastradalih ljudi, autorka se prvenstveno bavila načinom na koji su ovi ljudi uhapšeni, kroz koje patnje su prošli i kakav je bio stav vlasti i opće populacije prema osuđenim. "U fokusu ove studije jeste opis pokušaja žrtava staljinističkog režima da se readaptiraju i resocijalizuju u sovjetsko društvo, kao i odgovarajuća borba sovjetskog društva i sovjetskog sistema da se adaptira na povratnike". Za izradu ove studije bilo je veoma bitno

razlikovati politi-ke osu|enike ili "neprijatelje naroda" kako su ih nazivali, i obi-ke kriminalce (lica osu|ena zbog izvr{enja nekog od krivi-nih djela op{teg kriminala). Da bi apsurd bio ve}i, pred sovjetskim vlastima su obi-ni kriminalci imali dosta povoljniji status nego "neprijatelji naroda".

Tako Karl Jaspers razlikuje 4 tipa krivice: kriminalnu (jasno kr{enje zakona), politi-ku (svako je odgovoran za na-in na koji se njime upravlja), moralnu (pojedinaac je odgovoran za svoja djela, politi-ka i vojna) i metafizi-ka – ne mo`e jedan narod snositi kolektivnu krivicu (str. 43).

Opisuju}i dr`avni sistem, autorka navodi da su postojale samo dvije grupe gra|ana. Jedni su bili osu|ivani, a drugi su bili njihovi progonitelji, mada su se uloge -esto mijenjale. Tako su neki od glavnih d`elata postajali `rtve sistema koji su sami izgradili. Kao jedan od najupe-atljivijih primjera je slu-aj Berije koji je bio ministar u vladi i jedan og glavnih organizatora i egzekutora. Poslije Staljinove smrti 1953. godine i on sam je, na nelegalan na-in bez pravog su|enja, pogubljen kao neprijatelj naroda. Bitno je znati da u Sovjetskom Savezu nije bilo potrebno imati neke posebne dokaze da bi neko dobio desetine godina robije, progonstva ili da ga osude na smrtnu kaznu. Jedna od specifi-nosti sistema je {to se od lica koja su nevino osu|ena i kasnije rehabilitovana tra`ilo da budu zahvalna dr`avi jer se brinula za njih.

Za vrijeme Staljinove vladavine u Sovjetskom Savezu je vladao "dr`avni teror" na koji su se gra|ani navikli. Poslije Staljinove smrti pojedini lideri su `eleli da se distanciraju od njegovih zlo-ina i zagovarali su de-staljinizaciju. Kao najbolji primjeri se mogu navesti Hru{-ov i Gorba-ov. Me|utim, analiziraju}i njihove uloge u Staljinovom sistemu, motive za takvo razmi{ljanje i sam sistem vladavine, vidimo da ni oni nisu daleko odmakli od svog vo|e. Tako Hru{-ov u poznatom tajnom govoru na XX kongresu partije osu|uje Staljinove zlo-ine, pri tome govore}i kao da je sve to sam Staljin po-inio i da treba da snosi individualnu krivicu. Sistem i partija su po njemu potpuno -isti. Analiziraju}i Hru{-ovljevu biografiju saznajemo da je li-no molio Staljina da mu ne pogubi sina koji je do{ao iz zarobljenitva iz njema-kih logora. Njegove molbe nisu urodile plodom i pretpostavlja se da je to jedan od osnovnih motiva za osu|ivanje velikog vo|e. U profesionalnoj biografiji Hru{-ova mo`emo viditi da je zauzimao izuzetno visoku poziciju u vladaju}oj Komunisti-koj partiji. On je bio na pozicijama prvog sekretara Moskovskog komiteta i Moskovskog gradskog komiteta Komunisti-ke partije, prvog sekretara

Komunisti-ke partije Ukrajine. Navodi se da je on li-no odgovoran za hap{enje oko 370 000 ljudi u periodu od 1936. do 1940. godine. Ako do|emo do ovakvih podataka postavi se logi-no pitanje: Ko koga treba da se stidi i da osu|uje? Hru{-ov svakako nije imao moralno pravo da pri-a o zlo-inima re`ima kada je i on sam bio dio ma{inerije. Naravno u sistemu vladavine primjenjivao je identi-ke metode kao svoj prethodnik. Da bi apsurd bio ve}i, Hru{-ov je po dolasku na vlast amnestirao veliki broj osu|enika i to obi-nih kriminalaca, dok su neprijatelji naroda i dalje ostajali u zatvorima, radnim logorima i u progonstvu.

Za razliku od Hru{-ova, Gorba-ov je oti{ao dosta dalje u procesu de-staljinizacije. Za vrijeme njegove vladavine drasti-no se smanjio broj lica osu|enih zbog politi-kih delikata, ve}i broj osoba je amnestiran i rehabilitovan. Me|utim, i u Gorba-ovljevoj vladavini vidi se da nije ba{ naklonjen osu|eni-koj populaciji. I dalje je postojao neverovatno komplikovan birokratski aparat. Veoma te{ko se moglo do}i do nekog uvjerenja, potvrde ili bilo kakvog slu`benog dokumenta. To je bilo posebno komplikovano, a -esto i nemogu}e ostvarljivo za biv{e ili tada{nje osu|enike. Na raznim pozicijama su radili ljudi koji ni profesionalnim ni moralnim kvalitetima nisu mogli zadovoljiti potrebe za kvalitetnim radom na poslovima koji su im povjereni. Postojala je velika razlika izme|u onog {to se pri-alo u vrhu dr`ave i onog {to se de{avalo na terenu.

U sistemu ka`njavanja u Sovjetskom Savezu mo`e se primjetiti niz nelogi-nosti {to nema nikakve veze sa pravnim sistemima. Ljudi su za jedno djelo, koje nije ni dokazano, odgovarali vi{e puta. Prvo su osu|ivani na te`ak rad u radnim logorima, zatim bi po isteku kazne bili protjerivani u nenaseljene krajeve dr`ave u kojima vladaju opake zime i postoje minimalni uslovi za pre`ivljavanje. Osu|enici koji su boravili u logorima bili su jo{ jednom ka`njavani zato {to su ih smje{tali zajedno sa obi-nim kriminalcima. Imali su mogu}nost da se adaptiraju na kriminalizovanu zajednicu zatvora ili da umru. Po izlasku iz logora i zatvora bilo im je ograni-eno kretanje i nisu mogli napu{tati odre|enu teritoriju niti su mogli prilaziti na bli`e od 100 kilometara od ve}ih gradova. Sva imovina koju su imali prije osude bivala im je zaplijenjena i oduzeta.

I pored svega navedenog vlast je nametnula sistem razmi{ljanja da je ve}ina osu|enika klicala dr`avi i da su sebe smatrali "graditeljima komunizma". Dr`ava je ta koja je najpametnija, a oni su samo gre{nici i oni mo`da i nisu svjesni svojih gri-

jehova. Po izlasku na slobodu tj. u "progonstvo" imali su neodoljivu želju da se rehabilituju i da ponovo dobiju status članova partije. Autorka navodi nekoliko razloga zbog kojih bi mogli željeti ponovno članstvo. Kao jedan od mogućih razloga je stvarna vjera i ljubav prema partiji, partiji kao nekoj religiji – njihovu ispravnost ne treba ispitivati. Drugi moguća razlog je želja za povratkom zbog statusa koji su zauzimali u društvu. Prema vladajućoj ideologiji svaki građanin treba da želi da je član partije, a ako nije želio imao bi određene probleme oko zaposlenja i ostanka na slobodi. I kao posljednji, možda i najvjerojatniji razlog, navodi strah od toga da ponovno proživje stradanje i nesreću kroz koju su jednom prošli. Jedan članovjek je u intervjuu naveo da se u članio u partiju samo zato što se bojao da "ne bi preživio da su ga ponovo priveli".

Sredinom 1950. godina država je morala da se suoči sa povratnicima iz zatvora u zajednicu. Autorka razlikuje tri situacije povratka: zatvorenici se vraćaju u izmjenjeni sistem (slučaj iz Holokausta), zatvorenici se vraćaju društvenom sistemu koji je neizmjenjen u odnosu na stanje kada su ga napustili (Staljinov period), rehabilitovani zatvorenici koji se vraćaju u nereformisani sistem. Veliki problem i za povratnike i za vlasti bilo je pronalaženje zaposlenja, vraćanje privatne imovine i odnos stanovništva prema povratnicima. Povratnicima je bila oduzeta imovina, u njihovim stanovima su živili ljudi koji su uglavnom bili zaposleni na njihovim radnim mjestima. Država je prijetila povratnicima da će biti ponovno osuđeni zbog besposlenosti i parazitstva, a ovi nisu imali mogućnost nalaženja posla. Jedan od uslova za dobijanje posla je da imaju "čiste" isprave. Povratnici ih nisu mogli imati zato što je birokratski sistem bio izuzetno komplikovan i nije uopšte bio na usluzi građanima. Sa druge strane stanovništvo je sve do početka 80-ih imalo neprijateljski stav prema povratnicima zato što su oni bili "neprijatelji naroda". Tek od sredine 80-ih povratnici su dočekivani kao heroji i njihova mogućnost readaptacije je bila veća nego u prošlosti.

Kao jedan od problema readaptacije i resocijalizacije na slobodi jeste duga izolovanost. Osuđeni su živili u izuzetno surovim uslovima i onaj ko se nije adaptirao na klimatske uslove i socijalno okruženje nije ni preživio. S druge strane, od tih istih ljudi se na povratku na slobodu tražilo da sve zaborave i da nikom ne pričaju gdje su bili i šta su proživili. Da bi otežalo život ovim ljudima, država je potencirala na razbijanju porodice. Tako su supružnici koji su htjeli da se razvedu od "neprijatelja naroda" plaćali minimalne takse i imali su niz

subvencija. Oni koji nisu htjeli da se razvedu imali su veliku želju da budu uhapšeni kao trociclisti (oni koji sarađuju sa osuđenima i njihovim porodicama). Želja država je na svaki moguća način nastojala da uništi pojedinca koji joj je smetao i koji je bio osuđen. Ako bi u tome uspjevala, gubila je obavezu da mu vrati posao, imanje i ostale subvencije koje je imao.

Poseban status u sovjetskom sistemu imali su pripadnici pojedinih etničkih grupa i religija. Poznato je da Jevreji nisu mogli lako doći do zaposlenja zbog jako izraženog antisemitskog raspoloženja vlasti. Pripadnici etničkih grupa – Poljaci, Nijemci, Ingušeti i Balkaraci bili su masovno uhapšeni i progonjeni sa svojih ognjišta bez nekih adekvatnih razloga. U njihove stanove naseljavali su se Rusi, dobijali su njihove poslove. Zato uopšte nije iznenađenje kada se čuje da su vođe – Mashadov i Dudajev bili čelnici logora i da su vodili gerilnu borbu za nezavisnost. Jedan podatak govori kako je etnička grupa Nijemaca tražila da im se vrate njihovi posjedi na granici Rusije i Ukrajine. Pošto njihovi zahtjevi nisu urodili plodom, njih oko 2 500 000 napustilo je Rusiju početkom 1990-ih godina i preselilo se u Njemačku.

Tek u periodu Gorbačova, kada je postojala mogućnost javnog govora i kada su osnovana udruženja Povratak i Memorijal, susrećemo se sa potrebom ljudi da pričaju o svojim patnjama i mukama kroz koje su prošli u logorima i u progonstvu. Takođe, oni su kroz knjige mogli iznijeti svoja mišljenja i osjećanja. U memoarima se moglo naći stotine strana o boravku u logorima, dok je svega dvije – tri strane pisano o momentu oslobođenja. Zbog toga je to tako možemo samo nagađati.

Kao moguća razlozi zbog kojih su čelnici državnog terora priču svoje priče navode se: 1) jedan vid psihoterapije i oslobođenja od surove prošlosti, 2) altruistički motiv iz najmanje dva razloga: a) pitanje osjećanja krivice i odgovornosti pred onim koji nisu preživili i b) da njihovo svjedočenje posluži kao upozorenje da se takvo zlo više nikad ne ponovi. Usmene istorije su služile kao jedno od osnovnih polazišta za analizu Gulaga (skraćeno od *Glavna uprava radnih logora*) pošto se u zvaničnim dokumentima nije moglo mnogo naći što bi nas bar djelimično približilo realnoj situaciji. Naravno, kao i sve drugo i usmene istorije imaju svojih nedostataka. Kao glavne i osnovne nedostatke autorka navodi sledeće: velika vremenska distanca od događaja do momenta svjedočenja, te zato postoji mogućnost zaboravljanja bitnih činjenica, iskrivljene slike, kao i uticaja nekih tuđih iskustava na njihovu priču.

Na osnovu analize sadašnje situacije u Rusiji, vidimo da postoji nekoliko značajnih fenomena koji nam govore da ni narod ni zvani-na vlast nisu spremni da se suo-e sa svojom r|avom pro{losti. Zabilje`en je fenomen gubljenja javnog pam}enja. Na jednoj anketi ra|enoj u februaru 2003. godine, sprovedenoj na 1000 stanovnika Sankt Peterburga, 45% ispitanika je imalo pozitivno mi{ljenje o Staljinovoj ulozi u sovjetskoj istoriji, dok ga 38% vidi u negativnom svjetlu. Druga anketa koja je ra|ena u istom periodu, neposredno pred predsedni-ke izbore, na pitanje, da kada bi Staljin bio kandidat na izborima da li bi glasali za njega, 26% ispitanika odgovorilo je najverovatnije ili definitivno „da“, a oko polovina anketiranih Rusa preko 60 godina starosti dala je potvrđan odgovor. (23 str.). Ova istra`ivanja govore koliko su ljudi u Rusiji ili lo{e upoznati sa svim lo{im {to je Staljin uradio prema svojim sunarodnicima ili su sve zaboravili. Nemogu}e je da neko ko je odgovoran za toliki broj uga{enih `ivota mo`e i dalje imati povjerenje gra|ana. Takav stav i mi{ljenje su jedino mogu}i ako nisu spremni da se suo-e sa svojom pro{lo{u i ako im je lak{e da je zaborave. Ponekad je lak{e praviti se da se ne uo-ava problem nego uhvatiti se sa njim u ko{tac i rije{iti ga.

Kao drugi primjer gubljenja javnog pam}enja navodi se inicijativa gradona-elnika Moskve Jurija Lu`kova da se na trg ispred zgrade Ljublanke (biv{e sjedi{te KGB-a) vrati spomenik Feliksu `er`inskom, idejnom nosiocu osnivanja Gulaga. Njegov izgovor je bio kako je `er`inski osnovao siroti{ta za djecu, ali nije navodio da su to djeca roditelja koji su odvedeni u logore koje je on utemeljio i konstruisao. Pozadina pri-e je u tome

{to je na taj na-in Lu`kov poku{ao da se pribli`i predsedniku Putinu, biv{em perspektivnom kadru KGB-a. Ina-e Putin nikad ne priznaje da je bilo `rtva u Staljinovom periodu i da su postojali radni logori, ve} navodi kako su postojale radne kolonije za resocijalizaciju osu|enih lica. ^ak je i po-etkom 90-ih godina nekoliko miliona ljudi `ekalo na rehabilitaciju. Oni povratnici koji su rehabilitovani imali su nov-anu nadoknadu od svega 3 ameri-ka dolara, {to pokazuje veliki cinizam vlasti prema `rtvama dr`avnog terora.

Kao {to se vidi, ni dana{nja Rusija nije spremna da se suo-i sa svojom prljavom pro{lo{u. To je karakteristi-no za ve}inu zemalja koje su imale masovno i sistematsko kr{enje ljudskih prava u svojoj istoriji. Ni prostor biv{e Jugoslavije i Srbije nije li{en ovih problema. Niko ne spominje period od posle Drugog svjetskog rata i vladavinu komunizma kada je postojao Goli otok. Dodu{e nije bilo masovnih odvo|enja kao u Sovjetskom Savezu, ali je ipak bilo zna-ajnih kr{enja ljudskih prava. Drugi period, koji je tako|e zna-ajan, je period vladavine Slobodana Milo{evi}a. Odlikuje ga ugnjetavanje svih politi-kih neistomi{ljenika i nacionalnih manjina koje bi se pobunile zbog bilo -ega. Zato tek sada saznajemo gdje su tijela pojedinih politi-kih konkurenata, zlo-ini koji su se de{avali na Kosmetu i sli-no. Ove -injenice pridaju jo{ ve}i zna-aj knjizi Nensi Adler zato {to mo`e poslu`iti kao dobra osnova za preispitivanje prljave pro{losti svih naroda iz biv{e Jugoslavije. Ako jednog dana do|emo do istine i prihvatimo je, postoji mogu}nost da se me|usobno pomirimo i da `ivimo bez mr`nje i prezira prema pripadnicima drugih vjerskih i nacionalnih grupa u na{im sredinama i na prostorima biv{e Jugoslavije.

Dalibor Savi-i}